

- NEUMANNÉ VIRÁG ILDIKÓ: Előszó
- TÖRCSVÁRY ISTVÁN – BENEDEK PETRA: Fenntarthatósági jelentéseknek való megfelelés az Európai Unió szabályozási környezetben
- KONKA BOGLÁRKA: Klímastratégiai tanulságok az EU legnépesebb fővárosából
- PÁLFFY ZSUZSANNA: A vállalati beágyazottság fenntarthatósági aspektusai – elméleti megközelítés
- HORVÁTH ZOLTÁN: Kulturális és kreatív gazdaság megteremtésére irányuló elképzelések Szombathely Megyei Jogú Város stratégiai dokumentumaiban
- NEUMANNÉ VIRÁG ILDIKÓ – BANÁSZ ZSUZSANNA: A zöld attitűdöt befolyásolják-e a demográfiai jellemzők vagy az értékrendszer?
- LŐRINCZ KATALIN – TÓTH ANIKÓ – HARGITAI JUDIT: Közösségi döntéshozatal a gyakorlatban: a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa program esettanulmánya
- BARTUSZEK LILLA: Fenntarthatósági kormányzáselmélet az önkormányzatokban
- PURDA ZSUZSÁNNA: A balatoni gyámügyi konferenciákról 1998–2010
- HUDI JÓZSEF: Pápa kiváltságos mezőváros írásbelisége a 18-19. században

COMITATUS
TÁRSADALOMKUTATÓ
EGYESÜLET

SZÉCHENYI
EGYETEM
UNIVERSITY OF GYŐR

34. évfolyam 249. szám – 2024 nyár

COMITATUS

Önkormányzati Szemle

Comitatus Önkormányzati Szemle
– A Comitatus Társadalomkutató Egyesület által alapított folyóirat

Szerkesztőbizottság:
Elnök: Zongor Gábor

Tagok:
Alabán Péter, Filep Bálint, Finta István, Fogarasi József, Kaiser Tamás, Kalmár Zoltán,
Molnárné Barna Katalin, Molnár Tamás, Nagy Éva Mária, Nemes Nagy József,
Novotnik Imre, Pálné Kovács Ilona, Somlyódyné Pfeil Edit, Soós Lőrinc, Szabó Pál Péter,
Szevári Péter

Főszerkesztő: Agg Zoltán
Főszerkesztő-helyettes: Mezei Katalin

Szerkesztők:
Darida Zsuzsa, Fekete Károly, Hudi József, Lőrincz Katalin,
Neumanné Virág Ildikó (vendégszerkesztő), Oláh Miklós, Szilágyi István

Szerkesztőségi titkár:
Pozsgai Andrea
E-mail: pozsgai.andrea@sze.hu

Olvasószerkesztő:
Nemesné Matus Zsanett, Nemes Gábor

Műszaki szerkesztő:
Infoart Média Bt.

Illusztrációk:
Baky Péter (1950) Munkácsy Mihály-díjas festőművész alkotásai

TARTALOM

5 ELŐSZÓ

TANULMÁNY

- 9 TÖRCSVÁRY ISTVÁN – BENEDEK PETRA: Fenntarthatósági jelentéseknek való megfelelés az Európai Unió szabályozási környezetben
- 27 KONKA BOGLÁRKA: Klímastratégiai tanulságok az EU legnépesebb fővárosából
- 49 PÁLFFY ZSUSZANNA: A vállalati beágyazottság fenntarthatósági aspektusai – elméleti megközelítés
- 65 HORVÁTH ZOLTÁN: Kulturális és kreatív gazdaság megteremtésére irányuló elképzelések Szombathely Megyei Jogú Város stratégiai dokumentumaiban
- 81 NEUMANNÉ VIRÁG ILDIKÓ – BANÁSZ ZSUSZANNA: A zöld attitűdöt befolyásolják-e a demográfiai jellemzők vagy az értékrendszer?

ESETTANULMÁNY

- 101 LŐRINCZ KATALIN – TÓTH ANIKÓ – HARGITAI JUDIT: Közösségi döntéshozatal a gyakorlatban: a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa program esettanulmánya

MŰHELY

- 119 BARTUSZEK LILLA: Fenntarthatósági kormányzáselmélet az önkormányzatokban
- 131 PURDA ZSUSZÁNNA: A balatoni gyámügyi konferenciákról 1998–2010

ÖNKORMÁNYZATI MŰLT

- 143 HUDI JÓZSEF: Pápa kiváltságos mezőváros írásbelisége a 18-19. században
- 153 Szerzői útmutató

CONTENT

5 PREFACE

STUDY

- 9 ISTVÁN TÖRCSVÁRY – PETRA BENEDEK: Compliance with sustainability reports in the European Union regulatory environment
- 27 BOGLÁRKA KONKA: Climate strategy lessons from the EU's most populous capital city
- 49 ZSUZSANNA PÁLFFY: A sustainable aspect of corporate embeddedness – A theoretical approach
- 65 ZOLTÁN HORVÁTH: Ideas aiming to establish a cultural and creative economy in the strategic documents of the City of Szombathely with County Rights
- 81 ILDIKÓ VIRÁG NEUMANNÉ – ZSUZSANNA BANÁSZ: Are the green attitudes influenced by demographic characteristics or value system?

CASE STUDY

- 101 KATALIN LŐRINCZ – ANIKÓ TÓTH – JUDIT HARGITAI: Community decision – making in practice: the case study of Veszprém-Balaton 2023 European Capital of Culture programme

WORKSHOP

- 119 LILLA BARTUSZEK: Sustainability governance theory in municipalities
- 131 ZSUZSÁNNA PURDA: About the Balaton Guardianship Conferences 1998-2010

HISTORY OF LOCAL GOVERNMENT

- 143 JÓZSEF HUDI: Written administration in the privileged market-town of Pápa in the 18-19th centuries
- 153 Author's guide

•
Bakó Péter: A színész

IMPRESSZUM

- Alapította: Comitatus Társadalomkutató Egyesület
- Felelős kiadó: Universitas-Győr Nonprofit Kft. ügyvezetője
- Terjesztő: Universitas- Győr Nonprofit Kft.
- Levélcím: 9026 Győr, Egyetem tér 1.
- Online szerkesztő | Széchenyi István Egyetem
- Nyomdai munkálatok: Palatia Nyomda
- Felelős vezető: Radek József

- Szerkesztőség: 8200 Veszprém, Tátorján u. 10.
- E-mail: pozsgai.andrea@sze.hu
- Honlap: <https://comitatus.sze.hu/>

- ISSN 1215-315X (Nyomtatott)
- ISSN 2732-1797 (Online)

- DOI: 10.59809/Comitatus.2024.34-249

ELŐSZÓ

Bátran ajánljuk a Tisztelt Olvasónak a Comitatus Önkormányzati Szemle 2024. második, nyári lapszámát, mely tudományos szintű szakmai közleményeket és izgalmas témákat tár olvasói elé. Központba helyezi a fenntarthatóság és klímaváltozás témakörét, mely kapcsolódik a 2023. téli kiadvány tematikájához is. A kötet témáját adó tanulmányok több szempontból is aktuálisnak tekinthető kérdéseket tárgyalnak, hiszen számtalan dilemmát vet fel nem csupán a hazai, de a nemzetközi szakirodalomban is az a kérdés, hogy miként lehet hosszú távon biztosítani a társadalmi, gazdasági és környezeti rendszerek egyensúlyát és egészségét. A sok-sok kérdőjel irányítúként szolgálhat további kutatások számára is.

A világot fenyegető példátlan környezeti válságok sürgős cselekvést követelnek meg a társadalomtól, a politikától és az üzleti élettől. Az emberi és gazdasági tevékenységnek az ipari forradalom óta bekövetkezett növekedése – és ezt követően a szén-dioxid és más üvegházhatású gázok kibocsátásának növekedése, a fosszilis tüzelőanyagok égetése, az ipari kibocsátás, az erdőirtás és a légszennyezés – már jelentős és számszerűsíthető hatást gyakorolt bolygónk éghajlatára. Az éghajlatváltozás globális jelenség, amely hátrányosan érinti az ökoszisztémákat, a vízkészleteket, az élelmiszertermelést, az emberi településeket, és a szélsőséges természeti események gyakorisága és nagysága nagy kockázatot jelent a világgazdaság számára.

A klímaváltozás elleni küzdelem kollektív erőfeszítéseket igényel a kormányok, vállalatok és az egyének szintjén is.

A fenntarthatóság és a klímaváltozás szorosan összefüggenek, mivel a klímaváltozás az egyik legnagyobb fenyegetés, amellyel bolygónk szembesül, és amely jelentős hatással van a fenntartható fejlődésre. A fenntarthatósági törekvések célja, hogy enyhítsék a klímaváltozás hatásait, alkalmazkodjanak azokhoz, és biztosítsák, hogy a jövő generációi számára is elérhetőek maradjanak az erőforrások és az egészséges környezet. A fenntarthatóság és a klímaváltozás összefonódása kihívásokat és lehetőségeket egyaránt jelent. A fenntartható fejlődés biztosítása érdekében a globális közösségnek össze kell hangolnia erőfeszítéseit a kibocsátáscsökkentés, az alkalmazkodás és a fenntartható gyakorlatok terén. A fenntarthatóság elérése érdekében számos stratégia és megközelítés létezik, beleértve a megújuló energiaforrások használatát, a hulladékcsoökkentést és újrahasznosítást, a fenntartható mezőgazdasági gyakorlatokat, valamint az etikus vállalati és kormányzati politikák kialakítását.

A fenntarthatóság témakörében fontos fogalmak közé tartozik még az ökológiai lábnyom, a körforgásos gazdaság, valamint a zöld technológiák bevezetése is, melyek célja a hulladék minimalizálása és az anyagok újrafelhasználása a körforgásos gazdaság elvei szerint, mely magában foglalja a termékek újratervezését, valamint az újrahasznosítás és komposztálás elősegítését. Ezek mind olyan eszközök és elvek az éghajlatvédelmi intézkedések támogatása mellett, amelyek segítenek megvalósítani a fenntartható fejlődést és megóvni bolygónk erőforrásait a jövő generációi számára.

A két kötetben található tanulmányok eltérő megközelítései remélhetőleg színesítik és élvezetesebbé teszik az olvasást, és mindenképpen bízunk abban, hogy a kötetben található cikkek felvetései, következtetései hasznosak lesznek az olvasó számára.

A Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Karán a klímaváltozás gazdasági és üzleti hatásait kutatják négy tanulmány szerzői az RRF-2.3.1-21-2022-00014 azonosítószámú „Éghajlatváltozás Multidiszciplináris Nemzeti Laboratórium” elnevezésű projektben.

A 2023. téli kötetben Gyurác-Németh Petra és Steinbachné Hajmásy Gyöngyi az Egyetemi hallgatók felelős fogyasztása – Pilot kutatás a Pannon Egyetem Turizmus szakos hallgatói körében című tanulmányának témája a felelős fogyasztás, mely a fenntartható fejlődés egyik fontos célja és eszköze is. A fenntartható fogyasztás olyan változásokat igényel, amelyek beépülnek mindennapi életünkbe és hosszú távon is fenntartható szokásokká válnak. A tanulmány egy kérdőíves, primer kutatás segítségével vizsgálja, hogy a turizmust tanuló hallgatók mennyire tartják fontosnak a felelős fogyasztás egyes tényezőit.

Ugyanebben a kötetben Dániel Zoltán András, Molnár Tamás és Szikszai Szabolcs Egyes klímatudatossági tényezők vizsgálata a hazai kkv-k körében című tanulmányának célja, hogy pillanatképet adjon a magyar kkv-szektorról, különös tekintettel a környezet-tudatosság és a vezetés zömét adó tulajdonosi kör generációs jellemzőinek kapcsolatáról. A világ fejlettebb gazdaságaihoz hasonlóan a magyar gazdaságban is nagy számban vannak jelen a mikro-, kis- és középvállalkozások, a vállalkozások aránya meghaladja a 99%-ot, a munkaerő mintegy 2/3-át foglalkoztatják és a GDP több mint felét adják.

A 2024. nyári számban Konka Boglárka Klímastratégiai tanulságok az EU legnépesebb fővárosából című tanulmány Berlin komplex klímastratégiai rendszerét mutatja be. A kvalitatív elemzés célja, hogy kiemelje azokat a klímastratégiai tanulságokat, amelyek támpontok lehetnek más városok klímastratégiájának kialakításában. A városok kiemelt szerepet tölthetnek be az éghajlatvédelemben, mivel a lakosság és a vállalkozások jelentős részét tömörítik, így egységet alkotva hatékonyan támogathatják a klímavédelmet. Az ország is dolgoznak ki nemzeti klímastratégiákat, amelyek részletezik a kibocsátáscsökkentési és alkalmazkodási terveket. Ezek a stratégiák különféle szektorokra terjednek ki, beleértve az energiát, közlekedést, mezőgazdaságot és ipart.

Neumanné Virág Ildikó és Banász Zsuzsanna A zöld attitűdöt befolyásolják-e a demográfiai jellemzők vagy az értékrendszer? című közleményének fókuszában a magyar lakosság körforgásos gazdaságról alkotott véleménye áll. A körforgásos gazdaság fejlődése a közeli jövőben kulcsfontosságú a környezetvédelem és az emberi életminőség javítása szempontjából. A körkörös gazdaságra való átmenet az egyik legnépszerűbb társadalmi válaszként jelenik meg a környezeti problémákra és általában a világszerte fenntartható fejlődés elérésére. A kutatás célja a vélemény és a lehetséges befolyásoló tényezőinek (demográfia, általános értékrendszer) feltárása. A szerzők azt is vizsgálták, hogy a válaszadóknak az általános emberi értékekről alkotott preferencia-rendszerében (Schwartz-modell) helyet foglal-e a környezet védelme?

A 2024. nyári kötetben a fenntarthatósági témában készített tanulmányok az alábbi sorrendben követik egymást: az Európai Unió szintű fenntarthatósági megközelítéstől kiindulva a nagyvárosi kitekintésen és a városi stratégián át haladunk a lakossági megközelítés, attitűd felé.

Törcsváry István és Benedek Petra Fenntarthatósági jelentéseknek való megfelelés az Európai Unió szabályozási környezetben” című cikke a fenntarthatósági jelentési szabályok témakörét járja körül. A társadalmi és környezeti aggodalmak növekedése arra készítette az EU-t, hogy érvényesítse a fenntarthatósági jelentési szabályokat. A tanulmány átte-

kinti az újonnan megjelent szabályozók következtében végbemenő változásokat, tisztázza a jelentéstételi kötelezettségben végbement változásokat.

Horváth Zoltán Kulturális és kreatív gazdaság megteremtésére irányuló elképzelések Szombathely Megyei Jogú Város stratégiai dokumentumaiban című közleménye feltárja, hogy a kultúraalapú gazdaságfejlesztés, valamint a kreatív ipar miként jelenik meg Szombathely gazdasági- és területfejlesztési stratégiáiban, valamint koncepcióiban. A kulturális és kreatív gazdaság városi stratégiai tervezése jelentős szerepet játszik a városok fenntartható fejlődésében, gazdasági növekedésében és társadalmi kohéziójában. A kulturális és kreatív ágazatok magukban foglalják a művészeteket, a médiát, a design-t, a divatot, az építészetet és a digitális technológiákat, amelyek mind hozzájárulhatnak a városok vonzerejének növeléséhez és gazdasági versenyképességének erősítéséhez.

Pálffy Zsuzsanna A vállalati beágyazottság fenntarthatósági aspektusai – elméleti megközelítés című cikke a fenntartható beágyazódás megközelítését tekinti át, amely során a vállalat képes aktívan befolyásolni környezetét, amelyben működik. A fenntartható vállalati beágyazottság arra utal, hogy egy vállalat hogyan építi be a fenntarthatóság elveit és gyakorlatait minden üzleti tevékenységébe, döntéshozatali folyamatába és vállalati kultúrájába. Ez a megközelítés túlmutat az egyszerű környezetvédelmi intézkedéseken, és magában foglalja a társadalmi és gazdasági fenntarthatóságot is. A jelenség az együttműködésen túl kiterjed tágran értelmezve társadalmi, kulturális és környezeti hatásokra is, előirányozva a vállalati társadalmi felelősségvállalás és a vállalati fenntarthatóság koncepcióinak beágyazódással együttesen történő értelmezését.

A tanulmányokat követően a Műhely szekcióban Bartuszek Lilla Fenntarthatósági kormányzáselmélet az önkormányzatokban című közleménye bemutatja, hogy a fenntartható településirányítás elméleti modelljéhez szükséges technikák hogyan kerülnek megvalósításra a hazai önkormányzatok körében, illetve vizsgálja a fenntartható településirányítási modell gyakorlati alkalmazhatóságát is. A fenntartható településirányítási modell gyakorlati alkalmazása a magyarországi önkormányzatok számára számos előnyt kínálhat, beleértve a gazdasági növekedést, a társadalmi jólétet és a környezeti fenntarthatóságot. Az integrált tervezés, a közösségi részvétel és a fenntartható gyakorlatok előtérbe helyezése kulcsfontosságú a sikeres megvalósítás érdekében.

Szintén a Műhely szekcióban kapott helyet Purda Zsuzsanna A balatoni gyámügyi konferenciáról 1998–2010 című írása, amely a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (Gyermekvédelmi Törvény) hatálybalépését követő időszakban zajlott szakmai munkáról szól.

Az Esettanulmány szekcióban kapott helyet Lőrincz Katalin, Tóth Anikó és Hargitai Judit munkája Közösségi döntéshozatal a gyakorlatban: a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa program esettanulmánya címmel.

A tanulmánykötet Önkormányzati múlt fejezetében Hudi József Pápa kiváltságos mezőváros írásbelisége a 18–19. században című írása bizonyítja, hogy Pápa mezővárosnak felelt írásbelisége a 14. századig nyúlik vissza. A szerző Pápa mezőváros önkormányzatainak, intézményeinek, szervezeteinek írásbeliségét mutatja be vázlatosan.

Összefoglalásul megállapítható, hogy 2020-as évek elején a szélsőséges időjárási események gyakoribbá, intenzívebbé, pusztítóbbá és az éghajlattudomány jövőbeli előrejelzései is riasztóbbá váltak. Ennek eredményeként érthető módon nőtt a klímaszakértők, újságírók és mentális egészségügyi szakemberek körében az aggodalom az éghajlatváltozás hatásai miatt. A tanulmánykötet nemcsak a problémák elemzéséről szól, hanem a megtett és a továbbiakban meghozható intézkedésekről is. A helyi alkalmazkodási kérdések is hangsúlyosabbá váltak a szélsőséges időjárási események gyakoriságának és intenzitásának növekedése miatt, amelyeket az éghajlatváltozásnak tulajdonítanak. A klímaváltozási agenda a cselekvésre helyezi a hangsúlyt – a kormányok, a vállalkozások, más szervezetek és az egyes állampolgárok cselekvésére. A fenntarthatóság környezeti, társadalmi és gazdasági dimenzióinak elemei egymással összefüggenek.

Az összeállítás igyekszik átfogó és színes képet nyújtani a napjainkban zajló folyamatokról, és reméljük, hogy az olvasók széles körét szólítja meg. Új ismereteket, gondolatokat és összefüggéseket fedezhetünk fel az elméleti, koncepcionális és empirikus tanulmányokban jelen kötet kiemelt témája, a fenntarthatósági kérdések vizsgálatában.

Köszönjük a tanulmányok szerzőinek, a lektoroknak és szerkesztőbizottság tagjainak támogatásukat és munkájukat, mellyel segítették a kötet megjelenését, és kívánunk az olvasóknak élvezetes és hasznos felfedezést, bízva abban, hogy jövőbeli munkáikhoz hasznos támpontokat találnak.

Neumanné Dr. Virág Ildikó
tanszékvezető egyetemi docens

TÖRCSVÁRY ISTVÁN – BENEDEK PETRA

Fenntarthatósági jelentéseknek való megfelelés az Európai Unió szabályozási környezetben

Compliance with sustainability reports in the European Union regulatory environment

SZERZŐK:

TÖRCSVÁRY ISTVÁN, PhD-hallgató, BME GTK Menedzsment és Vállalkozásgazdaságtan Tanszék, istvan.torcsvary@edu.bme.hu, ORCID: 0009-0009-8878-982X

BENEDEK PETRA, egyetemi adjunktus, BME GTK Menedzsment és Vállalkozásgazdaságtan Tanszék, benedek.petra@gtk.bme.hu, ORCID: 0000-0001-6408-1856

JEL kód: G38, G39, Q58, Q59

Kulcsszavak: fenntarthatóság • megfelelés • vállalatiirányítás
• társadalmi felelősségvállalás

Absztrakt: Világszerte a vállalatok éves gazdasági jelentéseket tesznek közzé, hogy bemutassák a működési hatékonyságot és a pénzügyi eredményességet. Napjainkban a nem-pénzügyi jelentések a környezeti, társadalmi és vállalatiirányítási eredményeket is hangsúlyozzák. Kezdetben csak a pénzügyi szereplők tettek közzé ilyen jelentéseket a befektetői döntések elősegítésére. A társadalmi és környezeti aggodalmak növekedése arra készítette az EU-t, hogy érvényesítse a fenntarthatósági jelentési szabályokat. A cikk áttekintést kíván nyújtani az újonnan megjelent szabályzók következtében végbemenő változásokról, tisztázza a jelentéstételi kötelezettségben végbement változásokat, bemutatja többek között a CSR, ESG, NFRD, CSRS, GRI és ESRS fogalmait, és felvázolja a kihívásokat a megfelelési és irányítási szerepekben.

AUTHORS:

ISTVÁN TÖRCSVÁRY, *PhD student, Budapest University of Technology and Economics, istvan.torcsvary@edu.bme.hu, ORCID: 0009-0009-8878-982X*

PETRA BENEDEK, *Assistant professor, Budapest University of Technology and Economics, benedek.petra@gtk.bme.hu, ORCID: 0000-0001-6408-1856*

JEL code: G38, G39, Q58, Q59

Keywords: sustainability • compliance • governance • social responsibility

Abstract: *Companies around the world publish annual economic reports to demonstrate operational efficiency and financial performance. Today, non-financial reports also highlight environmental, social and governance performance. Initially, only financial players published such reports to help investors make investment decisions. Increasing social and environmental concerns have led the EU to enforce sustainability reporting rules. The article aims to provide an overview of the changes that have taken place as a result of the newly published regulations, clarify the changes that have taken place in the reporting obligation, introduce, among others, the concepts of CSR, ESG, NFRD, CSRS, GRI, and ESRS, and outline the challenges in compliance and governance roles.*

BEVEZETÉS

A tanulmány célja bemutatni a fenntarthatósági jelentéstételi kötelezettséggel kapcsolatos fogalmakat, valamint a megfelelési és vállalatirányítási kihívásokat. Már az ipari forradalom korában is érzékelhető volt a gazdasági, társadalmi és környezeti rendszerek közötti diszharmónia, azonban a fenntarthatósági törekvések komolyabb kibontakozása a 20. század második felére tehető. A témában a korai publikációk közül kiemelkedik Carson (1962) *Néma tavasz* című nagy hatású könyve, melyben a szerző a környezetszennyezésre hívta fel a figyelmet a vegyszerek hosszútávú hatásai, a biodiverzitás csökkenése és a teljes ökoszisztéma terén. Carson éleslátása és megfigyelései közvetlenül hozzájárultak az amerikai környezetvédelmi politika és a vegyszerek használatával kapcsolatos szabályozás megváltoztatásához, a társadalom környezettudatosabb magatartásához és megalapozták a fenntarthatósággal kapcsolatos törekvések terjedését. Hasonló kérdéseket felvetve került megrendezésre az 1972-es stockholmi, Az Emberi Környezet ENSZ Konferenciája (UN Conference on the Human Environment), melynek célja a nemzetközi figyelem környezeti problémák iránti felkeltése és a lehetséges kezelések megvitatása volt a fenntartható fejlődés szellemében. Előbbi esemény gyakorlatilag megalapozta a fenntarthatóság kérdésének a nemzetközi politikában és a társadalmi párbeszédben történő előtérbe kerülését. Brundtland (1987) definíciója szerint a fenntarthatóság „az a fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk képességét a saját szükségleteik kielégítésére”.

Az előzőekben bemutatott események és folyamatok járultak hozzá ahhoz, hogy a fenntarthatóság mint fogalom széles körben integrálódjon a különböző társadalmi, gazdasági és politikai struktúrákba világszerte. Bár korábban a fenntarthatóság az általánosan alkalmazott vállalati gyakorlat miatt úgymond homogén kezdeményezéseket foglalt magában, mára a digitális forradalom, a generációs különbségek és a földrajzi elhelyezkedésből adódó eltérő kulturális különbségek okán a kérdés tagolttá kezd válni.

A tanulmány felépítése a következő: először a fenntarthatósági jelentések elkészítéséhez vezető folyamat és az ehhez kapcsolódó főbb szempontok kerülnek bemutatásra, majd a CSR és ESG fogalmak tisztázása következik. A következő részben a menedzsment szerepét és a jelentési folyamatoknak való megfelelést ismertetjük, majd a fenntarthatósági jelentések európai szabványrendszerének bemutatását. Végül további kutatási lehetőségek olvashatók.

FENNTARHATÓSÁGI JELENTÉSEK

Az ESG, azaz a környezeti (environmental), társadalmi (social) és vállalatirányítási (governance) szempontok szerinti jelentéseket kezdetben a pénz- és tőkepiaci szereplők tették közzé, mely által a befektetők, a szervezetek és a társadalom egyéb szereplői átfogó képet kaphattak a vállalatok tevékenysége során jelentkező, nem pénzügyi szempontú kockázatokról (pl. az éghajlatváltozás kockázata, geopolitikai kockázatok, megfelelési és reputációs kockázatok) és eredményekről. A téma mélyebb megértéséhez az alábbiakban ezen jelentések életre keltését megalapozó lépéseket és a háttérben meghúzódó törekvéseket mutatjuk be az Európai Unió által felállított követelményrendszer szerint.

Az első mérföldkövet az 1972-ben megalakult ENSZ Környezetvédelmi Programja (United Nations Environment Programme, UNEP) jelentette, mely célul tűzte ki a környezeti tevékenységek összehangolását és a fenntartható fejlődés elősegítését (unep.org). A szervezet 1992-ben megalapította az UNEP Finance Initiative (UNEP FI) programot, melyben bankok, biztosítók és befektetők közreműködésével ambíciós célkitűzéseket fogalmaztak meg a fenntartható globális gazdaságok megteremtésének elősegítésére. Ez jelentős lépés volt a fenntarthatósági jelentések felé, hiszen a pénzügyi szektor nemzetközi szereplőinek bevonásával az UNEP FI lefektette a felelős befektetés alapelveit, és lehetőséget teremtett az ENSZ Felelős Befektetési Alapelveinek (United Nations Principles for Responsible Investment, UN PRI) kidolgozására. A grémium megegyezésre jutott abban, hogy a környezeti, társadalmi és vállalatirányítási tényezők hatással vannak a különböző befektetési portfóliók teljesítményére, melyek egyúttal összhangban vannak az átláthatósággal és fenntarthatósággal kapcsolatos társadalmi elvárásokkal is. A PRI 2006-ban a New York-i tőzsdén került bevezetésre, és az alábbi hat alapelvet foglalta magában (Budapesti Értéktőzsde, 2021):

1. „Az ESG szempontok beillesztése a befektetési elemzésekbe és a döntéshozatali folyamatokba,
2. Az ESG szempontok beillesztése a tulajdonlasi politikákba és gyakorlatokba,
3. Megfelelő ESG közzétételek megkövetelése a vállalatoktól,
4. Ezen alapelvek népszerűsítése az iparágon belül,
5. Együttműködés az alapelvek alkalmazásának továbbfejlesztése érdekében,

6. Jelentés az alapelvek alkalmazása érdekében megtett intézkedésekről és ezek előrehaladásáról”.

Napjainkra a PRI alapelvekhez több mint 80 ország 5300 aláírója csatlakozott, mely szám folyamatos növekedést mutat (UN PRI, 2023) az 1. ábra szerint.

1. ábra: Az UN PRI aláíróinak száma
Figure 1: Number of signatories to the UN PRI

Forrás: saját szerkesztés a UN PRI alapján.
Source: own editing based on UN PRI.

Az aláírók száma 2007-ben 89,2%-kal, 2008-ban 59,3%-kal, míg 2009-ben 43%-kal növekedett az előző évhez képest. Ez a gazdasági válság kibontakozására vezethető vissza, a pénz- és tőkepiaci szereplők a PRI-hez csatlakozva igyekeztek a befektetők bizalmát megnyerni.

A befektetők mellett a társadalom több szereplője is idővel kiemelt kérdésként kezdte kezelni az ESG-kérdéseket, melyek mára a multinacionális vállalatok működésében alapvetővé váltak. A befektetési döntésekben és az üzleti partnerek megválasztásában ezen szempontok szerinti jelentések megléte elengedhetelenné vált (Surman – Böcskei, 2023). Ezt támasztja alá Friede és munkatársai (2015) kutatása, mely rámutatott az ESG szempontok üzleti megfontolásának létjogosultságára. Stuart et al. (2021) megjegyzik, hogy bár egyre több bizonyíték van arra, hogy az ESG tevékenységek csökkenthetik a pénzügyi kockázatokat és növelhetik a vállalati értéket, ez a kérdés továbbra is vitatott a szakirodalomban.

A fenntarthatósággal és az átláthatósággal kapcsolatos egyre erősödő igények következtében az ESG szempontok, az európai szabályozással összhangban, a hazai jogalkotásban is megjelentek. 2024. január 1-jén lépett hatályba a 2023. évi CVIII. törvény a fenntartható finanszírozás és az egységes vállalati felelősségvállalás ösztönzését szolgáló környezettudatos, társadalmi és szociális szempontokat is figyelembe vevő, vállalati társadalmi felelősségvállalás szabályairól (röviden ESG-törvény). A törvény célja, hogy a gazdálkodó szervezetek tevékenysége objektíven vizsgálható legyen fenntarthatósági szempontból, hogy a gazdasági szereplők átfogó képet kapjanak a működésről, támogatva az Európai Zöld Megállapodás

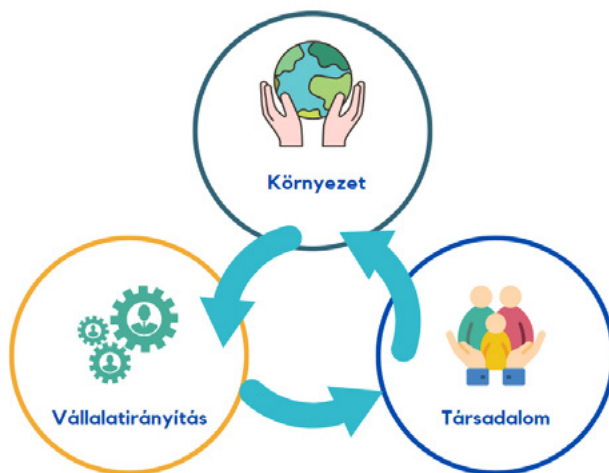
célkitűzéseit (Jogtár, 2024).

A „KLASSZIKUS” ESG-SZEMPONTRENDSZER

A fenntarthatósági jelentéstételi keretrendszerek az átláthatóságon és a bizalomerosításon túl a vállalatok számára nem pusztán kötelezettséget, hanem egyben lehetőséget is jelentenek. A fenntarthatósági jelentési kötelezettség következménye, hogy erősíti a szervezetek rendszerszemléletét, segíti a tanulószervezetté válás folyamatát, ami a szervezeti kompetenciák tekintetében hozzáadott értéket képvisel. A tanuló szervezetek elméletéről és gyakorlatáról szóló könyvében Senge (1990) kifejti a világban végbemenő folyamatok egy rendszerben történő megközelítésének fontosságát, egyúttal felhívja a figyelmet arra, hogy a felszínen látható problémák helyett a mélyebben gyökerező struktúrákra szükséges koncentrálni, egy nagy egésznek tekintve a térben és időben fellépő kihívásokat. Senge nyomán kijelenthetjük, hogy az ESG-szemponatok megjelenése egy vállalatnál a korábbi szemléletek és gyakorlatok szignifikáns megváltoztatását követeli meg, hiszen a jelentéstételi kötelezettség cél- és eredményorientált volta konkrét intézkedéseket követel meg, és a szervezeteket arra készíti, hogy a belső folyamatok és a külső tényezők szinergiáját szem előtt tartva alkossanak hosszú távú stratégiát.

A következőkben megvizsgáljuk, hogy mit takarnak az ESG-szemponatok (2. ábra) és milyen fejlődésen ment keresztül a jelentéstétel az elmúlt években.

2. ábra: ESG szempontok
Figure 2: ESG aspects

Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.

Environmental – Környezeti szempontok: Hogyan, miként viszonyul a vállalat a környe-

zethez? A vállalat által kibocsátott üvegházhatású gázok, talaj-, lég- és vízszennyezés, továbbá a felhasznált erőforrások, mint például az újrahasznosított anyagok alkalmazása, és ezek visszaforgatása tartoznak ide (Deloitte, 2021).

Social – Társadalmi szempontok: Hogyan viszonyul a vállalat a társadalomhoz? Hogyan gondoskodik a vállalat a munkavállalókról, a tisztességes bérekről, egészségvédelemről, etikus beszállítói magatartásról?

Governance – Vállalatirányítási szempontok: Hogyan működik a vállalat? A részvényesek jogai, az igazgatóság sokszínűsége, a vezetés kompenzációja és a korrupciómegelőzés.

Vezető befektetési szakemberekkel végzett felmérés keretében Amel-Zadeh és Serafeim (2017) arra kereste a választ, hogy a befektetési szempontokban hogyan jelennek meg az ESG-információk. A szerzők feltételezik, hogy a befektetőket elsősorban pénzügyi és nem etikai aspektusok motiválják az ESG alkalmazásában. A nem pénzügyi információk jelentőségét vizsgálva Eccles et al. (2011) a Bloomberg adataiból nyert információk alapján részletes betekintést nyújtott arra vonatkozóan, hogy a befektetők mely szempontokra és információkra fordítanak figyelmet. Eccles et al. (2011) szerint a nem pénzügyi adatok iránti igény exponenciálisan nő majd a jövőben, köszönhetően annak, hogy egyre több vállalat tesz közzé ESG információkat. A vállalati társadalmi felelősségvállalási teljesítmény hatását a finanszírozási lehetőségek vonatkozásában vizsgálva Cheng et al. (2011) rámutatott, hogy a jobb CSR-teljesítményt mutató vállalatok alacsonyabb tőkekorlátokkal rendelkeznek, azaz könnyebben jutnak tőkéhez a befektetőktől, ami a fenntarthatósági törekvések eredménye.

CSR ÉS ESG

A téma megértésének szempontjából lényeges tisztázni a CSR és ESG közötti fogalmi különbségeket, mivel ezeket gyakran helytelenül egymás szinonimájaként használják. Pollman (2019) megjegyzi, hogy a különböző keretrendszerek sokasága akadályozza ezek megértését. A CSR, azaz a vállalati társadalmi felelősségvállalás gyakorlatilag azt jelenti, hogy a vállalat elkötelezi magát az etikus és felelősségteljes üzleti gyakorlatok mellett, figyelembe véve a társadalomra, környezetre és érdekeltekre gyakorolt hatását. Az ESG egy olyan megközelítés, amely az alapvető CSR-elvárásokat az üzleti stratégia központjába helyezi, és konkrét adatokkal támasztja alá. Az ESG különböző mutatók alapján értékeli a vállalat teljesítményét a környezetvédelem, társadalmi hatások és vállalatirányítás terén, ami fontos mind a befektetők, mind a további érdekelt felek számára.

A VEZETÉS ÉS A COMPLIANCE SZEREPE A FENNTARTHATÓSÁGI JELENTÉSEKBEN

Az ESG beszámolók megbízhatósága és minősége nem pusztán adatok feldolgozását és közzétételét jelenti, a vállalat teljesítménye és a szabályoknak megfelelő működés alapvetően a menedzsment kompetenciáján múlik. Szanyi és Almási (2021) felhívják a figyelmet a

menedzsment és az általános vállalati teljesítmény kapcsolatára a kis- és középvállalkozásoknál, a vezető alapvető magatartása predesztinálja a vállalat stratégiáját. A nem pénzügyi beszámolási irányelvekkel kapcsolatban Cosma et al. (2022) kutatási eredményei megerősítették, hogy az igazgatóság tagjainak nagyobb mértékű bevonása a vállalatok magasabb mértékű elkötelezettségével jár a fenntarthatóság iránt, ami a vezetés szerepének jelentőségét mutatja.

A fenntarthatósági jelentések megbízhatósága és szabályszerűsége lényeges szempont a vállalati hírnév szempontjából. A kockázattal összefüggő meg nem felelés befolyásolja a vállalat megítélését a befektetők, a hatóságok és a civil társadalmi szereplők szemszögéből. A megfelelés kérdése a 2000-es években vált hangsúlyossá, és a vállalatok önálló compliance szervezeti egységeket kezdtek el felállítani. Benedek (2014) megjegyzi, hogy a compliance menedzsment kérdésében a jövőben számos kutatás és innováció fog megjelenni. A fenntarthatósági kérdések évek óta jelen vannak a multinacionális vállalatok gyakorlatában. Ezek azonban hazai viszonylatban kihívások elé állíthatják a hagyományos szervezeteket, így a közszférát és a köztulajdonban lévő gazdasági társaságokat, amelyek csak az elmúlt évtizedben kezdték meg a megfelelési gyakorlatok bevezetését és alkalmazását (Töröcskó, 2023:15.).

A továbbiakban a compliance és megfelelés szavakat egymás szinonimájaként fogjuk használni, hiszen a hazai vállalati gyakorlatban is a megfelelés biztosítására létrehozott szervezeti egységek compliance, illetve megfelelési (vagy megfeleléstámogatási) területként szerepelnek. A megfelelési tevékenység gyakorlatilag a szabályoknak és előírásoknak való megfelelés elősegítését jelenti, emellett integritási, etikai, szervezeti kultúra kérdésekkel, fogyasztóvédelemmel, pénzmosás- és korrupció megelőzéssel foglalkozik. Benedek (2012) szerint a megfelelésmenedzsmentet a közbizalom és a hírnév építése motiválja.

A compliance mint kifejezés szélesebb körben a 2002-ben elfogadott Sarbanes-Oxley törvény (SOX) után vált ismertté a könyvvizsgálati és nyilvánosságra hozatali gyakorlat javítására, miután az Egyesült Államokban számos nagyvállalatról kiderült, hogy a pénzügyi beszámolóikban valótlan adatokat közöltek. Legismertebb esete az Enron-cég számviteli beszámolójának botránya volt, mely megrongosította a világpiacon, ezért a befektetők védelme érdekében a Kongresszus kialakította az SOX-t.

Hasonló célokat fogalmazott meg az Európai Értékpapír-piaci Hatóság (European Securities and Markets Authority, ESMA), egy független uniós szerv, melynek célja a stabil, rendezett pénzügyi piacok előmozdítása a befektetők védelme és a rendezett piacok által (ESMA, 2023). Az ESMA létfontosságú szerepet játszik az európai befektetésekkel kapcsolatos megfelelési gyakorlatban. Hazai vonatkozásban a köztulajdonban álló gazdasági társaságok takarékosabb működéséről szóló 2009. évi CXXII. törvény, azaz a „Takarékostörvény”, valamint a 2011. évi CXCV. törvény az államháztartásról (Nemzeti Jogtár), melyek célja a közpénzek felhasználásának áttekinthetőségének erősítése és a belső kontrollrendszerek kiépítésének szabályozása volt. A belső kontrollrendszer kialakításával kapcsolatos részletszabályok a köztulajdonban álló gazdasági társaságok belső kontrollrendszeréről szóló 339/2019. (XII. 23.) Kormányrendeletben (Nemzeti Jogtár), míg a költségvetési szervek tekintetében a 370/2011. (XII. 31.) Kormányrendeletben (Nemzeti Jogtár) kerültek meghatározásra. A téma megértéséhez szükséges a megfelelési kérdések evolúciójának ismerete, egyúttal rávilágítani a bonyolult szabályrendszerre. A megfelelési szakmával kapcsolatban

Jacsó (2020) megjegyzi, hogy amennyiben egy vállalat képes felismerni a compliance szervezeti egység jelentőségét, és hajlandóságot mutat áldozni rá, akkor versenyelőnyt érhet el. De felmerül a kérdés, hogy lehet-e pusztán standardok mentén megfelelni a jelentéstételi kötelezettségeknek?

Ahogy korábban említettük, míg a CSR keretet biztosít a társadalmi és környezeti szempontok vállalati alkalmazásához, az ESG ezzel szemben a fenntarthatóságot és az üzleti tevékenységet számszerűsíti. Ezért a fenntarthatósági jelentések szélesebb körű információkat tartalmaznak a fenntarthatósággal kapcsolatos felelős vállalati magatartásról. Christensen et al. (2021) cikkükben felhívják a figyelmet arra, hogy amennyiben a vállalatok megfelelnek az előírásoknak és az irányadó szabályoknak, és nem titkolnak el lényeges információkat, akkor a CSR standardok nem sok új, döntési szempontból releváns információt eredményeznek.

Ezzel szemben Li et al. (2018) kutatási eredményei arra utalnak, hogy a fenntarthatósági jelentések közzététele képes növelni a vállalat értéket a jobb elszámoltathatóság és átláthatóság miatt, ami alkalmas az érdekelt felek bizalmának erősítésére. Kutatási eredményeik rámutattak, hogy a jelentések minősége és a vállalat értéke közötti kapcsolat hangsúlyosabb, ha a vezérigazgató elkötelezettsége és ereje nagyobb, ami alapján arra következtethetnek, hogy a részvényesek és befektetők a nagyobb vezérigazgatói ráhatással bíró vállalatok jelentéseit az ESG gyakorlat iránti nagyobb elkötelezettségként értelmezik.

A fenntarthatósági jelentések szabályszerűségét azonban folyamatosan fenn kell tartani, melyben a compliance területnek kiemelt szerepe van a belső kontrollrendszer alappilléreként. Bár a compliance szempontok csak a 2008-as válság hatására erősödtek fel, a hagyományos belső kontrollok (vezetői ellenőrzés, engedélyezési folyamatok, aláírási kötelezettségek) évtizedek óta a vállalatirányítás részét képezik. A hagyományos belső kontrollrendszerek hiányosságára Jensen (1993) hívta fel a figyelmet, szerinte a modern ipari forradalom szükségessé tette a vállalatirányítás új megközelítését, amely a piaci mechanizmusokra és a külső kontrollokra helyezi a hangsúlyt ahelyett, hogy kizárólag a belső kontrollokra és hierarchiákra hagyatkozna.

A FENNTARTHATÓSÁGI JELENTÉSEK EURÓPAI SZABVÁNYRENDSZERÉNEK FEJLŐDÉSE

A társadalom érzékenységének hatására az utóbbi évtizedekben egyre inkább előtérbe kerültek azok a nem pénzügyi tartalmú jelentések, amelyekkel egy adott vállalat kifejezésre juttathatja a fenntarthatósággal kapcsolatos törekvéseit környezeti, társadalmi és vállalatirányítási tényezőkre bontva. A vállalatok gyakorlatilag ezeken a jelentéseken keresztül nyilvánítják ki, hogy működésükben fontos szerepet kap a fenntarthatóság kérdése, és ennek megfelelően fogalmazznak meg a működésükre vonatkozó célkitűzéseket, melyeken keresztül láthatóvá és mérhetővé válik az ezen tevékenységekhez fűződő teljesítményük.

Az elmúlt évtizedben új trend kezdett kibontakozni az üzleti világban. A vállalatok ESG kérdésekkel kapcsolatos törekvései a befektetők jelentős hányadánál fontos szempontként jelennek meg, ami fenntarthatósági jelentés közzétételére készíti a gazdasági szereplőket. A fenntarthatósági jelentésekre azonban tartalmi és formai követelményeket tekintve

nem volt egységes szabályozás, ami kezdetben komoly akadályt állított az átláthatóság és az összehasonlíthatóság útjába, ezért szükségessé vált az egységes szabványok kidolgozása. A nemzetközi törekvésekkel összhangban az Európai Unió célkitűzéseket fogalmazott meg arra vonatkozóan, hogy értékeljék a vállalatok fenntarthatósági teljesítményét, segítve ezzel a befektetők, a civil szervezetek és a fogyasztók döntését (Európai Bizottság, 2013; Európai Bizottság, 2020). Ennek megfelelően alkották meg a 2013/34/EU irányelvet, mely a nem pénzügyi jelentéstételre vonatkozóan fogalmazott meg rendelkezéseket. Az Európai Bizottság 2019. december 11-i Európai Zöld Megállapodás (Európai Bizottság, 2019) című dokumentumában többek között kötelezettséget vállalt arra vonatkozóan, hogy revizionálja a 2013/34/EU irányelvet, mivel az nem írt elő egységes jelentéstételi keretrendszert vagy szabványt a vállalkozások számára, amit kihasználva egyes kötelezettek nem készítettek el semmilyen jelentést.

NFRD (NON-FINANCIAL REPORTING DIRECTIVE)

2014. október 22-én került elfogadásra az NFRD 2014/95/EU direktíva, más néven a nem pénzügyi beszámolási irányelv (Európai Parlament, 2014), mely egységes irányelv a hatálya alá tartozó nagyvállalatok számára a nem pénzügyi jelentések tartalmi követelményeire vonatkozóan: a környezetvédelem, szociális és foglalkoztatási kérdések, emberi jogok tiszteletben tartása, korrupció elleni küzdelem és megvesztegetés terén. Az említett dokumentum kötelező érvényű iránymutatásait az Európai Bizottság 2017. július 5-én, Irányelv a nem pénzügyi jelentésekhez címmel adta ki (Európai Bizottság, 2017).

A kötelezettek a direktíva értelmében jellemzően az 500 főt meghaladó, a közérdeklődésre számot tartó tőzsdei cégek, hitelintézetek, befektetési vállalkozások, biztosító társaságok, mely megközelítőleg 11700 vállalatot jelentett, azonban az erősödő társadalmi és gazdasági igények és az irányelv folyamatos revíziói újabb változásokra készítették az európai törvényhozást (Európai Bizottság, 2023).

CSRD (CORPORATE SUSTAINABILITY REPORTING DIRECTIVE)

Az Európai Bizottság a felülvizsgálat eredményeként 2021. április 21-én jelentést adott ki. Ebben különböző problémák kerültek azonosításra a 2014/95/EU irányelv hatékonyságával kapcsolatban (Európai Bizottság, 2021). Megállapítást nyert, hogy számos érintett vállalat nem tesz közzé lényeges adatokat a főbb fenntarthatóságot érintő témakörökben, továbbá komoly kockázatként értékelte az adatok összehasonlíthatóságát és megbízhatóságát. A jelentés szerint a fenntarthatósággal kapcsolatos információk értéke egyre nő, és az egységes szabályozás hiányában fennáll a kockázata annak, hogy a tagállamok eltérő nemzeti szabályokat állítanak fel, ami a költségek további növekedéséhez vezetne (Európai Bizottság, 2021). A főbb olasz, francia, német és svéd tőzsdéken jelenlévő vállalatok NFRD szerinti jelentéstételi gyakorlatát vizsgálva Heichl és Hirsch (2023) arra a megállapításra jutottak, hogy a jelentésekben eltérés tapasztalható az egyes országok és ágazatok között,

továbbá ezekben a vállalatiirányítási szempontok kisebb hangsúllyal szerepeltek. Előbbiek és a jelentéstételi gyakorlatok folyamatos felülvizsgálata arra sarkallták a törvényalkotókat, hogy új fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati beszámolási szabályrendszert alakítsanak ki, és szélesítsék az érintett vállalatok körét. Ennek értelmében 2022. december 14-én került elfogadásra a CSRD Irányelv, mely 2024-től minden meghatározott nagyvállalatra, valamint a szabályozott piacokon működő kis- és közepes vállalatokra is kiterjed, akár az EU-n kívül is (Európai Parlament, 2022). Az Európai Unió 27 tagállamának az irányelv hatályba lépésétől számítva 18 hónap áll rendelkezésére, hogy a CSRD irányelvet átültessék a nemzeti szabályok közé, az alábbi ütemezés szerint:

- 2024. január 1-től minden olyan, az NFRD hatálya alá tartozó, az Európai Unió szabályozott piacain jegyzett, 500 főnél több munkavállalót alkalmazó vállalatnak alkalmaznia kell, melyek számára 2025. évben válik esedékessé a jelentéstétel.
- 2025. január 1-től azon vállalatoknak kell alkalmazniuk, melyek jelenleg még nem tartoznak az NFRD hatálya alá, de 250 főt meghaladó alkalmazotti létszámmal és/vagy 40 millió EUR árbevétellel és/vagy 20 millió EUR eszközállománnyal bírnak, számukra 2026. évben válik esedékessé a jelentéstétel.
- 2026. január 1-től a tőzsdén jegyzett kis- és közép, valamint egyéb vállalkozásoknak kell alkalmaznia, számukra 2027. évben válik esedékessé a jelentéstétel.
- 2028. január 1-től kell alkalmazniuk a nem Európai Unió vállalatoknak a CSRD irányelvet, 2029. évi jelentéstételi esedékességgel.

Az előzőekben bemutatott CSRD Irányelv rendelkezései a jövőben közel 50.000 vállalatot fognak érinteni.

AZ IRÁNYELVEKEN TÚL: A GRI ÉS ESRS SZABVÁNYRENDSZEREK

A nem pénzügyi fenntarthatósági jelentéstételi kötelezettségek egységesítésére vonatkozó, általánosan érzékelhető gazdasági és társadalmi, valamint törvényalkotói törekvések megteremtették az igényt az ESG szabványrendszerek megalkotására, melyek közül a két legfontosabb a világszerte alkalmazott GRI, valamint az EU-tagországok számára kidolgozott ESRS-szabvány. A GRI, azaz a Global Reporting Initiative (Globális Jelentési Kezdeményezés) irányelv a fenntarthatósággal kapcsolatos jelentéstételi irányelvekben az első lépést jelentette és ez idáig nemzetközileg leginkább alkalmazott fenntarthatósági jelentéstételi módszer, melyet a kötelezett vállalatok 70%-a alkalmaz világszerte (GRI, 2023).

Az ENSZ Környezetvédelmi Programjának közreműködésével létrejött GRI gyökerei az Exxon Valdez teherhajó okozta környezeti katasztrófát követő globális felháborodásig nyúlnak vissza. Célja a kezdetekben a vállalatok felelős magatartásának kikényszerítése volt, később társadalmi, gazdasági és irányítási szempontokkal kiegészítve. A szervezet 2016-ban a jelentéstételi iránymutatásokról áttért a globális fenntarthatósági jelentéstételi szabványok kidolgozására.

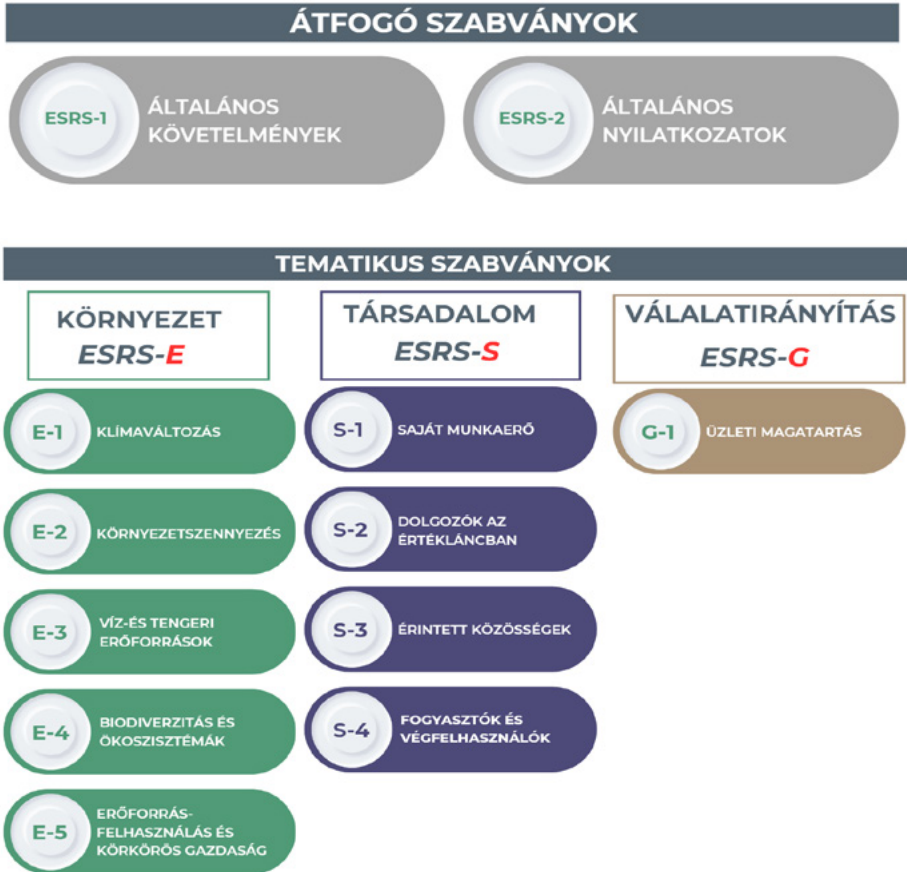
Az európai jelentések egységesítése érdekében az Európai Bizottság 2023. július 31-én

fogadta el az Európai Fenntarthatósági Jelentés Standardokat (European Sustainability Reporting Standards, ESRS), mely szabvány alapján a CSRD jelentési kötelezettség alá tartozó vállalatoknak 2025-től a 2024-es évre vonatkozóan kell a fenntarthatósági jelentéseket elkészíteni (Európai Bizottság, 2023). Az ESRS felállításának előzménye, hogy a Bizottság a korábbi jelentéstételi gyakorlattal szemben azt a kritikát fogalmazta meg, hogy a vállalatok által közzétett fenntarthatósági információk nem szolgálják megfelelően az Európai Zöld Megállapodás célkitűzéseit, mivel a jelentések gyakran nem tartalmazzák azokat a lényeges információkat, amelyeket az érintettek fontosnak tartanak.

A 12 szabványból álló ESRS szabványrendszer 2 átfogó, valamint 10 tematikus szabványt foglal magában, melyet a Bizottság közleménye szerint a 2023. és 2024. évben további egy ágazatspecifikus és egy kkv-k számára alkalmazandó ESRS szabvány fog követni. Levonhatjuk a következtetést, hogy a következő években a vállalatok nagy része komoly kihívásként fogja értékelni az ESRS szabvány követelményeinek való megfelelést, mely a korábbiaktól eltérő rendszerben való gondolkodást, új stratégiai célok felállítását és új kompetenciák megszerzését fogja igényelni.

A közzétett adatok megbízhatóságának növelésére a CSRD rendelkezéseinek megfelelően a nem pénzügy információkat független auditorokkal kell hitelesíttetni (Európai Bizottság, 2023). Az ESRS 12 szabványának való megfelelés első megközelítésre bonyolultan hangzik, ezért a könnyebb megértéséhez tekintsük át, hogy mely szempontoknak kell megfelelni a környezet, a társadalom és a vállalatirányítás terén (3. ábra).

3. ábra: ESRS szabványrendszer
Figure 3: ESRS standards system

*Forrás: Európai Bizottság.
Source: European Commission.*

Az ESRS-1 tartalmazza a nem pénzügyi fenntarthatósági jelentések általános követelményeit, melyben ismertetik az ESRS szabványok felépítését és a fogalmi meghatározásokat, továbbá az általános jelentéstételi területeket. Az ESRS-2, azaz az általános nyilatkozatok a közzétételi követelményekre vonatkozóan ad információt, amelyeket egy vállalkozásnak általánosan szem előtt kell tartania, függetlenül attól, hogy melyik fenntarthatósági szempontot vizsgáljuk. A tematikus szabványok között a környezeti szempontok az E1-E5, a társadalmi tényezők az S1-S3, a vállalatirányítási szempontok pedig a G1 szabványban jelennek meg. Az ESRS szabványrendszer felállításával tehát az Európai Unió újabb lépést tett az Európai Zöld Megállapodás célkitűzéseinek teljesítése érdekében.

A FENNTARTHATÓSÁGI JELENTÉSEKSEL KAPCSOLATOS KIHÍVÁSOK

Milyen kihívásokkal szembesülhetnek a vállalatok a közzététel során, és milyen szerepe van ebben a vállalati megfelelésnek és a vezetésnek? A számos kihívás közül néhány:

- A világszerte tapasztalható „zöldre mosás” (greenwashing) jelenséggel kapcsolatban Delmas és Burbano (2011) úgy fogalmaz, hogy ez a gyakorlat a fenntarthatóság iránt elkötelezett vállalatokat is nehéz helyzetbe hozza, mivel a befektetők bizalmát még a felelős vállalatokkal szemben is rombolja. A szerzők megjegyzik, hogy a fenntarthatóság iránt elkötelezett vezetés számára létfontosságú, hogy felismerjék azokat a tényezőket, amelyek a greenwashing-ot előidézik, egyúttal felhívják a figyelmet arra, hogy a menedzsment a különböző ösztönzők növelésével lépéseket tehet a rossz gyakorlat ellen, ami a vezetés szerepének jelentőségét mutatja mind a fenntarthatóság, mind pedig a megfelelés terén. A vállalatok nem pénzügyi fenntarthatósági jelentésekkel kapcsolatos magatartását vizsgálva Yu et al. (2020) megjegyzik, hogy az ESG-adatok közzétételének kihívásai közé tartozik az auditálás és a szabványosítás hiánya, ami a greenwashing kockázatát hordozza magában.
- Noha nem a teljes ESG-adat közzététel által lefedett területre, de annak egy jelentős részére Bognár és Böcskei (2022) tett átfogó javaslatot, amely javaslat elsősorban az üvegházhatású gázok mérséklésére és az adatok akár szabályozói szintű ellenőrzésének lehetőségére is vonatkozik, és az ESG beszámolókhöz kiváló adatszolgáltatási forrás lehetne.
- A vállalati gyakorlat hiányában az ESG beszámolóli kötelezettség teljesítésekor felléphet a nem előírásszerű adatközlés, ami a vállalati reputációt veszélyeztetheti.
- A nem európai tulajdonosi hátterű, de az EU-ban is leányvállalattal rendelkező cégek számára a GRI-ESRS átfedések többletterhet jelenthetnek.
- A fenntarthatósági jelentések a megnövekedett szabályozási szint ellenére magukban hordozzák a sűrű foltok kihasználását a közzétételi gyakorlatban, melyek a vállalati érdek és a szabályok közötti dilemmából táplálkoznak. Kutatási eredményeik alapján Peters és Romi (2013) arra a következtetésre jutottak, hogy a jövőbeni környezeti közzétételi követelményeket komolyabban kell figyelemmel kísérni, és pontosabban definiálni annak érdekében, hogy a menedzsment egyéni mérlegelési jogát csökkentse.
- Azok a vállalatok, melyek tradicionális üzletmenetet folytatnak, és jellemzően hosszú évtizedekre nyúlik vissza a működésük, jellemzően rugalmatlanok a változásokkal szemben, ami a szervezetben feszültséghez és ellenálláshoz vezethet.

ÖSSZEGZÉS

A cikkben bemutatuk a nem pénzügyi fenntarthatósági jelentéstételi kötelezettség keretét adó európai szabványok fejlődését, és az alkalmazásuk során felmerülő kihívásokat, amelyekkel a következő években szembesülnek a kötelezett vállalkozások. Felsoroltuk azo-

kat a tényezőket és főbb szempontokat, amelyek az Európai Zöld Megállapodás keretében a vállalatokra vonatkozó új ESG szabványok kialakulásához vezettek.

Bemutattuk a főbb különbségeket a fenntarthatósági jelentésekre vonatkozó európai szabványok között és azokat a sarokpontokat, amelyek a változtatás szükségességét hozták létre. Egyúttal ismertettük a fenntarthatósági kérdések befektetési vonatkozásait, amelyek befolyásolják a vállalati eredményeket. Emellett képet alkottunk az ESG szabványok bonyolult rendszeréről, melynek értelmezése komoly kihívást jelent majd a hazai és az európai vállalatok többsége számára.

Megerősítést nyert a vezetés szerepe a nem pénzügyi beszámolási kötelezettségek teljesítésében. A vezetők fenntarthatóság és ESG iránti elkötelezettsége alapvető fontosságú abban, hogy az adott szervezeti kultúrában a munkavállalók hogyan látják az ESG szempontok érvényesülését.

Ezzel kapcsolatban rávilágítottunk a megfelelés (compliance) szerepére a fenntarthatósági jelentéstételi kötelezettség teljesítésében. Ezért ez a terület a következő időszakban egyre fontosabb lesz a vállalati hatékonyságban, szervezeti kultúra fejlesztésében és a jogszabályi megfelelésben.

A nem pénzügyi adatszolgáltatási kötelezettség új korszakot nyit a vállalati közzétételi gyakorlatban, amely várhatóan tovább fog fejlődni a következő években. A következő években a vállalatok többsége komoly kihívásként fogja megtapasztalni az ESRS szabvány követelményeinek való megfelelést, amihez a korábbiaktól eltérő rendszerben való gondolkodásra, új stratégiai célok felállítására és új kompetenciák megszerzésére lesz szükség. A megnövekedett szabályozási szint ellenére a fenntarthatósági jelentések magukban hordozzák a szürke foltok kihasználásának lehetőségét.

Figyelembe véve a CSRD irányelvet és a hazai gyakorlatot, elmondható, hogy a 339/2019-es Kormányrendelet hatálya alá tartozó köztulajdonban álló gazdasági társaságok komoly kihívás előtt állnak. Jövőbeli kutatásunk azt vizsgálja, hogy a menedzsment fenntarthatósághoz és megfeleléséhez való hozzáállása eltérő-e a multinacionális és a hazai köztulajdonban lévő gazdasági társaságok, illetve a kkv-k és a nagyvállalatok között.

IRODALOMJEGYZÉK

- Amel-Zadeh, Amir – Serafeim, George: *Why and How Investors Use ESG Information: Evidence from a Global Survey* (July 1, 2017), Financial Analysts Journal, 2018/3, 87–103., Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2925310> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2925310>
- Benedek Petra: *Compliance management – a new response to legal and business challenges*, Acta Polytechnica Hungarica, 2012/3, 135–148.
- Benedek Petra: *A vállalati compliance értékelése*, Vezetéstudomány – Budapest Management Review, 2014/7-8, 29–39. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2014.07.03>
- Bognár Ferenc – Böcskei Elvira: *Potential model to support the achievement of corporate carbon neutrality*, Public Finance Quarterly, 2022/3, 379–395. https://doi.org/10.35551/PFQ_2022_3_4 (Magyarul lásd: Bognár Ferenc – Böcskei Elvira: *A vállalati karbonsemlegesség elérésének lehetséges támogató modellje*, Pénzügyi Szemle, 2022/3, 381–397. https://doi.org/10.35551/PSZ_2022_3_4)
- Brundtland, Gro Harlem: *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*, Geneva, UN-Dokument A/42/427, 1987.
- Carson, Rachel: *Silent Spring*, New York, Fawcett Crest, 1962.

- Cheng, Beiting – Ioannou, Ioannis – Serafeim, George: *Corporate Social Responsibility and Access to Finance*, Strategic Management Journal, 2011/1, 1–23. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1847085>
- Christensen, Hans B. – Hail, Luzi – Leuz, Christian: *Mandatory CSR and sustainability reporting: economic analysis and literature review*, Rev Account Stud, 2021/26, 1176–1248. <https://doi.org/10.1007/s11142-021-09609-5>
- Cosma, Simona – Leopizzi, Rossella – Nobile, Lorenzo – Schwizer, Paola: *Revising the Non-Financial Reporting Directive and the role of board of directors: a lost opportunity?*, Journal of Applied Accounting Research, 2022/1, 207–226. <https://doi.org/10.1108/JAAR-04-2021-0102>
- Delmas, Magali A. – Burbano Cuerel, Vanessa: *The Drivers of Greenwashing, California*, Management Review, 2011/11. Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=1966721>
- Eccles, Robert G. – Serafeim, George – Krzus, Michael P.: *Market Interest in Nonfinancial Information*, Journal of Applied Corporate Finance, 2011/23, 113–127. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6622.2011.00357.x>
- Friede, Gunnar – Busch, Timo – Bassen, Alexander: *ESG and Financial Performance: Aggregated Evidence from More than 2000 Empirical Studies*, Journal of Sustainable Finance & Investment, 2015/4, 210–233. <https://doi.org/10.1080/20430795.2015.1118917>
- Heichl, Veronika – Hirsch, Simon: *Sustainable fingerprint – Using textual analysis to detect how listed, EU firms report about ESG topics*, Journal of Cleaner Production, 2023/426, 138960. ISSN 0959-6526. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.138960>
- Jacsó Judit: *Compliance menedzsment szerepe és jelentősége a vállalatokon belül*, Miskolci Jogi Szemle, 2020/4.
- Jensen, Michael C.: *The Modern Industrial Revolution, Exit, and the Failure of Internal Control Systems*, The Journal of Finance, 1993/48, 831–880. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1993.tb04022.x>
- Li, Yiwei – Gong, Mengfeng – Zhang, Xiu-Ye – Koh, Lenny: *The impact of environmental, social, and governance disclosure on firm value: The role of CEO power*, The British Accounting Review, 2018/1, 60–75. ISSN 0890-8389. <https://doi.org/10.1016/j.bar.2017.09.007>
- Peters, Gary F. – Romi, Andrea M.: *Discretionary compliance with mandatory environmental disclosures: Evidence from SEC filings*, Journal of Accounting and Public Policy, 2013/4, 213–236. ISSN 0278-4254. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2013.04.004>
- Pollman, Elizabeth: *Corporate Social Responsibility, ESG, and Compliance*, Cambridge Handbook of Compliance (D. Daniel Sokol & Benjamin van Rooij eds.), Loyola Law School, Los Angeles Legal Studies Research Paper No. 2019-35. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3479723>
- Senge, Peter M.: *The Fifth Discipline: the Art and Practice of the Learning Organization*. New York: Doubleday/Currency, 1990. ISBN: 0-385-26095-4
- Stuart, Gillan L. – Koch, Andrew – Starks, Laura T.: *Firms and social responsibility, A review of ESG and CSR research in corporate finance*, Journal of Corporate Finance, 2021/66, 101889. ISSN 0929-1199. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2021.101889>
- Surman Vivien – Böcskei Elvira: *Fenntarthatóság a magyar kis- és középvállalati szektorban*, Vezetéstudomány Budapest Management Review, 2023/10, 15–28. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2023.10.02>
- Szanyi-Gyenes Xénia – Almási Anikó: *A vezető szerepe a kis- és közepes vállalkozások sikerességében*, Vezetéstudomány, 2021/3, 40–52. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2021.03.04>
- Törcsvály István: *A vezetés szerepe a belső kontrollrendszer kialakításában*, ACTA Wekerleensis: Gazdaság és társadalom, 2023/1, 35–49.
- Yu, Ellen Pei-yi – Luu, Bac Van – Chen, Catherine Huirong: *Greenwashing in environmental, social and governance disclosures*, Research in International Business and Finance, 2020/52, 101192. ISSN 0275-5319. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2020.101192>

INTERNETES FORRÁSOK

- Budapesti Értéktőzsde: *ESG Reporting Guide*. Elérhető: https://www.bet.hu/pfile/file?path=/site/Magyar/Dokumentumok/Kibocsatok/esg/ESG_Jelentesi_Utmutato.pdf (Letöltés ideje: 2023.12.23)
- Deloitte: *Cikksorozat az ESG-ről, #1Mi az az ESG?* Elérhető: <https://www2.deloitte.com/hu/hu/pages/energia-energiáhozordozok/articles/esg-explained-1-what-is-esg.html> (Letöltés ideje: 2023.12.09)
- European Commission: *Questions and Answers on the Adoption of European Sustainability Reporting Standards 2023*. Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/qanda_23_4043, (Letöltés ideje: 2023.12.15)
- European Commission: *The Commission adopts the European Sustainability Reporting Standards*. Elérhető: https://finance.ec.europa.eu/news/commission-adopts-european-sustainability-reporting-standards-2023-07-31_en (Letöltés ideje: 2023.12.14.)
- European Commission: *Corporate Sustainability Reporting*. Elérhető: https://finance.ec.europa.eu/capital-markets-union-and-financial-markets/company-reporting-and-auditing/company-reporting/corporate-sustainability-reporting_en?prefLang=el (Letöltés ideje: 2023.12.15)
- European Commission: *The European Green Deal*. Elérhető: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (Letöltés ideje: 2023.12.14)
- European Union: *The European Securities and Markets Authority (ESMA)*. Elérhető: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-securities-and-markets-authority-esma_en (Letöltés ideje: 2023.12.15)
- European Union: *Guidelines on non-financial reporting (methodology for reporting non-financial information)*. Elérhető: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/845ab879-6182-11e7-9dbe-01aa75ed71a1> (Letöltés ideje: 2023.12.10)
- *Global Reporting Initiative, Our mission and history*. Elérhető: <https://www.globalreporting.org/about-gri/mission-history/> (Letöltés ideje: 2023.12.10)
- *Sarbanes-Oxley Compliance Professionals Association, Sarbanes-Oxley act*. Elérhető: <https://sarbanes-oxley-act.com/> (Letöltés ideje: 2023.12.15)
- UN PRI: *Signatory Directory*. Elérhető: <https://www.unpri.org/signatories/signatory-resources/signatory-directory> (Letöltés ideje: 2023.12.10)
- UN PRI: *What Are The Principles for Responsible Investment*. Elérhető: <https://www.unpri.org/about-us/what-are-the-principles-for-responsible-investment> (Letöltés ideje: 2023.12.10)
- UNEFI: *About Us*. Elérhető: <https://www.unepfi.org/about/> (Letöltés ideje: 2023.12.10)
- UNEP: *50 years of Environmental Milestones*. Elérhető: <https://www.unep.org/> (Letöltés ideje: 2023.12.10)
- United Nations: *United Nations Conference on the Human Environment, 5-16 June 1972, Stockholm*. Elérhető: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972> (Letöltés ideje: 2023.12.08)

JOGSZABÁLYOK

- 2023. évi CVIII. törvény a fenntartható finanszírozás és az egységes vállalati felelősségvállalás ösztönzését szolgáló környezettudatos, társadalmi és szociális szempontokat is figyelembe vevő, vállalati társadalmi felelősségvállalás szabályairól és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról.
- 2009. évi CXXII. törvény a köztulajdonban álló gazdasági társaságok takarékosabb működéséről.
- 2011. évi CXCV. törvény az államháztartásról.
- 339/2019. (XII. 23.) Korm. rendelet a köztulajdonban álló gazdasági társaságok belső kontrollrendszeréről.

- 370/2011. (XII. 31.) Korm. rendelet a költségvetési szervek belső kontrollrendszeréről és belső ellenőrzéséről.
- Az Európai Bizottság Rendelete a 2013/34/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek a fenntarthatósági beszámolási standardok tekintetében történő kiegészítéséről.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2020/852 rendelete (2020. június 18.) a fenntartható befektetések előmozdítását célzó keret létrehozásáról, valamint az (EU) 2019/2088 rendelet módosításáról. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/>
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2464 Irányelve.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2014/95/EU Irányelve.
- Az Európai Parlament És Tanács Irányelve a 2013/34/EU irányelvnek, a 2004/109/EK irányelvnek, a 2006/43/EK irányelvnek és az 537/2014/EU rendeletnek a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati beszámolás tekintetében történő módosításáról.

•
Bakó Péter: Jelek diptichon

KONKA BOGLÁRKA

Klímastratégiai tanulságok az EU legnépesebb fővárosából

*Climate strategy lessons from the EU's
most populous capital city*

SZERZŐ:

KONKA BOGLÁRKA, adjunktus, Pannon Egyetem, GTK,
konka.boglarka@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0003-4243-1338

JEL kód: R11, Q58

Kulcsszavak: klímapolitika • éghajlatváltozás • Berlin • város • önkormányzat

Absztrakt: A tanulmány az EU legnépesebb fővárosának, Berlinnek a komplex klímastratégiai rendszerét mutatja be. A kvalitatív elemzés célja, hogy kiemelje azokat a klímastratégiai tanulságokat, amelyek támpontok lehetnek más városok klímastratégiájának kialakításában. Ilyen lehet többek között a különböző stratégiák összehangolása, a célok kisebb, számszerűsíthető mérföldkövekre bontása, vagy éppen a magánszektor bevonása a klímapolitika kidolgozásába. Ugyanakkor az önreflexió is kulcsfontosságú, amely a tanulást és az eredményességet is támogatja.

AUTHOR:

BOGLÁRKA KONKA, Senior Lecturer, University of Pannonia,
konka.boglarka@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0003-4243-1338

JEL code: R11, Q58

Keywords: climate policy • climate change • Berlin • city • municipality

Abstract: *The study presents the complex climate strategy of Berlin, the EU's most populous capital. The qualitative analysis aims to highlight lessons learned from climate strategies that can be used as a basis for developing a climate strategy for other cities. Success factors could include the coordination of different urban strategies, the breakdown of goals into smaller ones with quantifiable milestones, or the involvement of the private sector in climate policy development. At the same time, self-reflection is also essential to support learning and effectiveness.*

BEVEZETÉS

A városok kiemelt szerepet tölthetnek be az éghajlatvédelemben, mivel a lakosság és a vállalkozások jelentős részét tömörítik, így egységet alkotva hatékonyan támogathatják a klímavédelmet. Ezen felül az energiafogyasztáshoz kapcsolódó globális CO₂-kibocsátás közel 70 százalékáért felelősök (Luqman et al., 2023). Bizonyos metropoliszok károsanyag emissziója meghaladhatja egyes országok kibocsátását, például Berliné magasabb, mint Horvátországé (Senatsverwaltung für Mobilität, Verkehr, Klimaschutz und Umwelt, 2023). Ezért kiemelten fontos a városok, azon belül pedig az önkormányzatok klímapolitikájának a vizsgálata.

A tanulmány Németország fővárosának klímastratégiáival foglalkozik. Berlin az Európai Unió legnépesebb fővárosa, amelyben nyomon követhető az urbanizációs folyamat. A német főváros lakosainak száma folyamatosan emelkedik. Az előrejelzés szerint 2030-ra a népességszáma eléri a 3,9 millió főt (Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, Bauen und Wohnen, 2023).

A globális felmelegedés az egyre népesebb német fővárost sem kíméli. Erre hívja fel a figyelmet az 1. ábra. A fekete vonal Berlin éves középhőmérsékletét mutatja,¹ amely alapján látható, hogy az átlaghőmérséklet ingadozó, tehát vannak melegebb-hidegebb évek. Azonban a szürke vonal – a tíz éves átlag hőmérséklet – jelzi, hogy az évi középhőmérséklet a 19. század végétől jelentősen emelkedett, sőt a 80-as évektől fokozódott a növekvő tendencia. Amennyiben az ábrán megfigyelhető trend tovább folytatódik, 2100-ban Berlin éghajlata nagyjából a mai Toulouse (Dél-Franciaország) klímájának felelhet meg (Senatsverwaltung für Umwelt, Verkehr und Klimaschutz, 2018b).

1. ábra: Átlaghőmérséklet Berlinben
 Figure 1: Average temperatures in Berlin

Forrás: (Leerhoff, 2022) adatai alapján saját szerkesztés.
 Source: Own editing based on (Leerhoff, 2022).

A német fővárosban évente átlagosan 90-en haltak meg a felmelegedés következtében 1985 és 2020 között (Leerhoff, 2022). A különösen forró 1994-es évben Berlinben 877 ember veszítette életét a hőség miatt. Habár a számok elsőre nem tűnhetnek magasnak, de hozzá kell tenni, hogy az előrejelzések alapján Berlin átlaghőmérséklete tovább növekszik, ráadásul öregedő és egyre népesebb társadalom jellemzi, így ezek a számok valószínűleg jelentősen emelkedhetnek az évek folyamán, amennyiben nem sikerül mérsékelni a globális felmelegedést.

A városok – összehasonlítva a falvakkal – kitettebbek a szélsőséges időjárási körülményeknek (pl. hőhullám), amelyek ráadásul az erősödő urbanizáció miatt egyre több embert érinthetnek. Zöld terület hiányában a német főváros hőmérséklete 3 Celsius-fokkal lehet magasabb, mint az agglomerációjában. Azonban éjszaka akár 12 fokkal eltérés is előfordulhat (Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2016a). Ráadásul az emelkedő átlaghőmérsékleten kívül az előrejelzések szerint az egyre gyakoribb viharokkal is meg kell küzdenie a városnak (Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, Bauen und Wohnen, 2023), mint például a 2017-es vagy 2021-es erős és széles esőzések.

A kérdés tehát az, hogy hogyan alakíthatja ki egy főváros klímastratégiáját úgy, hogy hatékonyan csökkentse a globális felmelegedés ütemét, valamint kedvezőtlen hatásait. A tanulmány a szakirodalmi áttekintés után összegzi Berlin klímastratégiáit, valamint az azok fejlesztéséből levonható tanulságokat, amelyek a kevésbé fejlett klímapolitikával rendelkező városoknak támpontjai lehetnek.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Satterthwaite (2006) kutatása alapján: az éghajlatváltozással kapcsolatos intézkedéseket nem a piac hajtja végre; azokat csak a kormányok vihetik véghez. Hiszen a klímaváltozás mérsékléséhez és adaptációjához kapcsolódó intézkedések egy része nem termel profitot, azonban jelentős beruházást igényel (Balaban, 2012). Mivel kormányzati szinten a telepü-

lések önkormányzatai állnak legközelebb a közösséghez, alapvető szerepet kaphatnak a klímavédelemben (Birchall et al., 2022; Scott et al., 2021). Ráadásul a városok által kitűzött klímacélok megegyeznek, vagy akár túl is szárnyalják a nemzeti küszöbértékeket (Cheung et al., 2016). A 327 EU-n belüli város helyi klímastratégiájának negyede ambiciózus célokat fogalmazott meg (Salvia et al., 2021).

Számos tanulmány foglalkozik a városok klímapolitikájával (pl. Huovila et al., 2022; Laine et al., 2020; Damsø et al., 2017), valamint azok eredményességével és kihívásaival (pl. Rogers et al., 2023; Ryan, 2015; Yalcin – Lefevre, 2012). A klímastratégiák kidolgozása, elemzése során gyakran a „minden számít” megközelítés kerül előtérbe. Ryan (2015) azonban arra a következtetésre jutott kutatásai során, hogy önkormányzati szinten 3 kritikus feltétele van az eredményes klímapolitikának:

- helyi önkormányzat kapacitása (pl. szakértők, információ, finanszírozás, humán erőforrás megléte),
- helyi keretrendszer (pl. klímapolitika társadalmi-, gazdasági jólétet generál, valamint a helyi kihívásokhoz kapcsolódik),
- és politikai tényezők (pl. klímapolitika irányában elköteleződött politikusok).

A klímastratégiák megalkotása és továbbfejlesztése fontos eszköze az éghajlatvédelemhez kapcsolódó tudatosság erősítésének, valamint a megfogalmazott célok, elképzelések konkrét cselekvésbe való átültetésének (Reckien et al., 2018). Azonban a klímastratégiák nem járnak feltétlenül együtt cselekvésekkel (Neij et al., 2021; Azevedo et al., 2017; Tang et al., 2010).

A kutatók arra is felhívják a figyelmet, hogy a szén-dioxid mérsékléséhez kapcsolódó stratégiák gyakran rövidtávúak és képlékenyek (Szpilka, 2020; Soria-Lara et al., 2017). E helyett célszerűbb lenne a hosszú távú vízió megfogalmazása különböző scenáriók segítségével (Maya-Drysdale et al., 2020). Így jelentős szerep jut a stratégiában megjelenő jövőképeknek, narratíváknak, továbbá a hosszú távú megközelítésnek. Hangsúlyozandó, hogy a normák, célok beépítése a törvényalkotásba és a cselekvések végrehajtása kulcsfontosságú feltétele a klímapolitika sikerességének.

A klímastratégiák eredményességét vizsgálva Rogers et al. (2023) szisztematikus szakirodalom kutatásának eredményeként 6 kulcstényezőt azonosított, amelyek akadályozzák a klímaváltozás adaptációjának megvalósulását:

- a végrehajtásnak nincs felelőse;
- az önkormányzati alkalmazkodási politikák vagy tervek egyszerű nyelvezete;
- az alkalmazkodási (végrehajtási) utak elégtelen megértése az önkormányzati tanácsban;
- a tervekhez nincs pénzügyi forrás rendelve;
- versengő prioritások és politikai napirendek az önkormányzaton belül;
- az alkalmazkodáshoz kapcsolódó aspektusokra nem irányul figyelem.

E lista kiegészíthető az önreflexiónak hiányával. Az önreflexió elsődleges feladat, mivel így válik láthatóvá, hogy bizonyos intézkedések mennyire lettek sikeresek. Több kutatás kiemeli a tanulás fontosságát, valamint a tanulságok levonását a klímastratégiákban, amelyek segítségével a „követők” tanulhatnak a klímavédelemben élenjáró városoktól (Neij et

al., 2021; Sheldrick et al., 2017; Rose, 1991). Természetesen, mivel a városok különböző méretűek, elhelyezkedésűek, más-más adminisztratív és gazdasági háttérrel, valamint kultúrával, infrastruktúrával rendelkeznek, az összes jó gyakorlat nem adaptálható minden településen (Neij et al., 2021). A gyakran „learning by doing” alakot öltő tervekben kiemelt jelentősége van a bizalomnak is, egyfelől a szereplők között, másfelől magában a folyamatban. A bizalom teszi lehetővé a kudarcok elfogadását és a belőlük történő tanulást (Fuenfschilling et al., 2019).

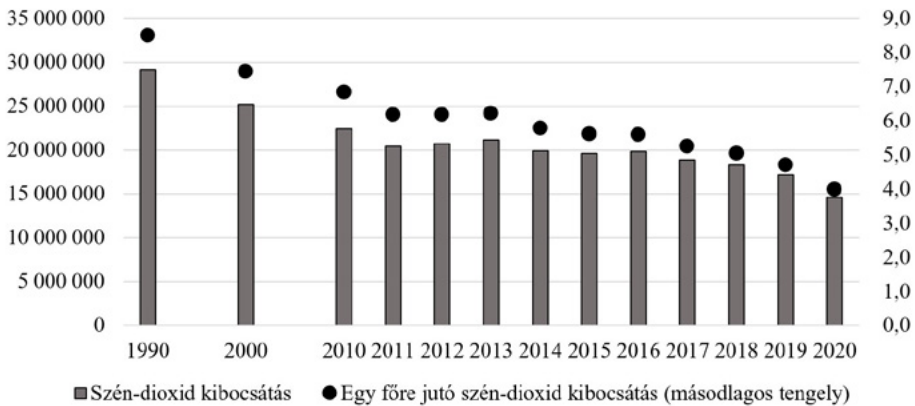
BERLIN KLÍMAPOLITIKÁJA

Egy európai város klímapolitikáját befolyásolhatja az ország, az EU klímapolitikája, valamint a nemzetközi egyezmények. Berlin esetében például az alábbi küszöbértékek lényegesek:

- Németország az üvegházhatású gázok kibocsátását 65 százalékkal csökkentené 1990-hez képest 2030-ra, míg 2040-re legalább 88 százalékkal mérsékelné (Der Senat von Berlin, 2023).
- Az Európai Unió célja a klímasemlegesség elérése 2050-re, vagyis a nettó nulla kibocsátás. Habár a vállalást nehezíti, hogy 2019-ben az EU volt a 4. legmagasabb üvegházhatásúgáz-kibocsátó a világon Kína, az Amerikai Egyesült Államok és India után (Eurostat, 2023).
- A Párizsi Megállapodás olyan nemzetközi egyezmény, amely arra készíti az aláíró országokat, hogy az éves átlaghőmérséklet-növekedést a századforduló végére 1,5 Celsius-fokra korlátozzák az iparosodás előtti szinthez képest.

Berlin a klímasemlegessé válást legkésőbb 2045-re vállalta, valamint 2030-ban már 70 százalékkal fogná vissza a szén-dioxid-kibocsátását az 1990-es adathoz képest (Der Senat von Berlin, 2023), vagyis a nemzeti célértékeknél ambiciózusabb mérföldköveket tűzött ki. A 2. ábra szemlélteti, hogy milyen ütemben redukálódott a város CO₂ emissziója. Látható, hogy 2020-ig hosszú távon csökkenő tendencia figyelhető meg, mindez úgy, hogy Berlin gazdasága erőteljesen növekedett a vizsgált időszakban (Der Senat von Berlin, 2023). Főleg az egy főre eső CO₂-kibocsátás esett vissza, 2020-ra gyakorlatilag megfeleződött az 1990-es értékhez képest.

2. ábra: Berlin CO₂-kibocsátásának teljes, valamint egy főre vetített mennyisége (t CO₂)
 Figure 2: Berlin's total and per capita CO₂ emissions (t CO₂)

Forrás: saját szerkesztés (Statistik Berlin Brandenburg, 2023a) alapján.
 Source: own editing based on (Statistik Berlin Brandenburg, 2023a).

A 2020-as érték jelentős visszaesése egyfelől a berlini Reuter C szénéromű blokk 2019 őszén történő bezárásának, az országos lignit- és kőszéntüzelésű energiatermelés jelentős csökkenésének, valamint a megújuló energiák részarányának egyidejű erőteljes növekedésének köszönhető (IÖW et al., 2021). Másfelől ki kell emelni a COVID-19 világjárvány következtében hozott korlátozó intézkedések hatásait is, amelyek jelentősen befolyásolták a CO₂-kibocsátást az adott évben (Der Senat von Berlin, 2023). A főváros tovább folytatná a hosszú távú, csökkenő CO₂ tendenciát, terve alapján 2023 és 2027 között lévő időszak CO₂-kibocsátása maximálisan 63,05 millió tonna lehetne (Der Senat von Berlin, 2023). Ennek érdekében Berlin elsőként jelentette be Németországban a szénhasználat fokozatos csökkentését. Célja, hogy legkésőbb 2030-ig Berlin szénalapú hőtermelése megszűnjön (Senatsverwaltung für Umwelt, Verkehr und Klimaschutz, 2018b).

A berlini emisszió jelentős részéért a közlekedés és az ingatlanok, pontosítva azok fűtése a felelős. A mobilitás egyelőre lassan alakul át a fővárosban. A személygépjármű 2023. január 1-jei állományának csak 8,8 százaléka volt alternatív (pl. elektromos, hibrid) üzemanyagú (Statistik Berlin Brandenburg, 2023b). A kormány több ösztönzőt használ az elektromos autók keresletének bővítése céljából. Egyike a töltőállomások telepítésének a támogatása, amely hatására Berlinben már 1 259 nyilvánosan elérhető töltőpont volt 2023. január 1-jén (Statistik Berlin Brandenburg, 2023b).

A város vezetése saját épületeit is „zöldebbé” tenné, ennek köszönhetően a középület-állomány átfogó, energiahatékonysági felújítására kerül sor 2050-ig (Senatsverwaltung für Umwelt, Verkehr und Klimaschutz, 2018b). A példamutatás másik fontos aspektusa, hogy Berlin klímapolitikája hatékony legyen. Otto és szerzőtársai (2021) 104 német város klímapolitikáját hasonlították össze, valamint rangsorolták adaptáció és mitigáció szempontjából.² Az általuk kidolgozott pontrendszer alapján a német főváros klímastratégiája adaptáció alapján az első, míg mitigáció alapján a tizedik helyezést (nagyvárosok közül az első)

érte el. Az összesített listán azonban így is megőrizte vezető helyét (Otto et al., 2021), ami jól mutatja, hogy a főváros Németországon belül a klímapolitika élenjárói közé tartozik.

A kérdés azonban az, hogy a város által eddig elért eredmények lehetővé teszik-e a kitűzött célok teljesülését. Az Ökológiai Gazdaságkutató Intézet (Institut für ökologische Wirtschaftsforschung, IÖW) szén-dioxid-kibocsátás extrapolációi alapján becsült értékek – a csökkenő tendencia ellenére – elmaradnak a város által meghatározott céloktól. Vagyis rövidtávon a lehető legnagyobb mértékben és legátfogóbban kellene a városnak törekednie a kibocsátás mérséklésére (IÖW et al., 2021), így nagy felelősség hárul a klímastratégiájára.

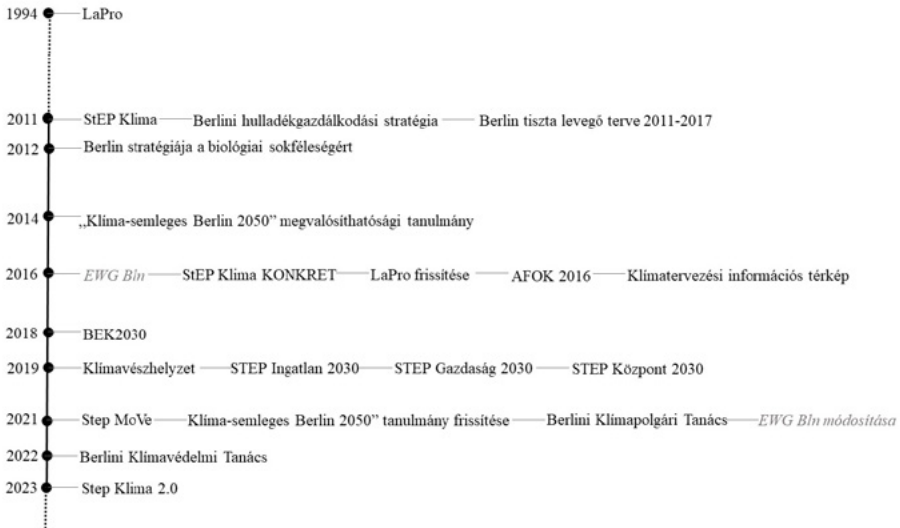
Berlin komplex klímapolitikáját több szempontból vizsgálja a kutatás. Először összefoglalja a főbb stratégiai dokumentumokat, kiemelve erősségeiket és gyengeségeiket. Másfelől bemutatja a város vezetése által létrehozott szervezeteket és nemzetközi együttműködések, amelyek támogatják az eredményes klímapolitikát. Ezek a szervezetek segíthetnek a magánszektor bevonásában, valamint a statisztikai adatok gyűjtésében, elemzésében. Ugyanakkor a nemzetközi együttműködések alapvetők a jó gyakorlatok és az információk megosztásához. Végül összegzi azokat a tényezőket, amelyek kiindulási alapjai lehetnek más városok klímastratégiáinak kialakításában.

BERLIN KLÍMAPOLITIKÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ STRATÉGIÁK

A 3. ábra szemlélteti Berlin éghajlatváltozáshoz kapcsolódó stratégiáinak idővonalát. Látható, hogy már az 1990-es évektől odafigyeltek a környezetvédelemre a stratégiák alkotói, valamint biztosították a folytonosságot a rendszeres frissítésekkel.

Berlin klímapolitikájának alappillérei az egymásra épülő stratégiák. A LaPro (Landschaftsprogramm einschließlichen Artenschutzprogramm) a város faj- és tájvédelmi programja. Célja, hogy a városfejlesztés során az ökológiai szempontok is szerepet kapjanak (Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2016a). A dokumentumot kiegészítik az állami, valamint a városi rendeletek (pl. BaumSchVO: Rendelet a berlini fapopuláció védelméről) és a jogszabályok (pl. NatSchGBln: Berlin természetvédelmi és tájgazdálkodási törvénye).

3. ábra: Berlin klímapolitikájának idővonala
 Figure 3: Berlin's climate policy timeline

*Forrás: saját szerkesztés Berlin klímapolitikájához kapcsolódó dokumentumai alapján.
 Source: Own editing based on the climate strategies of Berlin.*

A faj- és tájvédelmi program mellett a városfejlesztési tervekben is megjelenik az éghajlatváltozás. Az extrém időjárás (pl. hóhullámok, árvizek) gyakoriságának és következményeinek mérséklését többek között városfejlesztési intézkedésekkel lehet megoldani. Például zöld és nyitott terekkel/udvarokkal, a tetők zöldítésével vagy faültetéssel enyhíthető a forróság. A jelenlegi városfejlesztési tervek (Stadtentwicklungsplan, StEP) öt területet járnak végig: az ingatlanokat (StEP Wohnen 2030), a kereskedelmi központokat (StEP Zentren 2030), a gazdaságot (StEP Wirtschaft 2030), a mobilitást (StEP MoVe) és a klímaváltozást (StEP Klima 2.0). Habár mindegyik városfejlesztési terv figyelembe veszi az éghajlatváltozást és a CO₂-kibocsátás csökkentését, a StEP Klima az, amelyik elsődlegesen ezekre a témakörökre koncentrálnak. Intézkedései összekapcsolódnak a LaPro programtervvel.

A 3. ábra alapján látható, hogy a Szenátus 2011-ben fogadta el a StEP Klima városfejlesztési tervet, amelyet 5 évvel később felváltott a StEP Klima KONKRET. Legújabb verziója 2023-ban érkezett StEP Klima 2.0 elnevezéssel. Ez a változat mind a mitigációt, mind az adaptációt figyelembe veszi. Egyfelől intézkedéseket fogalmaz meg az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésére, például a kompakt építési módok vagy a megújuló energia-termelés, illetve az energiahatékonyság javítása segítségével. Másfelől az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodásban szerepet kap az esővíz-felhasználás, valamint a város zöld részeinek és vízkészletének védelme.

Mivel Berlin különböző részeire másképp hathat az éghajlatváltozás, éppen ezért a városfejlesztés térben differenciáltan került megtervezésre. Az 5 fókuszpont (rövid távolságok, új

és használt épületek „zöldítése/kékítése”, zöld és nyitott terek optimalizálása, szinergiák a főváros és a vízmenedzsment között, valamint óvintézkedések a heves esőzések és árvizek ellen) szorosan összefügg egymással, ebből kifolyólag integráltan veszi őket figyelembe a stratégia.

Berlin klímapolitikájának egyes elemei megjelennek más városfejlesztési tervekben is. Például a StEP Wirtschaft 2030 arra hívja fel a figyelmet, hogy a városfejlesztés során szükséges a fenntartható gazdaságra fókuszálni. Kiemeli a Motzener Straße-t, mint jó példáját a fenntarthatósághoz és klímavédelemhez igazodó iparterületeknek. A 2005-ben induló hálózat 60, főképp középállalkozásból áll, amelyek 2500 ember számára biztosítanak munkahelyet. Az ipartelepen geotermikus energiát használnak az új épületek fűtésére és működik a szennyvíz hővisszanyerő rendszer is. Energiahatékonysági hét keretében a vállalkozások megosztották egymással tapasztalataikat. Ezekon kívül még olyan intézkedéseket terveztek a cégek közösen végrehajtani, mint vásárlásaik összehangolása, napelemes rendszerek építése, zöld áram használata, növények ültetése, valamint elektromos autók vásárlása és töltőpontok létesítése (Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Wohnen, 2020).

A klímapolitika szorosan kapcsolódik a StEP MoVe-hoz, ami a közlekedéssel foglalkozó városfejlesztési stratégia. Célja a gyalogos, kerékpáros és tömegközlekedés hálózatának erősítése. Számszerűen: Berlin a közlekedési ágazatban 2030-ig 42 százalékkal, 2050-ig 77 százalékkal csökkentené a CO₂-kibocsátást az 1990-es értékhez képest (Senatsverwaltung für Umwelt, Verkehr und Klimaschutz, 2021a). A mobilitási program erőssége, hogy egy külön dokumentumban található a tervezett intézkedések a hozzájuk rendelt felelős hatósággal, a szükséges finanszírozási összeggel és forrásával, valamint a teljesítés határidejével (Senatsverwaltung für Umwelt, Verkehr und Klimaschutz, 2021b).

A város által kitűzött klímacélok megvalósításának központi eszköze a Berlieni Energia- és Klímavédelmi Program (Berliner Energie- und Klimaschutzprogramm 2030, röviden BEK2030), amely összhangban áll a faj- és tájvédelmi programmal, valamint a városfejlesztési tervekkel. Berlin számos szerepben (pl. törvényalkotó, szabályozó, ellenőrző, beszállító, tanácsadó stb.) jelenik meg benne (Der Senat von Berlin, 2023).

Ahogy a nevében is benne van, a klímavédelem mellett, az energiaellátásra is figyelmet fordít, mivel a fosszilis tüzelőanyagok okozzák a CO₂-kibocsátás jelentős részét a városban. Így az emisszió sikeres mérséklése érdekében nagy szerep jut az energiahatékonyság növelésének, a megújuló energia felhasználásának és az energiatakarékosságnak. Becslések alapján például a meglévő épületek energiahatékonysági felújításához mintegy 367 millió euró bruttó hozzáadott érték társulna, továbbá a 2022–2026 végrehajtási időszakban összesen 5969 berlini munkahely jöhetne létre (Der Senat von Berlin, 2023).

Szabályozási keretét a 2016-ban hatályba lépett berlini klímavédelmi és energiaátállási törvény adja (EWG Bln), amelynek a 2021-ben történt módosítása szigorította a berlini klímavédelmi célkitűzéseket. A törvény előírásokat fogalmaz meg például a CO₂-semleges közigazgatásról, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodásról, a klímavédelemről vagy a CO₂-mentes távhőellátás irányába tett szabályozási lépésekről (EWG Bln, 2021). Törvényalkotásával Berlin megadja a jogi keretet a klímapolitikájának. Ez egyfelől alapvető feltétele a sikeres és hatékony klímastratégiának. Másfelől egyelőre eléggé tág keretet biztosít. A törvény ugyan kimondja az emisszió mérséklését, és azt, hogy mely ágazatokban (például energia-, üzleti-, közlekedési szektor, építőipar.) kell redukálni, de ezen belül konkrét csökkentési módszereket, kisebb mérföldköveket és felelősöket nem jelöl meg.

A BEK 2030 program 2 részre osztja a feladatokat. Az első kategóriába nevesíti a klíma-védelemhez szükséges intézkedéseket, méghozzá az energiaszektor, épületek és városfejlesztés, gazdaság, mobilitás és a magánháztartások területén. Összesen 71 tevékenységet nevez meg, amelyet a Szenátusnak kell végrehajtania az emisszió mérséklése érdekében (Senatsverwaltung für Umwelt, Verkehr und Klimaschutz, 2018a). Ha a konkrét célokat nézzük, akkor az államigazgatásnak 2030-ra CO₂-semlegesnek kell lennie, ezen felül a Szenátus kötelezettséget vállalt arra, hogy 2030-ig a közforgalmú járműflottákat helyi károsanyag-kibocsátásmentessé alakítja át (Der Senat von Berlin, 2023). Ez azért is fontos, mert Berlinben a lakosok 43,3 százalékának nincs autója. Ennek megfelelően a mobilitásukat a tömegközlekedés biztosítja (Gerike et al., 2019).

A BEK2030 éghajlatváltozás adaptációja 53 intézkedést tartalmaz. Olyan feladatok tartoznak ide, mint a berlini hőség akciótervének (HAP) kidolgozása, zöldterületek fenntartható fejlesztése, a berlini vegyes erdőprogram, a városfa kampány, illetve az esővízgazdálkodás (Senatsverwaltung für Umwelt, Verkehr und Klimaschutz, 2018a). A cselekvési tervek kidolgozását támogatta a 2016-ban elkészült Alkalmazkodás a klímaváltozás következményeihez Berlinben (Anpassung an die Folgen des Klimawandels in Berlin, röviden AFOK) című elemzés. Az AFOK 6 regionális és 5 globális klímamodellel jelezte előre Berlin várható időjárását 2100-ig (Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2016b).

A BEK2030 egyik erőssége a szerkezete, hiszen egy-egy intézkedésen belül végigveszi az adott problémát, a megoldását, annak célját és végrehajtását, a felelőseit és a várható hatásait. Ezzel segítve a tervezést, hiszen így világossá válik, hogy mely intézkedésre miért van szükség.

Ugyanakkor az is fontos, hogy egy-egy cselekvési tervhez számszerűsített cél is párosuljon. A BEK2030 2017–2021-es időszakából hiányoztak a célértékek, így annyi látható, hogy bizonyos intézkedések folyamatban vannak. Ezért a BEK2030 aktualizálása során megfogalmazásra került, hogy „egyes stratégiák és intézkedések számszerűsítható hatásait” is rögzíteni kell. A BEK2030 jelenlegi szakasza, ahol lehetséges, számszerűsítható indikátorokat nevez meg, amelyek vagy a végrehajtásra (monitoring indikátorok), vagy az intézkedések hatásaira vonatkoznak (hatásindikátorok). A célok teljesülésének nyomon követése a diBEK³-ben és a BEK monitoring jelentésekben történik (Der Senat von Berlin, 2023).

A monitoring tevékenység adja meg a BEK fejlesztési irányait, így a klímapolitika sikerességében kulcsszerepet játszhat. Maga a monitoring program is folyamatosan fejlődik, így a jövőben még pontosabb, adatalapú áttekintések készülhetnek előrehaladás, cél-, ágazat- és intézkedésszinten. Módosításaiban az egész város részt vehet többek között szakfórumokon vagy workshopokon keresztül (Der Senat von Berlin, 2023).

A főváros vezetése a tervek mellé költségkeretet is rendelt, amely 2022 és 2026 közötti időszakban 93.738.000 euró forrást nevesít meg (Der Senat von Berlin, 2023). A BEK2030 kiadásait főleg a város, az állam, valamint az Európai Unió állja, vagyis a magánszektornak nincs fizetési kötelezettsége. Természetesen a magánszektor is beruházásokra ösztökélheti a BEK2030 (pl. versenyeken való részvételen keresztül), de az ilyen beruházások minimálisak a program összköltségeihez képest (Der Senat von Berlin, 2023).

Berlin klímapolitikájának kidolgozásába a szakértők is bevonásra kerültek. Például az Ökológiai Gazdaságkutató Intézet (Institut für ökologische Wirtschaftsforschung, IÖW) a Szenátus Környezetvédelmi, Közlekedési és Klímavédelmi Hivatala (Senatsverwaltung

für Umwelt, Verkehr und Klimaschutz) megbízásából készítette el a 2021-es „Klímasemleges Berlin 2050” című megvalósíthatósági tanulmányt. Ebben arra a következtetésre jutott, hogy Berlin klímasemlegessége – vagyis a főváros CO₂-kibocsátásának 95%-os csökkenése 1990-hez képest – a 2040-es évek folyamán megvalósítható. A célok biztos elérése érdekében még 50 javaslattal egészítette ki a BEK2030 programját. A megvalósíthatósági tanulmány eredményeit és javaslatait a Szenátus Mobilitási, Közlekedési, Klímavédelmi és Környezetvédelmi Osztálya vizsgálja meg, illetve bevonhatja a BEK2030 aktualizálásának folyamatába (IÖW et al., 2021).

A BEK2030 céljait azonban gyakran éri az a kritika, hogy nem elég ambiciózusok. Így vélekedik, a German Zero nonprofit egyesület is, amely a német önkormányzatokat segíti a klímasemlegessé⁴ válás útján és a rövidebb határidejű célok kitűzésében. Az általa készített „Berlin klímaneutral 2030” elnevezésű tanulmány bemutatja, hogyan is válhat a főváros 2030-ra klímasemlegessé. A dokumentum inkább vízióknak nevezhető, mint konkrét tervnek. Intézkedéseinek a célja, hogy a felmelegedést maximum 1,5 fokra mérsékeljék.

A vízió úgy véli, az önkormányzatok a központi szereplői a klímasemlegesség elérésének. Mivel közvetlen befolyásolási körük az energiaellátásra, a közlekedéstervezésre és az önkormányzati ingatlanokra terjed ki, így a magán- és az üzleti szféra erőfeszítéseire is szükség van a cél elérése érdekében. A városvezetés feladata, hogy tanácsadói minőségben támogassa a gazdasági szereplőket. Németországban már több mint 50 település döntött úgy, hogy legkésőbb 2035-re klímasemlegessé válik. Egyelőre Berlin nincs közöttük.

Az 1. táblázat a 3 legjelentősebb (STEP Klima 2.0, Berlin klímaneutral 2030 és a BEK2030) klímastratégia főbb jellemzőit hasonlítja össze. A táblázat oszlopai többek között a német városok klímapolitikáját vizsgáló szakirodalmak alapján kerültek kialakításra (King, 2022; Otto et al., 2021) a kvalitatív elemzésben.

A főváros és Németország cselekvési terve elkülönül egymástól. Ez azért kiemelendő, mert olykor a városi stratégiákban is az országos adatok, célok, intézkedések kapnak helyet, míg a településhez kapcsolódó információk, saját célkitűzések és a városspecifikus intézkedések hiányoznak. A berlini stratégiákban a berlini adatok a kiindulási pontok, illetve az, hogy maga a város hogyan adaptálhatná, valamint mérsékelhetné a klímaváltozást.

I. táblázat: A főbb berlini klímastratégiák összehasonlítása
 Table 1: Comparison of the main climate strategies of Berlin

Szemléletformálás megjelenése	0	0	1	CO ₂ célok	1	1	1
Együttműködés (pl. civil szervezetekkel stb.)	0	1	0	Rekreáció, kultúra	0	0	1
Monitoring dokumentum elérhető a honlapján	0	0	1	Kutatás	0	0	1
Kijelölt hatóság a célokhoz	1	0	1	Oktatás	0	0	1
Jogszabályi háttér	1	0	1	Közlekedés	0	1	1
Célok végrehajtásához akciótervet rendel	1	0	1	Épület, lakhatás	1	1	1
Éven belüli célértékek	0	0	0	Katasztrófavédelem	0	0	0
Célok végrehajtásához időkeretet rendel	1	1	1	Turizmus	0	0	1
Célok, intézkedések kitézése	1	1	1	Talaj	1	1	1
Sebezhetőség értékelése	1	0	0	Gazdaság / ipar	0	1	1
Városi adatok	1	1	1	Energiaszektor	0	1	1
Mitigáció	1	1	1	Erdőgazdálkodás	0	1	1
Adaptáció	1	0	1	Tervezés és fejlődés	1	1	1
Oldalszám	127	63	170	Mezőgazdaság	0	1	0
Készítője	Városfejlesztési, Építési és Lakásügyi Osztály (városvezetés)	Local Zero (Non-profit szervezet)	Környezetvédelmi, Közlekedési és Klímavédelmi Osztály (városvezetés)	Természet/biodiverzitás	1	1	1
Legfrissebb verzió	2023	2022	2018 ⁵	Emberi egészség	1	0	1
Dokumentumok típusa	Városfejlesztési stratégia	Klímastratégia	Klímastratégia és cselekvési terv	Vízmenedzsment	1	0	1
A STRATÉGIA JELLEMZŐI	StEP Klíma 2.0	Berlin klímaneutral 2030	BEK2030	A STRATÉGIA ÁLTAL ÉRINTETT TERÜLETEK	StEP Klíma 2.0	Berlin klímaneutral 2030	BEK2030

Forrás: saját készítésű táblázat a stratégiák alapján.
 Source: own editing table based on the climate strategies of Berlin.
 Megjegyzés: 1: jellemző, 0: nem jellemző/Comment: 1: typical, 0: not typical

Mindhárom stratégia fogalmaz meg célokat, amelyek teljesüléséhez határidőt (évet) is rendelnek. Ugyanakkor a javasolt intézkedéseket egyik stratégia sem bontja szét kisebb időintervallumokra (akár éven belülre) és mérőföldkövekre. Így a stratégiák hatékonysága nehezen mérhető, mivel jelenleg az látszik, hogy az intézkedések folyamatban vannak, de nem tudni, hogy van-e ütemterv és azt milyen mértékben tartják.

Ugyanakkor az is fontos, hogy a jogalkotás, valamint az energiahatékonyság, a városrendezés, és a klímavédelem stratégiai összekapcsolódjanak, ahogy történik ez Berlin esetében is. Mivel a környezetvédelmi politika eredményességét támogatja a jogi rendelkezések, politikák és a végrehajtási eszközök közös rendszerbe szervezése. Az egységes szisztéma képes figyelembe venni többek között a városi tényezők energiateljesítményre gyakorolt hatását, a helyi erőforrások rendelkezésre állását, valamint azt, hogy ezek hogyan hatnak a terület-használatra és a város ökoszisztémájára (Zanon et al., 2013; Dente, 1996). Azonban ezen stratégiák összekapcsolását bonyolítja, hogy más-más prioritással rendelkezhetnek (Dovlén et al., 2017). Például a várostervezés fő szempontja lehet a gazdasági növekedés, addig a klímapolitika prioritásai a környezetvédelemre és a szennyezés csökkentésére irányulnak.

A BEK2030 a legkomplexebb a 3 dokumentum közül, hiszen az érinti a legtöbb területet (1. táblázat alapján). Érdekes, hogy a katasztrófavédelemmel egyik dokumentum sem foglalkozik, habár a szélsőséges időjárási jelenségekre adható reakciókban kulcsszerepe lehet. Az oktatás csak a BEK2030-ban jelenik meg, pedig fontos eleme a lakosság szemléletformálásának. Megjegyzendő, hogy a Step Klima 2.0 is megemlíti az oktatást, azonban azt a hozzá kapcsolódó épületek és azok klímabarátta átalakítása kapcsán teszi meg. Ez a BEK2030-ban is megtalálható, azonban ott mellette megjelenik a fenntartható fejlődésre való nevelés, ehhez kapcsolódó továbbképzési programok létrehozása, kerettantervek új változatában az éghajlatvédelem kiemelt prioritássá tétele, illetve a klímavédelemhez kapcsolódó állások (zöld szakmák) vonzerejének növelése.

A 3 stratégia közül kilóg a non-profit szervezet által készített Berlin klímaneutral 2030, amelynek fókuszában a mitigáció áll, vagyis olyan intézkedéseket fogalmaz meg, amelyek a klímaváltozás mértékét mérsékelnék. További különbség, hogy határidőnek 2030-at adta meg, vagyis gyorsabb ütemű intézkedéseket javasol, hogy minél inkább redukálódjon a klímaváltozás hatása a városban. A magánszektor kezdeményezése ért már el eredményeket a német fővárosban. A Berlini Szenátus volt az első szövetségi állam, amely elismerte a klímavészhelyzetet 2019-ben. A döntés előzményének tekinthető a „Klimanotstand Berlin” lakossági kezdeményezés, amely 40.000 aláírást gyűjtött, továbbá tüntetéseket és megbeszéléseket szervezett (Klimanotstand.berlin, 2023). Végül a Szenátus kihirdette a klímavészhelyzetet, amivel felhívták a figyelmet a minél előbbi cselekvésre.

A Klímaneustart⁶ továbbra is azon dolgozik, hogy a Szenátus módosítsa Berlin klímapolitikai célkitűzéseit, és 2045 helyett 2030-ra váljon a főváros klímasemlegessé. Törekvéseik eredménye a 2023. március 26-ai népszavazás lett, amely azonban nem volt sikeres, mivel az összes szavazó (~2,4 millió lakos) minimum 25 százalékának támogatni kellett volna a 2030-as határidőt (Berlin.de, 2023b). Ráadásul a Szenátus továbbra sem ért egyet a „Klímasemleges Berlin 2030” elképzeléssel, mivel úgy véli, ez a célkitűzés nemcsak a várostól függ. A főváros nem tudja nagyobb ütemben mérsékelni az üvegházhatású gázok kibocsátását, mint az ország más régiói (German Zero, 2023).

A városi stratégiákban konkrét együttműködés nem jelenik meg például a lakossággal, civil szervezetekkel vagy a vállalati szférával, habár a BEK2030 megalkotása úgy lett kidolgozva, hogy a magánszféra is részt tudjon benne venni. Pedig a kooperációk tovább erősíthetnék a klímapolitika iránti elköteleződést a berlini magánszektor körében, valamint a stratégiák eredményességét növelhetné (Satorras et al., 2020). Hoppe et al. (2011) arra az eredményre jutott, hogy a magánszektor és a városvezetés közötti együttműködés ambíciózusabb célkitűzéseket eredményezhet (Hoppe et al., 2011).

Megjegyzendő, hogy a BEK2030 esetében a magánszektor szemléletformálása például az oktatási rendszeren, az energiahatékonysági kampányon vagy a hivatali munkatársakon keresztül jelenik meg, míg a másik 2 stratégia esetében nem kap helyet. Habár a BEK2030 intézkedései között fellelhető a szemléletformálás, sőt indikátorokat (pl. támogatott projektek száma, elért oktatási intézmények száma, továbbképzések száma/résztevők száma, rendezvények száma) is rendel hozzá, mégsem kap akkora szerepet a stratégiában, mint az adaptáció, vagy a mitigáció, illetve a dokumentáció alapján nincs is tervben egy átfogó városi stratégia kialakítása a szemléletformáláshoz kapcsolódóan. Ez azért érdekes, mert ha a BEK2030-ban is emlegetett holisztikus szemléletmódot vesszük alapul, akkor mindenképp szükséges lenne mélyebben foglalkozni városi szinten a magánszektor szemléletformálásával.

3.2. Klímapolitikát támogató szervezetek

Az eredményes stratégia alappillére, hogy a feladatoknak legyen felelőse. Ezt a helyi közigazgatási szerv által létrehozott osztály végezheti, amely feladata a stratégiák folyamatos nyomon követése és aktualizálása. Berlinben ezt a feladatkört a Szenátus Környezetvédelmi, Közlekedési és Klímavédelmi Hivatala látja el. A főváros vezetősége több szervezetet is létrehozott e hivatal támogatására. Például a Berlini Szenátus elfogadta a Berlini Klímapolgári Tanács (Berliner Klimabürger: Innenrat) létrehozásáról szóló határozatot 2021. április végén, amely szintén egy jó példa lehet arra, hogyan is lehet bevonni a lakosságot a klímapolitika kialakításába és hogyan lehet megismerni hajlandóságait, attitűdjüket a klímaváltozással kapcsolatban.

A Berlini Klímapolgári Tanács tagjai a város lakói közül véletlenszerűen kiválasztott 100 ember. Az eljárás folyamán szempont volt, hogy a Tanács a berlini társadalom reprezentációja legyen (Berlin.de, 2023a). A Tanács kilenc alkalommal ülésezett 2022 áprilisa és júniusa között és olyan területeket vitatott meg, mint a mobilitás, az energiaszektor vagy az építőipar. Az eseményeken független szakemberek is részt vettek, akik háttérinformációkat szolgáltattak a tagoknak, valamint a felmerülő kérdéseikre válaszoltak. A résztvevők által kidolgozott ajánlások a Szenátus elé kerülnek, vagyis a Klímapolgári Tanács eredményei, ötletei beépülhetnek Berlin jövőbeni klímapolitikájába (Berlin.de, 2023a).

A Berlini Klímavédelmi Tanács (Berliner Klimaschutzrat) 18 fős, független testület tagjai a tudományos és az üzleti szféra, az egyesületek, valamint a civil társadalom képviselői. A Szenátus 2022. március 29-én nevezte ki őket (Berlin.de, 2023c). A tanács olyan ügyekkel foglalkozik, mint például a nap-, vagy a geotermikus energia felhasználása. Ugyanakkor a törvénykezést is figyelemmel kíséri klímavédelmi szempontokból. Például a „Berlini lakha-

tási korlátozásokról szóló törvény” (Berliner MietWoG) esetében jelezte a döntéshozóknak, hogy ne csak társadalmi, hanem ökológiai céloknak is feleljen meg a jogszabály.

A Berliini Klímapolgári Tanács, valamint a Berliini Klímavédelmi Tanács megfelelő kezdő lépése a szakértők, a vállalati szféra és a civil lakosság klímapolitikába történő bevonásának. Az eredményes klímapolitika fontos része, hogy a stratégia megalkotásába bekapcsolódhassanak a vállalatok és a magánszemélyek is, mivel így erősíthető az elköteleződésük (Iturriza et al., 2020). A városvezetés számára is előnyösek ezek a tanácsok, mivel megismerhetik a gazdasági szereplők véleményét, attitűdjét, valamint cselekvésre való hajlandóságát. Ugyanakkor az is hangsúlyozandó, hogy a klímapolitika sikerességéhez szükséges a cselekvés, valamint a lakosság életmódjának és fogyasztási szokásainak reformálása, továbbá politikai ösztönzők (Wu et al., 2022), amelyhez a kooperáció további erősítése szükséges.

EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

A 2. táblázat Berlin tagságait mutatja a klímavédelemmel foglalkozó nemzetközi kooperációkban, kiemelve a szervezet céljait, valamint a német főváros feladatait az együttműködésen belül. A nemzetközi együttműködések alapvetők a klímavédelem szempontjából, hiszen a környezet- és éghajlatvédelem globális kihívás. A jógyakorlatok, az információmegosztás, valamint a tudatosság növelése szempontjából is jelentős a szerepük (Duygu Butun Bayindir, 2020; Gordon et al., 2018; Gordon, 2016). A városok közötti kapcsolatrendszerek – például a C40, vagy az ICLEI – alapvető forrása a szakpolitikához kapcsolódó tanulásnak (Rashidi – Patt, 2018). Hauge et al. (2019) azonban ehhez hozzátette, hogy a hálózatok csak akkor válhatnak a tanulás és a tudásátadás helyszínévé, ha elkötelezettek és hozzáértő szakértők támogatják.

2. táblázat: Berlin tagságai a klímavédelemhez kapcsolódó nemzetközi szervezetekben
 Table 2: Berlin's membership in the international cooperations related to climate protection

Nemzetközi tagságai	Tagság kezdete	A szervezet céljai	Berlin feladatai a szervezeten belül
C40	2005, alapító	A közel 100 várost magába foglaló globális hálózat támogatja a polgármestereket az éghajlatváltozáshoz kapcsolódó törekvésekben.	C40-es egyéni munkacsoportokban való részvétel.
Polgármesterek Szövetsége az Éghajlatért és az Energiáért	2010	EU Bizottsága alapította 2007-ben, hogy a klímavédelmi törekvésekbe bevonja a városokat is.	Berlin határozatban közölte a klímaváltozáshoz kapcsolódó céljait. Megvalósításuk érdekében a város vállalta, hogy megfelelő intézkedéseket dolgoz ki/hajt végre, elkészíti a CO ₂ -kibocsátás mérleget, valamint a klímaváltozás kockázatainak felmérését. Kétévente jelentést nyújt be a szövetségnek.
ICLEI	na	A globális hálózat a helyi és regionális kormányzatokat támogatja a fenntartható városfejlesztésben.	A szervezet fenntartható városfejlesztéssel kapcsolatos javaslatokat dolgozott ki Berlin számára.
Climate Alliance eV	1990, alapító	Az európai hálózat az esőerdők őslakosainak védelmével foglalkozik.	Üvegházhatású gázok kibocsátásának folyamatos mérséklése. Az esőerdőkben élő őslakosokkal közösen törekednek az éghajlati igazságságra. Részt vesz az éves városi kerékpár kampányban.
Eurocities	1990-es évek közepétől	Az európai városok érdekcsoportjának célja az érdekvédelem, az önkormányzati érdekek támogatása az európai döntéshozatalban, valamint a határon átnyúló együttműködések erősítése.	A Levegőtisztaság, klímaváltozás és energiahatékonyság (WG AQC-CEE) munkacsoport tagja.

Forrás: saját szerkesztés (Berlin.de, 2023d) alapján.
 Source: own editing based on (Berlin.de, 2023d).

Természetesen itt is figyelembe kell venni a városok közötti különbségeket, és nem lehet egy jól működő stratégiát változtatlanul továbbadni egy másik városnak. Például Nagorny-Koring (2019) arra az eredményre jutott, hogy többnyire felületes és szimbolikus tanulásához vezetett a joggyakorlatok átadása más német városnak. A meglévő gyakorlatok és struktúrák elsajátítására, valamint a társadalmi tanulásra kellett volna törekedni.

A városok közötti transznacionális kapcsolatok hatásait vizsgálva a német városok helyi klímapolitikájára vonatkozóan az a következtetés vonható le, hogy ezek a hálózatok támogatták a kibocsátási célok megfogalmazását, a klímapolitikai célok intézményesítését, a közvetlen információcserét, valamint projektfinanszírozást tettek elérhetővé a résztvevők számára (Busch et al., 2018). Azonban az, hogy egy adott város számára mennyire előnyös az együttműködés, az a saját szakpolitikai folyamataitól függ (Busch et al., 2018).

ÖSSZEFOGLALÁS, TANULSÁGOK LEVONÁSA

Németország korai alkalmazója a klíma adaptációs stratégiáknak, majd nemzeti szinten vezető hatalom (King, 2022; Lesnikowski et al., 2020). King (2020) a német tartományok stratégiáinak elemzése során arra a következtetésre jutott, hogy Berlin a legmagasabb szinten áll az éghajlatváltozás adaptációjában, mivel egyértelmű célok, intézkedések, hatáskörök, jogi kötelezettségvállalás és intézményi struktúra jellemzi, amelyben megjelenik a folyamatos tanulás, lehetővé téve a fejlődést. Ugyanakkor Berlin fővárosi státusza továbbtámogathatja a klímapolitikáját. A több erőforrással rendelkező közösségek nagyobb valószínűséggel alakítanak ki zöld övezeteket, erősítve ezáltal a klímaadaptációt, mint a csekély erőforrású közösségek (Siders, 2019).

Ezen tények tükrében megállapítható, hogy Berlin klímapolitikájának komplex stratégiai rendszere és az eddig bejárt fejlődési útjából levonható tanulságok kiindulási pontként szolgálhatnak más, kevésbé fejlett klímapolitikával rendelkező város számára. Jelen kutatás Berlin klímastratégiáinak főbb jellemzőit foglalta össze, hangsúlyozva az erősségeket, a fejlődési irányokat és a gyengeségeket, így kiemelve azokat a tényezőket, klímastratégiai tanulságokat, amelyek jelentős szerepet játszhatnak egy sikeres klímastratégia kialakításában. Ezek a következők lehetnek:

- a városra vonatkozó adatok összegyűjtése, elemzése;
- a város stratégiáinak összehangolása klímapolitikai szempontból;
- a kitűzött célok kisebb mérföldkövekre történő felbontása hozzájuk rendelt határidőkkel, forgatókönyvekkel;
- önreflexió, a haladás folyamatos monitorozása számszerűsíthető indikátorokkal;
- folyamatos tanulás saját tapasztalatból és más városoktól is;
- jelentős időráfordítás (pl. dialógus folytatása a vállalatokkal és az állampolgárokkal);
- az önkormányzati szervezetek közötti hatékony információáramlás, valamint a klímapolitika közös prioritásuk legyen;
- az intézkedéseknek jogszabályi keretet ad;
- a cselekvési tervben a határidőket, a felelősöket, a költségvetést és annak a forrását is meg kell nevezni;
- magánszféra és szakértők bevonása a klímastratégia és annak kialakításába is;
- humán erőforrás megléte (pl. a Szenátus Környezetvédelmi, Közlekedési és Klíma-
védelmi Hivatala);
- előzetes elemzések (pl. AFOK), amelyek használhatók az intézkedések kidolgozásában;
- stratégiák, főbb információk mindenki számára könnyen elérhető;

- nemzetközi együttműködésekben való részvétel;
- adaptáció és mitigáció mellett a szemléletformálásra is hangsúlyt fektet.

Ugyanakkor azt is ki kell emelni, hogy habár Berlin klímastratégiája komplex és folyamatosan fejlődő, akadnak benne javítandó tényezők. Például a városvezetés komolyabb klímapolitikai támogatása, vagyis ambiciózusabb klímacélok kitűzése, illetve a civilek és a vállalatok még erőteljesebb bevonása az intézkedésekbe és magában a klímapolitika kialakításába is. Másfelől a felsorolásban megnevezett tényezők nem teljeskörűek, mivel egyedül Berlin klímastratégiáinak elemzésére hagyatkoznak. Ez a kutatás első lépés lehet további városok klímastratégiáinak tanulmányozásában, hogy a kapott eredmények alapján kirajzolódjon a városok eredményes klímastratégiájának feltételrendszere.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Készült az RRF-2.3.1-21-2022-00014 azonosítószámú „Éghajlatváltozás Multidiszciplináris Nemzeti Laboratórium” elnevezésű projektben, a Széchenyi Terv Plusz program keretében, az Európai Unió Helyreállítási és Ellenállóképességi Eszközének támogatásával.

JEGYZETEK

- 1 A berlini napi középhőmérsékletekből számolható ki.
- 2 A klímapolitika két fontos irányvonala az adaptáció és a mitigáció. Az előbbi az éghajlatváltozás következményeire készíti fel a társadalom egészét, segítve az alkalmazkodást. Az utóbbi olyan intézkedéseket ölel fel, amelyek az üvegházhatású gázok mérséklését és az üvegházhatású gáz-elnyelő képesség növelését irányozzák, valamint ezeken keresztül a klímaváltozás hatásait csökkenthetik. Arra törekszik, hogy a hőmérsékletemelkedés kisebb mértékű legyen.
- 3 A diBEK a Berlini Energia- és Klímavédelmi Program (BEK) digitális megfigyelő és információs rendszere (digitales Monitoring- und Informationssystem des Berliner Energie- und Klimaschutzprogramms), amely a stratégia nyomon követéséért felel a fővárosban (Der Senat von Berlin, 2023).
- 4 Csak annyi üvegházhatású gáz kerülne kibocsátásra Berlinben 2030-tól, amennyit a város aktívan lekötne. Ezáltal a nettó kibocsátási mérlege nulla lenne.
- 5 Legutóbbi aktualizálása 2023-ban volt, amikor elkészült a 2022–2026 végrehajtási időszak terve.
- 6 Civil mozgalom, amely támogatja az állampolgárok, a tudomány és a politika közötti eszmecserét.

IRODALOMJEGYZÉK

- Azevedo, Isabel – Horta, Isabel – Leal, Vítor M. S.: *Analysis of the relationship between local climate change mitigation actions and greenhouse gas emissions – empirical insights*, Energy Policy, 2017, 111, 204–213. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.09.032>
- Balaban, Osman: *Climate change and cities: A review on the impacts and policy responses*, METU Journal of the Faculty of Architecture, 2012/1, 21–44. <https://doi.org/10.4305/METU.JFA.2012.1.2>

- Birchall, Jeff S. – Macdonald, Seghan – Baran, Nicklas N.: *An assessment of systems, agents, and institutions in building community resilience to climate change: A case study of Charlottetown, Canada*, Urban Climate, 2022/41, 101062. <https://doi.org/10.1016/j.uclim.2021.101062>
- Busch, Henner – Bendlin, Lena – Fenton, Paul: *Shaping local response – the influence of transnational municipal climate networks on urban climate governance*, Urban Climate, 2018, 24, 221–230. <https://doi.org/10.1016/j.uclim.2018.03.004>
- Cheung, Grace – Davies, Peter J. – Trüick, Stefan: *Financing alternative energy projects: an examination of challenges and opportunities for local government*, Energy Policy, 2016/97, 354–364. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2016.07.047>
- Damsø, Tue – Kjær, Tyge – Christensen, Thomas Budde: *Implementation of local climate action plans: Copenhagen – towards a carbon-neutral capital*, Journal of Cleaner Production, 2017, 167, 406–415. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.08.156>
- Dente, Bruno (ed.): *Environmental Policy in Search of New Instruments*, Kluwer Academic Publisher, Dordrecht/Boston/London, 1996. <https://doi.org/10.1007/978-94-015-8504-0>
- Der Senat von Berlin: *Vorlage – zur Beschlussfassung – Berliner Energie- und Klimaschutzprogramm, Umsetzungszeitraum 2022 bis 2026*, Berlin, 2023.
- Dowlén, Sylvia – Khakee, Abdul: *Evaluating Integration of climate change and energy efficiency Policy in Swedish structure plans: the performance approach*, Journal of Environmental Policy and Management, 2017/2, 1750011. <https://doi.org/10.1142/S1464333217500119>
- Duygu Butun Bayindir, G.: *How do transnational municipal networks affect climate policymaking? A qualitative study in Turkey*, Journal of Urban Affairs, 2020/8, 1081–1099. <https://doi.org/10.1080/07352166.2019.1694415>
- Eurostat: *Key Figures on the EU in the World, 2023 Edition*, Luxembourg, 2023. <https://doi.org/10.2785/515035>
- Fuenfschilling, Lea – Frantzeskaki, Niki – Coenen, Lars: *Urban experimentation & sustainability transitions*, European Planning Studies, 2019/2, 219–228. <https://doi.org/10.1080/09654313.2018.1532977>
- Gerike, Regine – Hubrich, Stefan – Leißke, Frank – Wittig, Sebastian – Wittwer, Rico: *Mobilitätssteckbrief für Berlin*, Dresden, 2019.
- Gordon, David J. – Johnson, Craig A.: *City-networks, global climate governance, and the road to 1.5 °C*, Current Opinion in Environmental Sustainability, 2018, 30, 35–41. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2018.02.011>
- Gordon, David J.: *Lament for a network? Cities and networked climate governance in Canada*, Environment and Planning C: Politics and Space, 2016, 34/3, 529–545. <https://doi.org/10.1177/0263774X15614675>
- Hauge, Ashild Lappegard – Hanssen, Gro Sandkjaer – Flyen, Cecile: *Multilevel networks for climate change adaptation—What works?*, International Journal of Climate Change Strategies and Management, 2019/2, 215–234. <https://doi.org/10.1108/IJCCSM-10-2017-0194>
- Hoppe, Thomas – Bressers, Johannes T. A. – Lulofs, Kritiaan R. D.: *Local government influence on energy conservation ambitions in existing housing sites—plucking the low-hanging fruit?* Energy Policy, 2011/2, 916–925. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2010.11.016>
- Huovila, Aopa – Siikavirta, Hanne – Antuña Rozado, Carmen – Rökman, Jyri – Tuominen, Pekka – Paiho, Satu – Hedman, Åsa – Ylén, Peter: *Carbon-neutral cities: Critical review of theory and practice*, Journal of Cleaner Production, 2022, 341, 130912. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.130912>
- IÖW – BLS – RLI – IFOK – LUP: *Berlin Paris-konform machen. Eine Aktualisierung der Machbarkeitsstudie „Klimaneutrales Berlin 2050“ mit Blick auf die Anforderungen aus dem UN-Abkommen von Paris*, Berlin, 2021.
- Iturriza, Marta – Hernantes, Josune – Abdelgawad, Ahmed A. – Labaka, Leire: *Are Cities Aware Enough? A Framework for Developing City Awareness to Climate Change*, Sustainability, 2020, 12, 2168. <https://doi.org/10.3390/su12062168>

- King, Julie P.: *Sixteen Ways to Adapt: A Comparison of State-level Climate Change Adaptation Strategies in the Federal States of Germany*, Regional Environmental Change, 2022,/2, 40. <https://doi.org/10.1007/s10113-021-01870-3>
- Laine, Jani – Heinonen, Jukka – Junnila, Seppo: *Pathways to carbon-neutral cities prior to a national policy*, Sustainability, 2020, 12, 2445. <https://doi.org/10.3390/su12062445>
- Lesnikowski, Alexandra – Biesbroek, Robbert – Ford James D. – Berrang-Ford, Lea: *Policy implementation styles and local governments: the case of climate change adaptation*, Environmental Politics, 2020/5, 753–790. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1814045>
- Luqman, M. – Rayner, P. J. – Gurney, K. R.: *On the Impact of Urbanisation on CO₂ Emissions*, Npj Urban Sustainability, 2023/3, 6. <https://doi.org/10.1038/s42949-023-00084-2>
- Nagorny-Koring, Nanja Christina: *Leading the way with examples and ideas?, Governing climate change in German municipalities through best practices*, Journal of Environmental Policy & Planning, 2019/1, 46–60. <https://doi.org/10.1080/1523908X.2018.1461083>
- Neij, Lena – Heiskanen, Eva: *Municipal climate mitigation policy and policy learning - A review*, Journal of Cleaner Production, 2021, 317, 128348. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.128348>
- Otto, Antje – Kern, Kristine – Haupt, Wolfgang – Eckersley, Peter – Thieken, Annegret H.: *Ranking Local Climate Policy: Assessing the Mitigation and Adaptation Activities of 104 German Cities*, Climatic Change, 2021/5, 1–23. <https://doi.org/10.1007/s10584-021-03142-9>
- Rashidi, Kaveh – Patt, Anthony: *Subsistence over symbolism: the role of transnational municipal networks on cities' climate policy innovation and adoption*, Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change, 2018, 23, 507–523. <https://doi.org/10.1007/s11027-017-9747-y>
- Reckien, Diana – Salvia, Monica – Heidrich, Oliver – Church, John Marco – Pietrapertosa, Filomena – Gregorio-Hurt'do, Sonia de – D'Alonzo, Valentina – Foley, Aoife – Simoes, Sofia G. – Lorençova, Eliška Krkoška – Orru, Hans – Orru, Kati – Wejs, Anja – Flacke, Johannes – Olazabal, Marta – Geneletti, Davide – Feliu, Efrén – Vasilie, Sergiu – Nador, Cristiana – Krook-Riekkola, Anna – Matosovic, Marko – Fokaides, Paris A. – Ioannou, Byron I. – Flamos, Alexandros – Spyridaki, Niki-Artemis – Balzan, Mario V. – Fülöp, Orsolya – Paspaldzhiev, Ivan – Grafakos, Stelios – Dawson, Richard: *How are cities planning to respond to climate change? Assessment of local climate plans from 885 cities in the EU-28*, Journal of Cleaner Production, 2018, 191, 207–219. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.03.220>
- Rogers, Nina J. L. – Adams, Vanessa M. – Byrne, Jason A.: *Factors affecting the mainstreaming of climate change adaptation in municipal policy and practice: a systematic review*, Climate Policy, 2023/10. <https://doi.org/10.1080/14693062.2023.2208098>
- Rose, Richard: *What is lesson-drawing?*, Journal of Public Policy, 1991/1, 3–30. <https://doi.org/10.1017/S0143814X00004918>
- Ryan, Daniel: *From commitment to action: a literature review on climate policy implementation at city level*, Climatic Change, 2015, 131, 519–529. <https://doi.org/10.1007/s10584-015-1402-6>
- Salvia, Monica – Reckien, Diana – Pietrapertosa, Filomena – Eckersley, Peter – Spyridaki, Niki-Artemis – Krook-Riekkola, Anna – Olazabal, Marta – De Gregorio Hurtado, Sonia – Simoes, Sofia G. – Geneletti, Davide – Vigui'e, Vincent – Fokaides, Paris A. – Ioannou, Byron I. – Flamos, Aelxandros – Csete, Maria Salmane – Buzasi, Attila – Orru, Hans –Boer, Cheryl de – Foley, Aoife – Ri'znar, Klavdija – Matosovi'c, Marco – Balzan, Mario V. – Smigaj, Magdalena – Ba'sťakov'a, Viera – Streberova, Eva – 'Sel, Nataša Belšak – Coste, Lana – Tardieu, Léa – Altenburg, Corinna – Lorençov'a, Elisa Krkoška – Orru, Kati – Wejs, Anja – Feliu, Efrén – Church, Jon Marco – Grafakos, Stelios – Vasilie, Sergiu – Paspaldzhiev, Ivan – Heidrich, Oliver: *Will climate mitigation ambitions lead to carbon neutrality?, An analysis of the local-level plans of 327 cities in the EU*, Renewable and Sustainable Energy Reviews, 2021, 135, 110253. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2020.110253>

- Satorras, Mar – Ruiz-Mallén, Isabel – Monterde, Arnau – March, Hug: *Co-production of urban climate planning: insights from the Barcelona climate plan*, Cities, 2020, 106, 102887. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.102887>
- Satterthwaite, David: *Climate Change and Cities, Sustainable Development Opinion*, International Institute for Environment and Development (IIED), London, 2006.
- Scott, Helen – Moloney, Susie: *Completing the climate change adaptation planning cycle: Monitoring and evaluation by local government in Australia*, Journal of Environmental Planning and Management, 2021/4, 650–674. <https://doi.org/10.1080/09640568.2021.1902789>
- Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt: *Anpassung an die Folgen des Klimawandels in Berlin – AFOK. Teil I: Hauptbericht. Berlin: Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt*, Berlin, 2016b.
- Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt: *Landschaftsprogramm Artenschutzprogramm (LaPro)*. Begründung und Erläuterung 2016, Berlin, 2016a.
- Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Wohnen: *Stadtentwicklungsplan Wirtschaft 2030 (StEP Wirtschaft 2030). Entwicklungspotenziale für Gewerbe und Industrie*, Berlin, 2020, ISBN 978-3-88961-112-3.
- Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, Bauen und Wohnen: *Stadtentwicklungsplan Klima 2.0 (StEP Klima 2.0)*, Berlin, 2023. ISBN 978-3-88961-445-2.
- Senatsverwaltung für Umwelt, Verkehr und Klimaschutz: *Stadtentwicklungsplan Mobilität und Verkehr Berlin 2030. Anlage – Mobilitätsprogramm 2023*, Berlin, 2021b.
- Senatsverwaltung für Umwelt, Verkehr und Klimaschutz: *Berliner Energie- und Klimaschutzprogramm 2030 (BEK2030), Umsetzungskonzept für den Zeitraum bis 2021*, Berlin, 2018a.
- Senatsverwaltung für Umwelt, Verkehr und Klimaschutz: *Klimaschutzpolitik in Berlin. Referat III A – Klimaschutz und Klimaanpassung*, Berlin, 2018b.
- Senatsverwaltung für Umwelt, Verkehr und Klimaschutz: *Stadtentwicklungsplan mobilität und Verkehr Berlin 2030 (StEP MoVe). Anlage – Dokumentation der Beteiligung*, Berlin, 2021a.
- Sheldrick, Alistair – Evens, James – Schliwa, Gabriele: *Policy learning and sustainable urban transitions: mobilising Berlin's cycling renaissance*, Urban Studies, 2017/12, 2739–2762. <https://doi.org/10.1177/0042098016653889>
- Siders, A. R.: *Adaptive capacity to climate change: A synthesis of concepts, methods, and findings in a fragmented field*, WIREs Climate Change, 2019/3, 1–18. <https://doi.org/10.1002/wcc.573>
- Soria-Lara, Julio A. – Banister, David: *Participatory visioning in transport backcasting studies: methodological lessons from Andalusia (Spain)*, Journal of Transport Geography, 2017, 58, 113–126. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2016.11.012>
- Tang, Zhenghong – Brody, Samuel D. – Quinn, Courtney – Chang, Liang – Wei, Ting: *Moving from agenda to action: evaluating local climate change action plans*, Journal of Environmental Planning and Management, 2010/1, 41–62. <https://doi.org/10.1080/09640560903399772>
- Wu, Yan – Martens, Pim – Krafft, Thomas: *Public Awareness, Lifestyle and Low-Carbon City Transformation in China: A Systematic Literature Review*, Sustainability, 2022/16, 10121. <https://doi.org/10.3390/su141610121>
- Yalcin, Melike – Lefevre, Benoit: *Local climate action plans in France: emergence, limitations and conditions for success*, Environmental Policy and Governance., 2012/2/, 104–115. <https://doi.org/10.1002/eet.1575>
- Zanon, Bruno – Verones, Sara: *Climate change, urban energy and planning practices: Italian experiences of innovation in land management tools*, Land Use Policy, 2013, 32, 343–355. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2012.11.009>

INTERNETES FORRÁSOK, JOGSZABÁLYOK

- Berlin.de: *Berliner Klimabürger: Innenrat*, 2023a. Elérhető: <https://www.berlin.de/klimabuergerrinnenrat/>. (Letöltés ideje: 2023.07.02.)
- Berlin.de: *Berliner Klimaschutzrat*, 2023c. Elérhető: <https://www.berlin.de/klimaschutzrat/>. (Letöltés ideje: 2023.07.03.)
- Berlin.de: *Referendum for climate neutrality by 2030 failed*, 2023b. Elérhető: <https://www.berlin.de/en/news/8117621-5559700-referendum-climate-neutrality-failed.en.html>. (Letöltés ideje: 2023.07.03.)
- Berlin.de: *Internationales Engagement Berlins*, 2023d. Elérhető: <https://www.berlin.de/sen/uvk/klimaschutz/klimaschutzpolitik-in-berlin/internationales-engagement/>. (Letöltés ideje: 2023.07.03.)
- EWG Bln, Berliner Klimaschutz- und Energiewendegesetz, 2021.09.11. Elérhető: <https://gesetze.berlin.de/bsbe/document/jlr-EWendGBEV2IVZ>.
- German Zero: *Völkertscheid fürs Klima*, 2023. Elérhető: https://germanzero.de/blog/volkertscheid-berlin-2030-klimaneutral?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=05_Dynamic&gclid=Cj0KCQjw756lBhDMARIsAEI0AgmXW1PRZMWqENIW_0xtTHGe3RITeJMPjMxXIzV-4RoubwmxKHuYsfQaAt5pEALw_wcB. (Letöltés ideje: 2023.06.23.)
- Klimanotstand.berlin: *Klimanotstand Berlin*, 2023. Elérhető: <https://klimanotstand.berlin/>. (Letöltés ideje: 2023.07.02.)
- Leerhoff, H.: *Hitzebedingte Mortalität in der Hauptstadtregion. Klimawandel? Auch bei uns?*, 2022. Elérhető: <https://www.statistik-berlin-brandenburg.de/publikationen/fachbeitrag/2022/hitzebedingte-mortalitaet>. (Letöltés ideje: 2023.07.25.)
- Senatsverwaltung für Mobilität, Verkehr, Klimaschutz und Umwelt: *Ziele und Grundlagen der Klimaschutzpolitik in Berlin*, 2023. Elérhető: <https://www.berlin.de/sen/uvk/klimaschutz/klimaschutzpolitik-in-berlin/ziele-und-grundlagen/>. (Letöltés ideje: 2023.06.21.)
- Statistik Berlin Brandenburg: *Energie- und CO₂-Bilanz in Berlin und Brandenburg*, 2023a. Elérhető: <https://www.statistik-berlin-brandenburg.de/e-iv-4-j>. (Letöltés ideje: 2023.08.11.)
- Statistik Berlin Brandenburg: *Zehn Diagramme zur Klimasituation in der Hauptstadt. Klimaportrait Berlin*, 2023b. Elérhető: <https://www.statistik-berlin-brandenburg.de/news/2023/klima-berlin>. (Letöltés ideje: 2023.07.25.)

PÁLFFY ZSUZSANNA

A vállalati beágyazottság fenntarthatósági aspektusai – elméleti megközelítés

A Sustainable Aspect of Corporate Embeddedness – A Theoretical Approach

SZERZŐ:

PÁLFFY ZSUZSANNA, PhD-hallgató, tanársegéd, Széchenyi István Egyetem, Győr, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola; Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar, Nemzetközi Tanulmányok és Kommunikáció Tanszék, palfy.zsuzsanna@sze.hu, ORCID: 0000-0002-7042-5923

JEL kód: R10; Q56

Kulcsszavak: beágyazottság • felelősségvállalás • fenntartható beágyazódás
• fenntarthatóság

Absztrakt: A 20. század közepe óta a vállalati beágyazottság fogalmi jelentéstartománya módosult, aminek következtében napjainkban a gazdasági szereplők meghatározott térbe való integrálódását jelenti. A jelenség az együttműködésen túl kiterjed tágran értelmezve társadalmi, kulturális és környezeti hatásokra is, előíranyozva a vállalati társadalmi felelősségvállalás és a vállalati fenntarthatóság koncepcióinak beágyazódással együttesen történő értelmezését. A hazai és nemzetközi szakirodalmat áttekintő tanulmány a fenntartható beágyazódás megközelítését javasolja, amely folyamat során a vállalat képes aktívan befolyásolni környezetét, amelyben működik. A vállalatok fenntartható és felelősségteljes gyakorlatok révén a magasabb szintű elköteleződés irányába mozdulnak el, mely kölcsönösen szinerikus hatásokat eredményez.

AUTHOR:

ZSUZSANNA PÁLFFY, PhD Student, assistant lecturer, Széchenyi István University, Doctoral School of Regional and Economic Sciences, Apáczai Csere János Faculty of Humanities, Education and Social Sciences, Department of International Studies and Communication, palfy.zsuzsanna@sze.hu, ORCID: 0000-0002-7042-5923

JEL code: R10; Q56

Keywords: *embeddedness • responsibility • sustainable embedding • sustainability*

Abstract: *Since the mid-20th century, the concept of corporate embeddedness has evolved to encompass economic actors and their integration into a specific space. It extends beyond mere cooperation to include social, cultural, and environmental impacts. This shift requires incorporating concepts like corporate social responsibility and corporate sustainability. The study, which reviews domestic and international literature, recommends the approach of sustainable embedding, during which the company is able to actively influence the environment in which it operates. Through sustainable and responsible practices, companies move towards a higher level of commitment, which results in mutually synergistic effects.*

BEVEZETÉS

Egy szervezetnek, vállalatnak vagy intézménynek a helyi gazdaságra, illetve egy település fejlődésére való hatása régóta vizsgálatok tárgyát képezi a társadalomtudományok területén (közgazdaságtan, szociológia, regionális tudomány). A helyi hatásvizsgálatok kulcsfogalma a hatás, amely egyszerűen fogalmazva egy szervezet, vállalat vagy intézmény azon képességeit jelenti, amelyekkel „pozitív vagy negatív változást tud elérni” (Reisinger, 2022:9). A vállalatok és intézmények befolyást gyakorolnak a társadalomra, a helyi imázsra, a kulturális tőkére, a közlekedésre, a környezet állapotára és számos egyéb tényezőre. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a hatások kölcsönösek, azaz a vállalat (vagy intézmény, szervezet) és a helyi tér (város, régió) egyaránt befolyással bírnak egymásra.

A vállalatok hatásával foglalkozó szakirodalom egyik fő témája a vállalatok társadalmi felelősségvállalása, valamint a vállalati fenntarthatóság, míg a kölcsönhatásvizsgálatok szorosan összefüggenek a vállalati beágyazottság témakörével is. Ha a beágyazottság mellett elkötelezett vállalatok a helyi gazdaság és kultúra elismert szereplőivé válnak, akkor ezek a vállalatok hozzáférhetnek a szükséges társadalmi tőkéhez a célból, hogy hosszú távú működésüket és elfogadottságukat biztosítsák. Más szóval, a vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR), valamint a fenntartható aspektusok figyelembevételét nem nélkülöző működésük beépül a vállalatok hosszú távú érdekébe, egy átfogó üzleti stratégia szerves részévé válik (Aerni, 2018). A vállalatok társadalmi felelősségvállalása, a fenntartható működés és a beágyazottság tématerületek szoros kapcsolata ellenére a jelenségek együttes elem-

zésére a szakirodalomban elenyésző példát találunk a terminusok eltérő értelmezésével és alkalmazásával. A fenntarthatósági beágyazottság (sustainability embeddedness) fogalom, amely az utóbbi években került bevezetésre, a beágyazottság terminust kizárólag az integrálás szinonimájaként értelmezi, és a fenntarthatóság szempontjainak vállalati stratégiába történő adaptálását írja le (Valente, 2012; Le Roux–Pretorius, 2016a; Le Roux–Pretorius, 2016b; Sharafizad et al., 2022; Ramírez-Pasillas et al., 2023). A szakirodalomba bevezetett koncepció így nem az eredeti polányi (1944) és granovetteri (1985) alapokhoz visszanyúló terminust alkalmazza, amely a gazdasági események kontextualitására utal (Martin, 1994).

A tanulmány fő célja áttekinteni a szakirodalomban fellelhető értelmezéseket, és hozzájárulni a fenntarthatósági beágyazódást tárgyaló szakirodalomhoz egy saját definíció megalkotásával, amely a vállalati beágyazottság és beágyazódás terminust adaptálja. A kutatás további célja a vállalati beágyazottság fenntartható gyakorlatainak azonosítása a beágyazottság szakirodalmába nemrég integrált quintuple helix modell segítségével. A tanulmány zárásában tárgyaljuk, hogy a fenntarthatósági gyakorlatok hogyan erősíthetik a kölcsönösen előnyös kapcsolatokat a vállalatok és más szereplők között a helyi térben. A konceptuális eljárást egy későbbi empirikus kutatás megalapozását segíti.

VÁLLALATOK HELYI BEÁGYAZOTTSÁGA ÉS BEÁGYAZÓDÁSA

A helyi tér és az intézmények közötti kapcsolat a kölcsönösen függő felek együttélésé-
ként írható le. A két fél egymásra gyakorolt hatásának megragadására alkalmazott terminus a vállalati beágyazottság, amely fogalom több mint fél évszázados átalakulása és újraértelmezése, valamint a gazdaságföldrajz térléptéket beemelő intellektuális hagyománya nyomán napjainkban a gazdasági szereplők (vállalatok) adott térbe, területi szintbe és annak különböző dimenzióiba történő integrálódását jelenti (Oinas, 1997; Halien – Törnroos, 1998; Dacin et al., 1999; Zukin – DiMaggio, 1999; Hess, 2004; Mackinnon et al., 2004; James, 2007; Lengauer–Tödting, 2010; Kramer – Diez, 2012; Mattes, 2013; Plaza – Haarich, 2013). Az adott tér, környezet elemeinek megragadására legutóbb Józsa (2019) tett kísérletet, aki a quintuple helix modell mentén azonosította a gazdasági, (ön)kormányzati, társadalmi, akadémiai és környezeti közeget.

A beágyazottság és beágyazódás vizsgálata sokáig nem kapott kellő figyelmet a magyar tudományos életben, az elmúlt évtizedekben jelentkező élénk érdeklődést azonban több tényező is indokolja. A rendszerváltás, és az azzal meginduló külföldi működőtőke beáramlása óta immáron több mint 30 év telt el, amely kellő időtáv a vállalatok letelepedését követő kapcsolathálózat és hatás feltárására. Másrészt – bár továbbra is marginális vizsgálati terület – a kis- és középvállalkozások megerősödése is lehetőséget ad a beágyazottságuk kutatására. Ennek eredményeként az elmúlt évtizedben jelentős monográfiák és tanulmányok jelentek meg a beágyazottság magyar szakirodalmában (lásd Rajcsányi-Molnár – András, 2013; Konczosné et al., 2018; Rechnitzer, 2018; Józsa, 2019; Fekete – Rechnitzer, 2019). Konczosné és szerzőtársai (2018) megfogalmazásában „a beágyazódás során a szervezet [...] kapcsolódik az öt körülvevő természeti, gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai, építészeti és/vagy egzisztenciális térbe, környezetbe; ennek során a környezet és a vállalatok egymásra gyakorolt kölcsönhatása valósul meg. Beágyazottnak tekinthetünk egy vállalatot, ha

hosszú távú orientációjában a régióban maradás szerepel [...]” (Konczosné et al., 2018:79.). A definíció utal a két terminus, a beágyazódás és a beágyazottság különbségére is, ahol előbbi a folyamatot, míg utóbbi az eredményt, az elért állapotot jelöli. Józsa (2019) célszerűbbnek tartja a magyar szakirodalomban a folyamatszempéletű fogalmat alkalmazni, így a tanulmány is ezt a terminust használja.

A beágyazott vállalatok a helyi tér iránt elkötelezetté válnak, figyelembe véve a társadalmi, kulturális és környezeti hatásokat (Lengauer – Tödting, 2010). Ezen logikai kapcsolat előíranyozza, hogy a vállalatok társadalmi felelősségvállalását, valamint a vállalati fenntarthatóságot szükségszerűen a beágyazottság szakirodalmának részeként kell tekinteni.

A VÁLLALAT ÉS A KÖRNYEZET KAPCSOLÓDÁSI PONTJAI

Az elmúlt évtizedekben a tér és a vállalat viszonyrendszerének átértékelődése révén a figyelem középpontjába a különálló vállalatok helyett azok egymás közötti vagy helyi környezettel kialakított kapcsolatrendszere került (Krugman, 1998; Lengyel, 2021; Reisinger, 2021). A vállalat és a hely közötti kapcsolat régóta a regionális tudomány és a gazdaságföldrajz alapvető kérdését képezi, a tudományterületek alapvető igénye ugyanis, hogy „megértsek és konceptualizálják a vállalatok helyi és regionális környezetükhöz fűződő kapcsolatait” (Oinas, 1997:23.), amelyen belül kiemelt kutatási irány a vállalatok telephelyválasztása. Az elméletekben hosszú ideig tartotta magát az a nézet, hogy a működés helyének kiválasztása során az elhelyezkedést adó regionális környezet jellemzői, így többek között a potenciális telephelyen elérhető munkaerő mennyisége és minősége, az innovációs rendszerek elérhetősége, a beszállítók és a lehetséges üzleti partnerek közelsége, az infrastruktúra és egyéb tényezők adottak. Csak az elmúlt évtizedekben került a fókuszba az a nézet, hogy ezeket a tényezőket főként a formális és informális hálózatokon, a tudásáramláson és a humántőkén keresztül a vállalatok is aktívan alakíthatják (Nussmüller et al., 2009; Lengauer – Tödting, 2010). A vállalati tevékenységek és a regionális kontextus közötti kölcsönhatás iránti érdeklődés élénkülése újra a figyelem középpontjába emelte a „vállalat a régióban” és a „régio a vállalatban” dichotómiát (Wood et al., 2014) is, amelyben a „nem kereskedett kölcsönös függőségek” (Oinas, 1997) a kapcsolatokból származó kölcsönös erőforrásokat állítják középpontba.

A Józsa (2019) által felvázolt quintuple helix modell alapján a vállalatok és a tér viszonya teljeskörűen értelmezhető, és a kölcsönhatás vállalatok irányából való szemlélését teszi lehetővé (milyen módon befolyásolják a vállalatok a helyi tér dimenzióit). E szerint a vállalatok (ön)kormányzati kapcsolódásai többek között a helyi együttműködésekben, a stratégiai illeszkedésben, a helyi munkaerő foglalkoztatásában, a folyamatos párbeszédben és kapcsolatfenntartásban nyilvánul meg. A modell gazdasági szegmense a vállalati partnerkapcsolatokat és együttműködéseket, a beszállítói hálózatok fejlődését, a klasztertagságot, valamint a helyi vállalatok szolgáltatásainak igénybevételét írja le. A vállalatok akadémiai, oktatási kapcsolódása magába foglalja a kutatás-fejlesztési aktivitásukat, valamint az oktatási rendszerrel való együttműködésüket. A természeti és épített környezetbe való beágyazódás a város képébe való illeszkedést, a környezet adottságaihoz való alkalmazkodást, a környezet megóvását és a környezeti célú fejlesztésekben való aktív szerepvállalást feltételezi

(Józsa, 2019). Kiemelt terület a vállalatok és a társadalom kapcsolatának elemzése. Géring (2018:63.) hangsúlyozza, hogy „a vállalatok nem működhetnek egy társadalmi értékektől és normáktól leválasztott, csak a gazdasági logikát követő térben, hanem maguk is részei és részesei azoknak a társadalmi folyamatoknak, amelyekben ezek az értékek, érdekek és hatalmi viszonyok kialakulnak”. A vállalatok társadalomra gyakorolt hatása megadható többek között a társadalmi életben való részvétellel, a helyi életvitel elfogadásával, a kulturális tőke megőrzésével és gazdagításával, a dolgozói elégedettség figyelembevételével, valamint a társadalmi felelősségvállalással (Józsa, 2019).

A vállalatok társadalmi hatásának elemzése a szakirodalomban a vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR), a közös értékteremtés (CSV) és a vállalati fenntarthatóság koncepciója mentén jelenik meg (Reisinger – Nárai, 2022). Így a tanulmány következő fejezete egy fogalmi rendszerezés, amely révén a vállalati beágyazódás és annak fenntartható aspektusai közötti kapcsolat egyértelművé válik.

A VÁLLALATI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS ÉS FENNTARTHATÓSÁG

A vállalati beágyazódás fenntartható aspektusainak elemzéséhez szükséges a terminust alkotó fogalmak konceptualizálása. Annál is inkább, ugyanis mind a vállalati beágyazottság (beágyazódás / elköteleződés / integráció), mind pedig a fenntarthatóság (fenntart / fenntartható / fenntarthatósági) úgynevezett „homályos fogalmak” (Markusen, 1999), azaz ugyanazon terminushoz különböző nézőpontokból eltérő jelentés társulhat.

A vállalati gyakorlatok fenntartható minőségben való kiterjesztése és helyi fókusza már régóta igény és elvárás a vállalatokkal szemben, amely olyan fogalmak létrejöttét mozdította elő, mint a vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR), a vállalati fenntarthatóság (CS), a közös értékteremtés (CSV), a vállalati polgárság, az üzleti etika vagy a felelős vállalkozás (Das et al., 2020; Reisinger, 2022; Ramírez-Pasillas et al., 2023). A szakirodalomban a fogalmakat gyakran egymás szinonimájaként használják, annak ellenére, hogy jelentésükben, céljukban, eszközeikben különböznek. A terminusok teljes körű definiálása meghaladná a tanulmány korlátait, így egy táblázatban kerülnek a legfontosabb fogalmak és definíciók összegzésre (1. táblázat). Fontos hangsúlyozni, hogy egyik fogalomhoz sincs egy kizárólagos, általánosan elfogadott definíció (Montiel – Delgado-Ceballos, 2014), a különbségek megragadására azonban a táblázatban feltüntetett értelmezések alkalmasak. A definíciók kiválasztásának fő szempontja volt, hogy adekvát vonatkozásokat tartalmazzanak a vállalatok helyi beágyazódására tekintettel, azokban megjelenjen a helyi szint fontossága, továbbá kellően komplexen tekintsenek a definiált jelenségre.

1. táblázat: A vállalati felelősségvállaláshoz és fenntarthatósághoz kapcsolódó fogalmak és definíciók
 Table 1: Concepts and definitions related to corporate responsibility and sustainability

Fogalom	Lehetséges definíció
vállalati-társadalmi felelősségvállalás (CSR)	„Olyan tevékenység, melynek keretében a vállalkozás úgy tartja az üzleti érdekeit és a profitot szem előtt, hogy közben etikusan viselkedik, odafigyel a munkavállalóira, és lehetőségeihez mérten támogatja a helyi és akár a nemzeti szintű ügyeket, közösségeket” (Reisinger, 2023:107.).
társadalmi szerepvállalás	Olyan tevékenység, amely során „a vállalatok felismerik azt, hogy helyi, területi vagy akár globális jelenlétük nem függetleníthető a társadalmi folyamatoktól. Tudatában vannak annak, hogy hatnak rájuk a társadalmi tényezők és ők is hatással vannak a környezetükre, és a felismert hatások mentén képesek lehetnek kapcsolódni a társadalmi szereplőkhöz, elősegítve ezáltal a fejlődést, az adott területi szint jólétét és jóllétét” (Reisinger, 2022:18.).
vállalati fenntarthatóság (CS)	„A fenntartható fejlődés három alapvető dimenziójára épül, nevezetesen a környezetvédelemre, a gazdasági fejlődésre és a társadalmi méltányosságra. Egy olyan koncepcióval foglalkozik, amely elmondja, hogy az üzleti egységeknek, szokásos profitmaximalizálási céljuk mellett, a társadalmi és környezeti fejlesztésekre kell összpontosítaniuk, hogy hosszú távon javítsák üzleti tevékenységük fenntarthatóságát” (Das et al., 2020:110.).
közös értékteremtés (CSV)	„Olyan politikák és működési gyakorlatok, amelyek növelik egy vállalat versenyképességét, ugyanakkor javítják a gazdasági és társadalmi feltételeket a közösségekben, ahol működik” (Porter – Kramer, 2011:6.).

*Forrás: saját szerkesztés a táblázatban jelölt források alapján.
 Source: own editing based on the sources indicated in the table.*

A fenntartható gyakorlatok támogatásában nagy szerepet játszanak az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) fenntarthatósági célkitűzései (SDGs), de a szabályozási előírások, a nyilvános ellenőrzés, valamint az érdekelt felek igényei is nyomást gyakorolnak a vállalatokra (Das et al., 2019). Nemcsak az elvárások, hanem a fenntarthatósági gyakorlatok közvetlen vagy közvetett pozitív hatásai is a megvalósítás fő mozgatórugói. Ezek a pozitív előnyök magukban foglalják a megnövekedett munkavállalói elégedettségét, a vállalati jövőkép fejlesztését, a hatékonyabb fenntartható gyakorlatokat, az erősödő innovációs kapacitást (Almansoori – Nobanee, 2019), a költségmegtakarítást, a pozitív vállalati hírnevet és a versenyképességet (Ramírez-Pasillas et al., 2023). Das et al. (2019) szintén motiváló tényezőként említi a tulajdonosok és vezetők által képviselt értékeket, valamint a helyi közösség iránti aggodalmukat. Ez utóbbi a helyi szerepvállalás felé mutat, azaz feltételezhető, hogy a fenntarthatósági gyakorlatok a vállalati beágyazottság mélyebb szintjei felé mozdítják a vállalatokat, ami már szoros kapcsolatot vetít előre a beágyazottság és a fenntarthatóság között.

A fenntartható gyakorlatok támogatása ellenére az elkötelezettség és a stratégiai gondolkodás hiánya számos tényezővel magyarázható, amelyek közül kiemelkednek a gazdasági és pénzügyi, valamint a méretbeli korlátok. A potenciális ügyfelek és partnerek hiánya, valamint a szűkös társadalmi tőke is akadályozza a gyakorlatok megvalósíthatóságát (Konczosné, 2014).

A FENNTARTHATÓ BEÁGYAZÓDÁS KONCEPCIÓJA

A vállalatoknak a helyi tér dimenzióival való kapcsolódása nagymértékben befolyásolja a magatartásukat és a fenntarthatósági eredményeiket (Payán-Sánchez et al., 2018). A vállalatok lokális beágyazottsága és a fenntarthatóság közötti szoros kapcsolatot a két jelenség között vonható számos párhuzam is alátámasztja. A vállalati beágyazottság sajátossága egyrészt, hogy az úgynevezett nem kereskedelmi tárgyú kölcsönös függőségekre fókuszál, amelyek a vállalatok együttműködéséből, térbeli koncentrációjából fakadó immateriális előnyöket képviselik, ahogy a fenntarthatósági szempontok sem elsősorban a vállalatgazdasági érdekeket szolgálják (Oinas, 1997). Mind a beágyazottság, mind a vállalatok fenntarthatósági gyakorlatai hangsúlyozzák a partnerek számára közösen létrehozott szinergikus előnyöket, amelyek önállóan nem aknázhatók ki (Day et al., 2013). Mindezeket a hasonlóságokat alátámasztja, hogy a Granovetter (1985) által megfogalmazott társadalmi beágyazottsági elmélet az uralkodó közgazdaságtan kritikájaként fogant, rámutatva a gazdasági szereplők korlátozott racionalitására, ahogy a fenntarthatóság és a vállalati felelősségvállalás elméletei is a gazdasági szempontokat meghaladó tényezőket állítják középpontba (Sharafizad et al., 2022). Mind a beágyazottság, mind pedig a vállalati felelősségvállalás és fenntarthatóság kapcsán megkülönböztethetők a horizontális (különböző területekre, például társadalomra, környezetre kiható) és a vertikális (mélyülő, az elkötelezettség és vállalati polgárság irányába ható) kiterjedtségi szintek. Landrum (2017) például a gyenge és erős fenntarthatósági spektrum megkülönböztetésére tesz javaslatot. A vállalati jó polgárok, erős fenntarthatósággal, teljes mértékben beágyazódnak a helyi térbe, a régió részének tekintik magukat, részt vesznek a régiót érintő főbb döntésekben, számos olyan tevékenységet támogatnak, amelyek nem (elsősorban) gazdaságiak. Hosszú távú orientációjuk magában foglalja a régióban maradást, ezért még inkább érdekelték a régió fejlesztésében, a jólét megteremtésében, az életminőség javításában, a gazdasági és innovációs potenciál növelésében (Konczosné, 2014). Fenntarthatósági szempontból a jó polgárok proaktívan fejlesztik tevékenységüket a fenntartható politikák magas szintű figyelembevételével, míg gyenge fenntarthatóság esetén a vállalatok nem értik a fenntarthatóság valódi célját, tevékenységük többnyire nem haladja meg a pénzügyi és üzleti megfontolásokat (Ramírez-Pasillas et al., 2023).

A fenntarthatóság és a beágyazottság közötti szoros kapcsolat ellenére a szakirodalomban sokáig nem jelent meg a fenntarthatósági beágyazódás terminus. Bár Sharafizad et al. (2022) fenntarthatósági beágyazottság terminus kutatásával reflektál Valente (2012) gondolatára, mi szerint a szervezeteknek a gazdasági és üzleti célokon túl fenntartható gyakorlatokat kell megvalósítaniuk működésük során minden nap, a beágyazottság nem kapcsolódik a regionális gazdaságtanban alkalmazott jelentéstartalomhoz. A fenntarthatóság beágyazottsága az első említésben arra a dinamikus folyamatra utal, amelynek során

az üzleti fenntarthatóság a vállalati stratégia követelményévé válik (Valente, 2012). Ezt az elképzelést a szakirodalom két közelmúltbeli tanulmánya is továbbfejleszti (Sharafizad et al., 2022; Ramírez-Pasillas et al., 2023).

Sharafizad és szerzőtársai (2022) ötvözik a fenntarthatóság beágyazottságának és a helyi beágyazottságnak a fogalmát, kiemelve, hogy a kisvállalkozások hogyan vesznek részt a fenntarthatóság három pillérének helyi szintű létrehozásában. A fenntarthatóság vállalati stratégiába való beágyazását azonban továbbra is olyan folyamatként definiálják, amelynek során a vállalat fenntarthatósági gyakorlatokat hajt végre, azaz integrálja a fenntarthatóságot saját stratégiájába, a szervezeti kultúrába, a döntéseibe és a gyakorlataiba. Sharafizad és szerzőtársai (2022) munkájában a térbeli dimenzió csak a helyi térben alkalmazott gyakorlatok megvalósításában és azok hatásvizsgálatában jelenik meg.

Ezzel szemben jelen tanulmány a helyi tér szerepét állítja középpontba. A beágyazódás térbeli logikáját támogatja többek között a regionális kultúra és intézményi vastagság megléte, valamint a térszélesség jelentős szerepe az együttműködésben és a bizalomteremtésben. A területi beágyazódás figyelembe veszi, hogy egy gazdasági szereplő milyen mértékben kötődik egy adott területhez vagy helyhez, és azt milyen módon befolyásolja (Hess, 2004).

Mindezen összefüggésekre alapozva a tanulmány saját értelmezést ad a beágyazódás és a fenntarthatóság kapcsolatáról. Az újonnan bevezetett megközelítés létjogosultságát támasztja alá az is, hogy a beágyazottság elmélete alkalmas olyan összetett problémák megoldására, mint a fenntarthatóság. A vállalatok beágyazódása a komplex és minden helyi szereplőre kiterjedő kapcsolathálózatok révén lehetővé teszi, hogy heterogén problémák, így a fenntarthatóság és a felelősségvállalás kérdéseire megoldásokat kínáljon. A 2. táblázat a fenntarthatósági beágyazottság szakirodalomban fellelhető értelmezéseit adja meg.

2. táblázat: A fenntartható beágyazottság szakirodalmának főbb megállapításai
 Table 2: Main findings of the literature on sustainable embeddedness

Szerző	Megállapítás	Újdonság
Valente, 2012:130.	„A harmadik szint egy beágyazott fenntarthatósági orientáció, ahol a vállalatok a fenntarthatóságot teljes mértékben beépítették és „beágyazták” a vállalat működési módjába és stratégiájába, a megkülönböztetés eszközeként.”	fenntarthatósági szempontok vállalati stratégiába történő beágyazása
Le Roux–Pretorius, 2016a	A fenntarthatóság beágyazottságának megvalósulásához a szervezetnek be kell építenie a fenntarthatóságot a szervezeti célokba, az alapvető vezetői folyamatokba, valamint a funkciókba és felelősségi körökbe.	
Le Roux–Pretorius, 2016b:2.	„A fenntarthatóságba ágyazott orientáció azokra a fenntartható szervezetekre vonatkozik, amelyek paradigmaticus váltáson mentek keresztül, és átvették a vállalati szintű fenntarthatósági beágyazottságot, így a fenntarthatóság szervezeti életformává vált.”	
Payán-Sánchez et al., 2018	A vállalatok mind a társadalomba, mind a piacokba beágyazódnak olyan kapcsolati hálózatokon keresztül, amelyek befolyásolják viselkedésüket és fenntarthatósági eredményeiket. Vizsgálat: Egy fenntarthatóbb légiközlekedési ágazat kialakítása az egyetemekkel, kutatóközpontokkal és főbb alágazatokkal való szoros együttműködés révén.	a beágyazott kapcsolatok hatása a fenntarthatóságra
Sharafizad et al., 2022:61.	A fenntarthatóság beágyazottsága e tanulmányban [...] : „amikor egy kis cég tulajdonosa a fenntarthatóságot beágyazza értékrendjébe, gyakorlatába, döntéshozatalába, stratégiájába és politikájába, szerepei és felelősségei, valamint a szervezete elválaszthatatlanok az érintettek szélesebb közösségének érdekeitől”. Ez a definíció rávilágít arra, hogy a fenntarthatósági beágyazottság a társadalmi beágyazottság és a helyi beágyazottság altípusa is, mivel felismerjük az érintettek közötti kapcsolatok fontosságát a tulajdonosi döntéshozatalban.	a granovetteri beágyazottság hivatkozása, jelentéstartalom nem módosul jelentősen, helyi vetület beemelésre kerül
Ramírez-Pasilas et al., 2023, 9.	„A vállalati fenntarthatósági beágyazottság azt a fenntarthatósági megközelítést jelenti, amelyet a vállalat alkalmaz. Világnézeteket, értelmezéseket, gondolkodásmódokat, típusokat vagy fázisokat jelöl. Ezért a fenntarthatóság beágyazottsága a vállalatban az ökológiai és társadalmi fenntarthatóság tudatosságának, megértésének és operacionalizálásának szintjét jelzi.”	fenntarthatósági szempontok vállalati stratégiába történő beágyazása, családi vállalkozások vizsgálata

*Forrás: saját szerkesztés a táblázatban jelölt források alapján.
 Source: own editing based on the sources indicated in the table.*

Sharafizad et al. (2022) megközelítése és a jelen tanulmány között vonható párhuzam, elfogadva azt a feltételezést, hogy a vállalat értékeibe és stratégiájába ágyazott fenntartha-

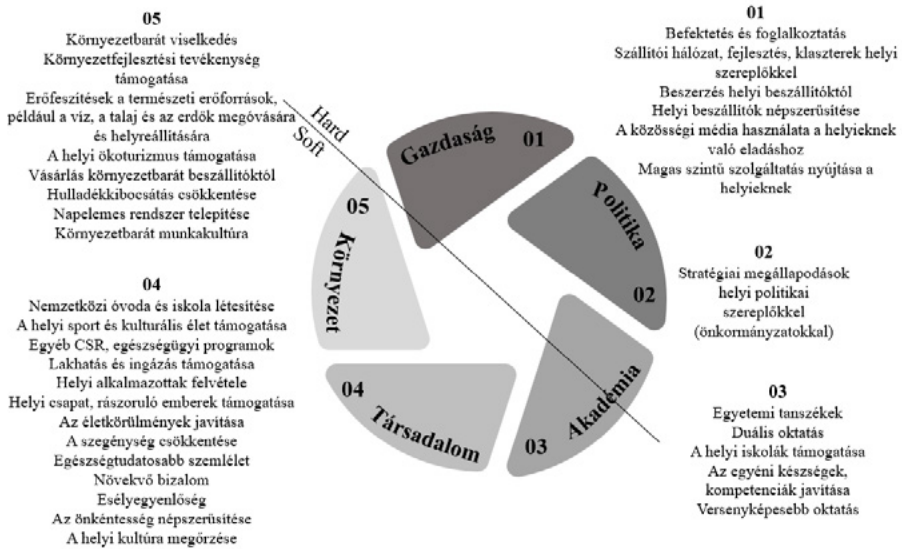
tóság a gyakorlatban is fenntartható módon valósul meg. A cikk középpontjában azonban a vállalatok helyi beágyazásának folyamata áll, és arra keresi a választ, hogy egy vállalat hogyan ágyazódhat be egy helyi térbe fenntartható gyakorlatok alkalmazásával. Ezért nem a fenntarthatósági (sustainability), hanem a fenntartható (sustainable) beágyazódás kifejezést használjuk, eltérve a szakirodalom korábbi irányaitól. Attól ugyanis, hogy a vállalat társadalmi fenntarthatóság keretében például a munkavállalók egészségébe és biztonságába, valamint képzésébe fektet be, a vállalat fenntartható beágyazódás keretében integrálódik a helyi térbe. Valamennyi elsüllyedt költség ugyanis, amely korlátozottan átruházható és megtéríthető, a vállalatok helyi beágyazódását erősíti (Sat, 2005). Így saját definíciónk a Brundtlandi Bizottság Közös jövőnk című jelentésének gyakran idézett megfogalmazása („A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket.”) alapján, annak bővítésével adható meg (World Commission on Environment and Development, 1987:16.). A fenntartható beágyazódás helyi szinten az a képesség, hogy egy vállalat vagy intézmény úgy ágyazódik be a helyi környezetbe, lokális térbe, hogy a helyi sajátosságokat figyelembe véve tudatosan és felelősségteljesen használja a helyi erőforrásokat anélkül, hogy kimerítené azokat vagy meghosszabbítaná a megújulási képességüket, és anélkül, hogy veszélyeztetné a helyi társadalom jövőbeli nemzedékének hozzáférését ezekhez az erőforrásokhoz. A definíció fókuszában a helyi szint áll, amely egységbe való beágyazódás során (hangsúlyozva a folyamat szemléletű definíciót) a vállalat rendelkezik azzal a képességgel, hogy a helyi igényeit figyelembe véve végezze működési tevékenységét, a tágan értelmezett környezeti, kulturális, épített környezeti, szellemi és emberi erőforrásokat felelősségteljesen használva, hozzájárulva a hosszú távú fennmaradáshoz és fejlődéshez.

A VÁLLALATI BEÁGYAZÓDÁS FENNTARTHATÓ GYAKORLATAI

A tanulmány a megadott definíció mentén olyan fenntartható gyakorlatokat keres, amelyek elmélyítik a vállalatok helyi beágyazottságát. A vállalatok helyi beágyazódásának folyamatmodelljének kialakításakor Józsa (2016) két fő csoportra osztotta a vállalatok által végzett tevékenységeket, megkülönböztetve az alap- és a kiegészítő tevékenységeket, ahol az előbbi magában foglalja többek között a cégalapítást, az alapberuházásokat, a kapacitásfejlesztést, a diverzifikációt, míg az utóbbi többnyire a CSR tevékenységeket, a KFI (kutatás, fejlesztés, innováció) kapacitást, a duális képzést és egyéb aktivitást jelent.

Józsa (2016) a helyi tér különböző dimenzióit a quintuple helix modell mentén definiálta, elkülönítve a gazdaság, a társadalom, a kormányzat, az akadémia és a természeti környezet kategóriáit. A modell adaptációja révén a tanulmány célja olyan gyakorlatok azonosítása, amelyeket a vállalatok a fenntarthatóság jegyében végeznek (1. ábra). A szakirodalomban valamennyi fellelhető gyakorlat áttekintésre került a szerző által, és ezek a tervezett empirikus kutatás megalapozását szolgálják.

1. ábra: A beágyazódás fenntartható gyakorlatai a quintuple helix modell alapján
 Figure 1: Sustainable practices of embeddedness based on the quintuple helix model

Forrás: saját szerkesztés Józsa (2016), Kantabutra (2019), Reisinger (2022) és Sharafizad et al. (2022) alapján.

Source: own editing based on Józsa (2016), Kantabutra (2019), Reisinger (2022) and Sharafizad et al. (2022).

Ahogy Reisinger (2022) is kiemeli a vállalatok társadalmi hatásának vizsgálatokor, úgy a jelen tanulmány is hangsúlyozza, hogy a szakirodalomban nem készült még egy általánosítható lista sem, amely a vállalatok beágyazódását elmélyítő, a helyi tér fenntarthatóságához hozzájáruló gyakorlatokat teljesszűen tartalmazná. Ennek ellenére több tudományos igényű empirikus kutatás is azonosított ilyen gyakorlatokat (vö. Józsa, 2016; Sharafizad et al., 2022; Kantabutra, 2019; Reisinger, 2022), így az ábrán (1. ábra) a teljesség igénye nélkül jelentünk meg fenntartható gyakorlatokat. Fontos megjegyezni, hogy bizonyos tényezők quintuple helix modellbe helyezése önkényes, hiszen a gyakorlatok hatása a legtöbb esetben nem egyértelmű, így például a helyi munkavállalók foglalkoztatása gazdasági döntést, társadalmi hasznot, az oktatási szféra partnerségét, vagy akár politikai döntést is feltételez, valamint a környezet megővéséhez is hozzájárul az ingázás csökkentésével.

A modell gazdasági dimenziójába tartozó gyakorlatok főként a gazdasági szereplők közötti kapcsolatok kialakítását jelenti. A helyi gazdaság fenntarthatóságát erősítik a helyi vállalatokkal való partnerség kialakítása, a helyi beszállítóktól való beszerzés, a klasztertagság, a foglalkoztatás és a humán erőforrás-képzés és fejlesztés, valamint a helyi társadalom számára nyújtott magas szintű szolgáltatások. A kormányzati, politikai dimenzió többnyire támogató, különböző együttműködésekben kifejeződő gyakorlatok megvalósítását segíti elő, ahol a vállalatok döntéshozatalban való részvételében, valamint a helyi stratégiához való

adaptálódásban mutatkoznak meg leginkább a fenntarthatósági szempontok. Az oktatás területén a vállalatok a humán erőforrás-fejlesztés, valamint az oktatás színvonalának növelése révén tudnak fenntartható értékteremtésben részt venni. Olyan tevékenységek, mint az egyetemi tanszék alapítása, a duális képzés indítása, a gyakornoki programok elősegítése a tudástöke intenzív gyarapodását. A társadalom a vállalatok fenntarthatósági és felelősségvállalási gyakorlatainak alapvető dimenziója. A helyi sport és kulturális élet támogatása és fejlesztése, az életkörülmények javítása, a helyi kultúra megőrzése és számos egyéb CSR tevékenység növeli a vállalat és társadalom közötti elfogadottságot és kapcsolódást, ezáltal a beágyazódás mértékét. Végül, az épített és természeti környezet a fenntarthatóság eredeti koncepciójával függ össze, és a környezet, valamint a természeti erőforrások megővására és javítására összpontosít.

A fenntarthatósági gyakorlatok további differenciálását jelentené a tervezérelt, térspecifikus és az általános fenntarthatósági gyakorlatok elkülönítése, amelyre egy későbbi empirikus kutatás keretében lesz lehetőség.

ÖSSZEZÉS

A tanulmány a fenntarthatósági vagy fenntartható beágyazottság hiányos konceptualizálásának felismeréséből indult ki, rávilágítva arra, hogy az önmagukban homályos, különböző nézőpontokból vizsgálva eltérő értelmezéssel társuló beágyazottság és fenntarthatóság terminusok összevonásából megalkotott konstruktum terminológiai értelmezése hiányos és sokszínű. A tanulmány szakirodalmi szintézise rámutatott arra, hogy a fenntarthatósági beágyazottság (sustainability embeddedness) fogalom megközelítése addig terjed, hogy a vállalatok stratégiájába ágyazódik a fenntarthatóság gondolata, azonban nem a szociológiából származó, majd később a gazdaságföldrajz és a regionális tudomány által adaptált és továbbfejlesztett beágyazottság elméletből indul ki, annak ellenére, hogy a beágyazottság és a fenntarthatóság koncepciói számos vonatkozásban hasonlóságot mutatnak. A tanulmány ezen hasonlóságok mentén egy új megközelítést javasolt bevezetni, nevezetesen a vállalati beágyazódás fenntartható aspektusát, amely immáron a polányi és granovetteri gyökökhez visszanyúló, a magyar szakirodalomban az utóbbi években definiált és elkülönített beágyazottság és beágyazódás irodalmából indul ki.

Mindezek alapján a tanulmány egyik fő következtetése az, hogy szükséges a két jelenség együttes tanulmányozása, így a javasolt fenntartható beágyazódás terminus azt a folyamat-szemléletű jelenséget hangsúlyozza, amely során egy vállalat képes meghaladni a tér-vállalat kapcsolat hagyományos megközelítését, mi szerint a telephelyválasztás egy egyszeri döntési folyamat, mely eredményeként a vállalat számára a tér elemei adóttak. Sokkal inkább hangsúlyozandó, hogy a vállalat képes aktívan befolyásolni környezetét, amelyben működik. A vállalatok pozitív hatása a működésük beágyazódását segíti elő, azaz mélyen integrálódnak a helyi szövetbe. A fenntarthatósági aspektus beemelése mindezt azzal egészíti ki, hogy a vállalatok fenntartható és felelősségteljes gyakorlatok révén a magasabb szintű elköteleződés irányába mozdulnak el, mely kölcsönösen szinergikus hatásokat eredményez.

A tanulmány további eredménye egy fenntartható gyakorlati javaslatokat összesítő lista megalkotása, amely valamennyi, a hazai és nemzetközi szakirodalomban fellelhető és a szer-

ző által áttekintett gyakorlatot szintetizál, és amely a tervezett empirikus kutatás megalapozását szolgálja. A quintuple helix modell adaptálásával a helyi tér öt elkülönülő dimenziója mentén kerültek felvázolásra a felelősségvállalás és fenntarthatóság kritériumainak megfelelő, a helyi tér igényeit figyelembe vevő gyakorlatok.

A tanulmány egy későbbi empirikus kutatás megalapozását támogatja, amely eredménye tovább segíti a még kialakulóban lévő fogalom, valamint a hozzá tartozó gyakorlati vonatkozások értelmezését. A tervezett empirikus kutatás 2023. végén indult, célja Győr-Moson-Sopron vármegyei kis és közepes méretű családi vállalkozások interjúk megkérdezés alapján történő jó gyakorlatainak feltárása, a beágyazottságuk mértékének, módjának, akadályainak és lehetőségeinek vizsgálata, továbbá a beágyazódást mélyítő gyakorlatok fenntarthatósági aspektusainak, helyi igényeket figyelembe vevő jellegének elemzése.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3-II kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A 2023 szeptemberében induló, 12 hónapos ösztöndíjas időszakban témavezető: Ablonczyné Prof. Dr. Mihályka Lívia.

IRODALOMJEGYZÉK

- Aerni, Philipp: *Global Business in Local Culture: The Impact of Embedded Multinational Enterprises*, Springer International Publishing, 2018. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-03798-7>
- Almansoori, Alia M. – Nobanee, Haitham: *How Sustainability Contributes to Shared Value Creation and Firms' Value*, SSRN Electronic Journal, 2019, 1–15. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3472411>
- Dacin, M. Tina – Beal, Brent D. – Ventresca, Marc J.: *The Embeddedness of Organizations: Dialogue & Directions*, *Journal of Management*, 1999/3, 317–356. <https://doi.org/10.1177/014920639902500304>
- Das, Maitreyee – Rangarajan, Krish – Dutta, Gautam: *Corporate Sustainability in Small and Medium-sized Enterprises: a Literature Analysis and Road Ahead*, *Journal of Indian Business Research*, 2019/2, 271–300. <https://doi.org/10.1108/JIBR-09-2017-0166>
- Das, Maitreyee – Rangarajan, Krish – Dutta, Gautam: *Corporate sustainability in SMEs: an Asian perspective*, *Journal of Asia Business Studies*, 2020/1, 109–138. <https://doi.org/10.1108/JABS-10-2017-0176>
- Day, Marc – Fawcett, Stanley E. – Fawcett, Amydee M. – Magnan, Gregory M.: *Trust and Relational embeddedness: Exploring a Paradox of Trust Pattern Development in Key Supplier Relationships*, *Industrial Marketing Management*, 2013/2, 152–165. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2012.12.004>
- Fekete Dávid – Rechnitzer János: *Együtt nagyok – Város és vállalat 25 éve*, Budapest, 2019, 270.
- Géring Zsuzsanna: *A vállalati társadalmi felelősségvállalás kritikai megközelítései*, *Replika*, 2018/1-2, 57–76. <https://doi.org/10.32564/106-107.4>
- Granovetter, Mark: *Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness*, *American Journal of Sociology*, 1985/3, 481–510.
- Halién, Aino – Törnroos, Jan-Åke: *The Role of Embeddedness in the Evolution of Business Networks*, *Scandinavian Journal of Management*, 1998/3, 187–205.
- Hess, Martin: *'Spatial' Relationships? Towards a Reconceptualization of Embeddedness*, *Progress in Human Geography*, 2004/2, 165–186. <https://doi.org/10.1191/0309132504ph479oa>

- James, Al: *Everyday Effects, Practices and Causal Mechanisms of 'Cultural Embeddedness': Learning from Utah's High Tech Regional Economy*, Geoforum, 2007/2, 393–413. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2006.10.001>
- Józsa Viktória: *A vállalati beágyazódás útjai Magyarországon*, Budapest, 2019, 256.
- Józsa, Viktória: *Corporate Embeddedness from a New Perspective*, Contemporary Research on Organization Management and Administration, 2016/1, 1–15.
- Kantabutra, Sooksan: *Achieving Corporate Sustainability: Toward a Practical Theory. Sustainability*, 2019/11, 1–39. <https://doi.org/10.3390/su11154155>
- Konczosné Szombathelyi Márta: *A regionális és a vállalati kultúra kölcsönhatásának vizsgálata*, Tér és Társadalom, 2014/1, 84–98. <https://doi.org/10.17649/TET.28.1.2562>
- Konczosné Szombathelyi Márta – Reisinger Adrienn – Ablonczyné Mihályka Lívya – Rámháp Szabolcs – Bite Pál – Polster Csilla: *Családi vállalatok: regionális beágyazódás és nemzetköziesedés*, Prospérité, 2018/3, 77–96. http://dx.doi.org/10.31570/Prosp_2018_03_4
- Kramer, Jan-Philipp – Diez, Javier Revilla: *Catching the Local Buzz by Embedding? Empirical Insights on the Regional Embeddedness of Multinational Enterprises in Germany and the UK*, Regional Studies, 2012/10, 1303–1317. <https://doi.org/10.1080/00343404.2011.571240>
- Krugman, Paul: *Space: The Final Frontier*, Journal of Economic Perspectives, 1998/2, 161–174. <https://doi.org/10.1257/jep.12.2.161>
- Landrum, Nancy E.: *Stages of Corporate Sustainability: Integrating the Strong Sustainability World-view*, Organization and Environment, 2017/4, 287–313. <https://doi.org/10.1177/1086026617717456>
- Le Roux, Catherine – Pretorius, Marius: *Navigating Sustainability Embeddedness in Management Decision-Making*, Sustainability, 2016a/8, 1–23. <https://doi.org/10.3390/su8050444>
- Le Roux, Catherine – Pretorius, Marius: *Conceptualizing the Limiting Issues Inhibiting Sustainability Embeddedness*, Sustainability, 2016b/8, 1–22. <https://doi.org/10.3390/su8040364>
- Lengauer, Lukas – Tödtling, Franz: *Regional Embeddedness and Corporate Regional Engagement: Evidence from Three Industries in the Austrian Region of Styria*, Conference paper for the 8th European Urban & Regional Studies Conference, 15th to 17th September in Vienna, 2010.
- Lengyel Imre: *Regionális és városgazdaságtan*, Szeged, 2021, 577.
- Mackinnon, Danny – Chapman, Keith – Cumbers, Andrew: *Networking, Trust and Embeddedness amongst SMEs in the Aberdeen Oil Complex*, Entrepreneurship & Regional Development, 2004/2, 87–106. <https://doi.org/10.1080/08985620410001677826>
- Markusen, Ann: *Fuzzy Concepts, Scanty Evidence, Policy Distance: The Case for Rigour and Policy Relevance in Critical Regional Studies*, Regional Studies, 1999/9, 869–884. <https://doi.org/10.1080/00343409950075506>
- Martin, Ron: *Economic Theory and Human Geography*, in: Gregory, Derek – Martin, Ron – Smith, Graham (eds.): *Human Geography*, London, 1994, 21–53. https://doi.org/10.1007/978-1-349-23638-1_2
- Mattes, Jannika: *The Regional Embeddedness of Multinational Companies: A Critical Perspective*, European Planning Studies, 2013/4, 433–451. <https://doi.org/10.1080/09654313.2012.722919>
- Montiel, Ivan – Delgado-Ceballos, Javier: *Defining and Measuring Corporate Sustainability: Are We There Yet?*, Organization & Environment, 2014/2, 113–139. <https://doi.org/10.1177/1086026614526413>
- Nussmüller, Eva – Lukas Lengauer – Franz Tödtling: *Motives and Influencing Factors of Corporate Regional Engagement, Industry and Company Specific Patterns*, SRE - Discussion Papers, Vienna, 2009.
- Oinas, Päivi: *On the Socio-Spatial Embeddedness of Business Firms*, Erdkunde, 1997/51, 23–31.
- Payán-Sánchez, Belén – Plaza-Úbeda, José Antonio – Pérez-Valls, Miguel – Carmona-Moreno, Eva: *Social Embeddedness for Sustainability in the Aviation Sector*, Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 2018/4, 537–553. <https://doi.org/10.1002/csr.1477>

- Plaza, Beatriz – Haarich, Silke N.: *The Guggenheim Museum Bilbao: Between Regional Embeddedness and Global Networking*, *European Planning Studies*, 2013/8, 1456–1475. <https://doi.org/10.1080/09654313.2013.817543>
- Polányi Károly: *The Great Transformation – The Political and Economic Origins of our Time*, New York, 1944.
- Porter, Michael E. – Kramer, Mark R.: *The Big Idea. Creating Shared Value – How to Reinvent Capitalism and Unleash a Wave of Innovation and Growth*, *Harvard Business Review*, 2011, 3–17.
- Rajcsányi-Molnár Mónika – András István: *Globális cégek beágyazódás-konfliktusai posztoszocialista környezetben*, in: András István – Rajcsányi-Molnár Mónika: *Metamorfózis, Globális dilemmák három tételben*, Budapest, 2013, 10–43.
- Ramírez-Pasillas, Marcela – Saari, Ulla A. – Lundberg, Hans: *Business Groups Owned by Family and Sustainability Embeddedness: Understanding the Family Sustainability Spectrum*, in: Rautiainen, Marita – Parada, Maria José – Pihkala, Timo – Akhter, Naveed – Discua Cruz, Allan – Mukherjee, Kajari (eds.): *The Palgrave Handbook of Managing Family Business Groups*, Cham, 2022. https://doi.org/10.1007/978-3-031-13206-3_17
- Rechnitzer János: *Beágyazódás és beágyazottság – Töprengések a vállalatok területi/városi integrációjáról*, *Tér-Gazdaság-Ember*, 2018/1, 25–41.
- Reisinger Adrienn: *A tér szerepe a vállalatok működésében*, *Tér-Gazdaság-Ember*, 2021/9, 37–49.
- Reisinger Adrienn: *A vállalatok és a társadalom lehetséges kapcsolódási pontjai – elméleti megközelítésben*, *Civil Szemle*, 2022/1, 5–23.
- Reisinger Adrienn: *A CSR és versenyképesség kapcsolatának elemzési kihívásai a szakirodalom alapján*, *Hitelintézeti Szemle*, 2023/1, 105–126. <https://doi.org/10.25201/HSZ.22.1.105>
- Reisinger Adrienn – Nárai Márta: *Érték és értékteremtés vállalati megközelítésből – elmélet és gyakorlat*, *Civil Szemle*, 2022/3, 5–27.
- Sat, N. Aydan: *Local Embeddedness Of Transnational Corporations: Turkish Case, A Thesis Submitted To The Graduate School Of Natural And Applied Sciences Of Middle East Technical University*, 2005. (https://www.academia.edu/27207581/Local_embeddedness_of_Transnational_corporations_Turkish_Case)
- Sharafizad, Jalleh – Redmond, Janice – Parker, Craig: *The Influence of Local Embeddedness on the Economic, Social, and Environmental Sustainability Practices of Regional Small Firms*, *Entrepreneurship & Regional Development*, 2022/1-2, 57–81. <https://doi.org/10.1080/08985626.2021.2024889>
- Valente, Mike: *Business Sustainability Embeddedness as a Strategic Imperative*, *Business & Society*, 2012/1, 126–142. <https://doi.org/10.1177/0007650312443199>
- Wood, Steve – Coe, Neil Martin – Wrigley, Neil: *Multi-Scalar Localization and Capability Transference: Exploring Embeddedness in the Asian Retail Expansion of Tesco*, *Regional Studies*, 2014/3, 475–495. <https://doi.org/10.1080/00343404.2014.926317>
- World Commission on Environment and Development: *Our Common Future*, Oxford, 1987.
- Zukin, Sharon – Dimaggio, Paul: *Structures of Capital: The Social Organization of the Economy*, Cambridge, 1999.

•
Bakó Péter: Táncosnő

HORVÁTH ZOLTÁN

Kulturális és kreatív gazdaság megteremtésére irányuló elképzelések Szombathely Megyei Jogú Város stratégiai dokumentumaiban

*Ideas aiming to establish a cultural and creative
economy in the strategic documents of the City of
Szombathely with County Rights*

•
SZERZŐ:

HORVÁTH ZOLTÁN, PhD-hallgató, tanársegéd, Széchenyi István Egyetem
Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, ELTE TáTK Közgazda-
ságtudományi Intézet Üzleti Kommunikáció és Marketing Tanszék,
horvath.zoltan@sek.elte.hu, ORCID: 0009-0003-3860-7713

JEL kód: R58, Z13, Z18

Kulcsszavak: kultúra • kreatív gazdaság • városfejlesztés • városi stratégia

Absztrakt: Az elmúlt években egyre inkább megnőtt a kreatív ipar szerepe a világban. Ezzel párhuzamosan a kultúraalapú városfejlesztési koncepciók is megjelentek hazánkban is. A kreatív gazdaság, a kreatív osztály, a kreatív város vizsgálatok Magyarországon eddig elsősorban a 100 ezer fő feletti nagyvárosokra irányultak (Budapest, Győr, Pécs). A kutatás célja, hogy feltárja, hogy a kultúraalapú gazdaságfejlesztés, valamint a kreatív ipar miként jelenik meg egy hazai középnagy város, Szombathely gazdasági- és területfejlesztési stratégiáiban, valamint koncepcióiban.

AUTHOR:

ZOLTÁN HORVÁTH, PhD student, assistant lecturer, Doctoral School of Regional- and Business Administration Sciences, ELTE TáTK Institute of Economics Department of Business Communication and Marketing, horvath.zoltan@sek.elte.hu, ORCID: 0009-0003-3860-7713

JEL code: R58, Z13, Z18

Keywords: culture • creative economy • urban development • urban strategy

Abstract: In recent years, the role of the creative industry has been increasingly growing worldwide. Concurrently, concepts related to cultural-based urban development have also emerged in our country. Studies on the creative economy, the creative class, and creative cities in Hungary have primarily focused on large cities with populations exceeding 100,000 (such as Budapest, Győr, Pécs). The aim of the research is to uncover how cultural-based economic development and the creative industry are manifested in the economic and spatial development strategies, as well as concepts, of a domestic medium-sized city, Szombathely.

BEVEZETÉS

A kreatív osztály fogalmának megalkotója Richard Florida immáron klasszikus művében, a *The Rise of the Creative Class*-ban (2002) a kreatív város fogalmát is megalkotja, amelyet olyan térként ír le, amelyet a lakosság, a kereskedelmi-gazdasági, valamint a kulturális tevékenységek határoznak meg. A modern nagyvárosok kreatív városként működnek, amelyek magukhoz vonzzák az innovációra, kreativitásra nyitott munkavállalókat. Ehhez a településeknek sokszínűeknek, nyitottaknak, befogadóknak kell lenniük, rendelkezniük kell megfelelő kulturális intézményrendszerrel és infrastruktúrával, nyilvános terekkel, szabadtéri kikapcsolódási lehetőségekkel.

A kultúraalapú városfejlesztés fontosságát egyre több város ismeri fel hazánkban is, amely jól látszik az Európa Kulturális Fővárosa címért folytatott küzdelmekben, vagy a városi kreatív stratégiák megjelenésében (Fekete – Morvay, 2023).

A kultúraalapú városfejlesztés fogalmával Szombathelyen Baranyai Gábor és Pozsgai Andrea 2015-ös tanulmánya foglalkozott már, azonban ez a munka elsősorban a kulturális intézményrendszerre, annak finanszírozási hátterére, illetve részben az idegenforgalmi vetületekre koncentrálnak csupán, és nem vizsgálja, hogy távlati elképzelésekben mennyire, illetve miként jelentkezik a kultúraalapú gazdaságfejlesztés.

Jelen tanulmányban Szombathely Megyei Jogú Város gazdaságfejlesztési, térségfejlesztési programjait, dokumentumait kívánom áttekinteni dokumentumelemzéssel. Egy városi önkormányzat csakis stratégiai szemlélettel irányítható, amely minimálisan a választási ciklusig szól, azonban szerencsés esetben azon is túlmutat. A városvezetők ezeket az elkép-

zeléseket közgyűlések alkalmával tárgyalják, majd általában stratégiai dokumentumok formájában elfogadják. Vizsgálatunk szempontjából számunkra releváns dokumentumoknak számítanak a ciklusprogramok, gazdaságfejlesztési háttér tanulmányok, településfejlesztési koncepciók, de például a Szombathely által 2017-ben elfogadott és beadott Európa Kulturális Fővárosa pályázat is. (1. táblázat)

1. táblázat: A tanulmányban vizsgált városi stratégiák
Table 1: Urban strategies examined in the study

A stratégia neve	Elfogadásának éve
Közös jövőnk Szombathely – Szombathely a XXI. század második évtizedében. Szombathely Megyei Jogú Város társadalmi-gazdasági programja	2011
Szombathely Szent Márton városa, a fejlődés útján – Szombathely a III. évezred 2. évtizedében. Szombathely Megyei Jogú Város társadalmi-gazdasági programja	2015
Szombathely és térsége gazdaságfejlesztési háttér tanulmány	2014
Szombathely Megyei Jogú Város településfejlesztési koncepciója, integrált településfejlesztési stratégiája, valamint településszerkezeti terve 314/2012. (XI. 8.) kormányrendelet szerinti megalapozó vizsgálata. I. helyzetfeltárás, helyzetelemzés egyeztetési dokumentuma	2014
Szombathely Megyei Jogú Város településfejlesztési koncepciója, integrált településfejlesztési stratégiája, valamint településszerkezeti terve 314/2012. (XI. 8.) kormányrendelet szerinti megalapozó vizsgálata. II. helyzetértékelés egyeztetési dokumentuma	2014
Szombathely “Európa Kulturális Fővárosa 2023” pályázata	2017
Helyi Közösségi Fejlesztési Stratégia 2014–2020, Szombathely	2017
Szombathely – A holnap városa legyen a jelen valósága. Szombathely a III. évezred 3. évtizedében	2020
Szombathely 2030 – A válságálló tudásgazdaság megteremtéséért	2021
Szombathely Megyei Jogú Város Fenntartható Városfejlesztési Stratégiája 2021–2027	2022

*Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.*

A vizsgált dokumentumokban a városi kultúrával foglalkozó elemeket tekintem át, ezeken belül foglalkozom azzal, hogy a kultúraalapú gazdaságfejlesztés milyen mértékben, milyen módon jelenik meg Szombathelyen. Tanulmányom célja, hogy egy későbbi városi kreatív stratégiához összegezzem az elmúlt időszakban felmerült észrevételeket, ötleteket, megfogalmazásra került fejlesztési irányokat és lehetőségeket, így a város tudásalapú gazdaság- és településfejlesztési törekvései kiegészülhessenek a kulturális és kreatív lehetőségekkel. Kutatási kérdéseim:

K1: A kultúraalapú és kreatív gazdaság és településfejlesztés milyen mértékben és módon jelenik meg a vizsgált stratégiai dokumentumokban?

K2: Vannak-e olyan átfogó kulturális és kreatív fejlesztési célkitűzések, amelyek markánsan kirajzolódnak a vizsgált anyagokból, és több dokumentumban is egymásra épülve visszatérnek?

KULTÚRAALAPÚ TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS ÉS A KREATÍV VÁROS

Rechnitzer János és Smahó Melinda a települést egy több elemből álló rendszerként határozza meg, amelynek része a szabályzás (helyi kormányzás), a gazdasági bázis, a humánerőforrások, a helyi társadalom, a természeti és művi környezet, valamint a földrajzi helyzet. A településpolitika az az eszköz, amely ennek a struktúrának az irányait, stratégiáit, fejlesztési pályáit meghatározza. Az operatív szintű beavatkozások kidolgozását, valamint a megvalósítást nevezzük településfejlesztésnek (Rechnitzer – Smahó, 2011). A településfejlesztési feladatokban kulcsszerepet hazánkban a helyi önkormányzatok játszanak, amelyeknek feladata jogszabály szerint is többek között a településüzemeltetés, településrendezés mellett a településfejlesztés is. Ebben a feladatában az önkormányzatoknak a lakosság életminőségének és a település versenyképességének javítására kell törekedniük (Lengyel, 2021).

Enyedi szerint a kultúra meghatározó gazdasági tényező, a városi kulturális politika pedig a művelődés elősegítése mellett a helyi összetartozást és identitás erősödését is szolgálja. Ezek a tényezők meghatározóak lesznek a jövő városaiban. A modern városgazdaságban pedig már most jelentős a súlya a nem termelő szektoroknak, illetve a nem piaci jellegű beavatkozásoknak (Enyedi, 2012).

A kreatív város fogalmának berobbanása egyértelműen Richard Florida urbanista nevéhez köthető (Horváth, 2023a), ám a kultúra és a kreativitás a városi (elősorban a nagyvárosi) gazdaságon belüli szerepének megnövekedése már az 1960-as, '70-es évektől kimutatható. A közösségi aktivitást, önkifejezést, kreativitást fontosnak tartó, vállalkozni és kockáztatni is merő bohém, művész réteg felerősödéséről Floridát nem sokkal megelőzve már David Brooks is írt (Brooks, 2000), a kreatív városok fogalmát pedig Charles Landry vezette be, aki szerint a gazdasági növekedéshez és a városok problémáinak megoldásához járulhat hozzá a kreatív városi szemléletmód. Ebben kiemelkedő szerepe van a helyi kulturális erőforrásainak, az örökségi helyszíneknek, a művészeti intézményeknek, a közösségeknek. A városoknak a kulturális javak megőrzése mellett a települési innovációt is segíteniük kell (Landry, 2000).

A kreatív osztály és kreatív városok hazai kutatása a 2000-es évek végén indult. Ságvári és Lengyel 2008-as tanulmányából kiderül, hogy a kreatív ipar egyértelműen Budapesthez köthető, mellette a debreceni és a szentendrei kistérségekben voltak kimutatható kreatív sűrűsödési pontok (Ságvári – Lengyel, 2008). Konkrét nagyvárosok kreatív gazdaságának vizsgálata Pécs (Kereszneyi – Egedy, 2016) és Győr (Fekete – Morvay, 2023) tekintetében zajlott.

Az első kormányzati dokumentum, amely a kreatív gazdasággal foglalkozott, 1998-ra datálható. Nagy-Britanniában a kreatív ipar előtérbe helyezése érdekében a kormány 1997-ben felállította az úgynevezett Department for Culture, Media and Sport (DCMS) kutató-

csoportot, amely egy évvel később egy dokumentumot adott ki, benne az általuk a kreatív iparhoz tartozónak gondolt területekkel, amely már nem csupán művészeti megnyilvánulásoknak, hanem áruknak tartja a kulturális produktumokat. Ezt a listát többen kritizálták, ugyanis olyan egyértelműen a kreatív iparhoz sorolt területek nem kerültek benne fel tüntetésre, mint az örökség, de a kormányzati dokumentum elsősorban gazdaságpolitikai szempontokból közelített a témához, így azok kerültek felsorolásra elsődlegesen, amelyek munkahelyeket képesek teremteni. A brit kormányzati szándék szerint bár az államnak meg kell teremtenie a szükséges kereteket, azonban a kreatív Nagy-Britannia kulcsa a kreatív emberekben rejlik. Őket állami eszközökkel kell támogatni. Ezeket úgynevezett puha irányítási technikákkal próbálta megvalósítani. Az 1998-as dokumentum elfogadását követően a kormányzat nagyobb figyelmet fordított a kreatív ipar támogatására, és 2001-ben a DCMS újabb dokumentumot adott ki az előző óta eltelt változások számbavételére. A dokumentum szerint a kreatív ipar kezd egyre értékesebb gazdasági tényezővé válni. A következő dokumentum 2008-ban jelent meg *Kreatív Nagy-Britannia: új tehetségek az új gazdaságban* (Creative Britain: new talents for the new economy) címmel, amely a kormányzat céljait fogalmazta meg a kreatív tehetségek támogatásával kapcsolatban, illetve azt, hogy a kreatív iparnak a politika és a gazdaság fókuszába kell kerülnie. A stratégia két főbb célkitűzést jelöl ki a tehetségtámogatás területén: egyrészt az oktatáson keresztül a gyermekek kreatív készségeinek fejlesztését, másrészt a kreatív karrierhez vezető út támogatását több munkahely biztosításával, a felsőoktatás és a továbbképzések erősítésével. Elindításra került a Find Your Talent elnevezésű program, amelynek célja a fiatal tehetségek kibontakoztatásának segítése volt. A puha kontroll tehát azt jelenti, hogy a kormány nem közvetlenül irányítja a kreatív ipart, hanem a feltételrendszert teremti meg annak sikerességéhez. A törekvéseknek meglett az eredménye, hiszen a kreatív munkahelyek száma dinamikusabban nőtt, mint az összes munkahelyé (2015-ben az új kreatív állások száma 5,1%-kal nőtt, míg az össze munkahely csupán 2%-kal), miközben Londonban a kreatív munkahelyek már 12%-ot tettek ki 2016-ban (Lin, 2021).

Hazánkban nincs külön jogszabály, amely kifejezetten a kreatív gazdaságot szabályozná, ám az megjelenik a 2017-ben átdogozott 1997. évi CXL törvényben, amely a könyvtári, múzeumi rendszer mellett a közművelődéssel foglalkozik. A közművelődési feladatokat a törvény a helyi önkormányzatok kötelező feladataként határozza meg, és kijelöl hét közművelődési alapszolgáltatást, melyek között megjelenik a kulturális alapú gazdaságfejlesztés is. A törvény végrehajtási rendelete (20/2018. évi EMMI rendelet) a kulturális alapú gazdaságfejlesztés részeként tekint a kreatív iparra a helyi kulturális örökségre építő gazdaságfejlesztő programok, szolgáltatások, a kulturális terület- és településfejlesztés, a helyi vállalkozás- és termékfejlesztés, a kulturális turizmus, valamint az információs és kommunikációs technológiák, a digitalizáció kulturális alapú használata mellett. A kulturális településfejlesztés és a kreatív ipar Magyarországon tehát a közművelődési rendszeren belülre helyezi a jogszabály, illetve a helyi önkormányzatokhoz köti.

KULTÚRA ÉS KREATIVITÁS MEGJELENÉSE A SZOMBATHELYI CIKLUSPROGRAMOKBAN

Szombathelyen az elmúlt egy évtizedben három városvezetés követte egymást. 2010-ben a Fidesz-KDNP nyerte Szombathelyen az önkormányzati választást. A közgyűlési 20 mandátumból 13-at, valamint a polgármesteri helyet nyerte el a pártszövetség. Négy évvel később 2014-ben ennél lényegesen szorosabb eredmény született: bár a polgármester személye nem változott, a Fidesz-KDNP csupán 9 képviselői mandátumot szerzett. Szintén 9 személyt juttatott a közgyűlésbe a baloldali együttműködés, a Jobbik és a Pro Savaria Egyesület pedig egyet-egyét, így a Fidesz a Pro Savariával való együttműködésre kényszerült. 2019-ben ennél jelentősebb változások történtek: a polgármesteri helyet az ellenzéki összefogás által létrehozott Éljen Szombathely! Egyesület nyerte 10 képviselői hely megszerzésével, miközben egy független baloldali egyéni képviselő is képviselői helyet szerzett. A három egymást váltó képviselőtestület három más különböző politikai közegben vezette a várost, miközben az idő közben eltelt több mint 10 évben nyilvánvalóan változott az országos, térségi és helyi társadalmi, gazdasági helyzet is. A mindenkori városvezetések stratégiai elképzeléseit az úgynevezett ciklusprogramok tartalmazzák. Az alábbiakban a három ciklus programját tekintem át kulturális, közösségi, kreatív gazdasági fókusszal.

A 2010-ben megválasztott testület 2011-ben fogadta el a *Közös jövőnk Szombathely – Szombathely a XXI. század második évtizedében című programot* (2011). A program bevezetőjében jelzik a főbb prioritásokat: Szombathelyből a segítség városát kívánják megteremteni. A program kiemeli, hogy a rendszerváltástól eltelt időben nagymértékben változott a térség és benne a város gazdaságpolitikai környezete: befejeződött a kilencvenes évek elején elindult privatizáció, megjelent Szombathelyen a külföldi tőke, de számos helyi kis- és középvállalkozás is alakult. A Közművelődési tevékenység című fejezet hosszan mutatja be az akkori (azóta jelentősen megváltozott) kulturális rendszert, amelyben még megjelentek az általános művelődési központok, valamint a megyével közös fenntartású intézmények. A fejezet bár részleteiben nem fejt ki, mégis fontos összegző észrevételeket tartalmaz, mely szerint a közművelődési (értsd kulturális) rendszerben számos párhuzamosságot lehetett találni, az intézmények működése nem igazodik a valós igényekhez, a városi kulturális rendezvényeknek nincs komolyan vehető turisztikai vonzerője (pár kivételtől eltekintve), valamint, hogy a rendezvények finanszírozási hátterében a közpénzek a meghatározók, míg a magánmecenatúra jelenléte marginális. A megállapítások egy része a kultúraalapú gazdaságfejlesztéshez is kapcsolható (kulturális turizmus, programok finanszírozási háttere), azonban az egymondatos problémafelvetésen túl azok kifejtésével, valamint a lehetséges válaszokkal nem találkozhatunk.

A sportot, közigazgatást, valamint városüzemeltetést érintő szakaszok után, külön alfejezet foglalkozik az épített és természeti környezet védelmével. A városban akkor 90 országos, valamint több mint 240 helyi védelem alatt álló építészeti örökség volt megtalálható. Az egyoldalas összegzés szerint a védelem alatt álló örökségek szépségük, esztétikai értékük miatt fontosak, azonban nem találunk arra vonatkozó utalást, hogy a kiemelt fontosságú épített vagy természeti értékeket miként lehetne a turisztika, vagy a kulturális gazdaságfejlesztés más formái számára hasznossá tenni.

Érdekesebb lehet számunkra azoknak a projekteknek az áttekintése, amelyekre a ciklusprogram kiemelt fejlesztésekként tekintett. A fejezet áttekinti azokat a projekteket, amelyeket az előző önkormányzati gazdasági program tartalmazott, ám nem valósultak meg. Ezek között találunk turisztikai jellegű elképzelést is, amely azonban nem kapcsolódik közvetlenül a kulturális területhez (fürdőfejlesztést), de olyanokat is, amelyek jelentősek a kulturális vetületei. Ilyen például a történelmi sétaút kialakítása a belváros déli részén. Az anyag kiemeli, hogy gazdasági potenciál lenne a fejlesztésben munkahelyteremtéssel, kereskedelmi-szolgáltatási tevékenységek megjelenésével. Szintén megvalósulatlan elképzelés maradt a tudományos-innovációs fejlesztési centrum létrehozása a 11-es Huszárúti Laktanya területén, amely a városi egyetemi tudományos és kutatási potenciálra, valamint a kreatív vállalkozásokra épülnek, illetve számunkra nyújthatna közös infrastruktúrát. Szintén kulturális, turisztikai fejlesztés a Víztorony és KRESZ park környezetének megújítása.

A térségi együttműködésekben is számol a gazdasági program azzal az adottsággal, amely a város magyar-osztrák határtérségi kulturális és oktatási központi szerepköréből adódik, és amelyre alapozva Felsőőrrel (Oberwart) közös turisztikai marketingtevékenységet javasol. Sőt, az anyag azzal számol, hogy Szombathely a tágon vett vonzókörzetében (határon túlnyúlóan is) kulturális-oktatási-tudományos-művészeti központ szerepét tölthetné be, amihez azonban elengedhetetlenek a német nyelven jól beszélő szakemberek, a Weöres Sándor Színház német nyelvű előadásai, vagy az egyetem német képzéseinek elindítása. Az ez irányú törekvések már csak azért is fontosak lehetnek, mert mint az a turisztikai, idegenforgalmi fejezetből kitűnik, az ide érkezők zöme még mindig belföldi, és elsősorban a Savaria Karneválra érkeznek. A karnevál mellett a város turisztikai kitérési pontjának gondolták a római múltat (ISEUM), valamint a Szent Márton kultuszt. A szöveg záró fejezetében további fejlesztési célkitűzéseket találunk, amely közül vannak kifejezetten a város történelmi, kulturális és épített örökségéhez kapcsolódók is. Ilyen a Történelmi sétaút, a Szent Márton sétaút, az Iseum rekonstrukció, a Romkert fejlesztése, valamint egy római kori építészeti elveket figyelembe vevő, ugyanakkor 21. századi szabadtéri színház létesítése.

Mint láttuk, 2014-ben némileg más politikai környezetben, de a korábbi polgármester folytathatta a megkezdett munkát, így ciklusprogramja lényegében az előző célkitűzésekre építhetett. A *Szombathely Szent Márton városa, a fejlődés útján – Szombathely a III. évezred 2. évtizedében című* társadalmi gazdasági program (2015) már címében is jelzi azt a szándékot, amelyben a város egyik kitérési pontját Szent Márton kultuszához köti, vallási-kulturális lehetőségként.

A kultúráról szóló fejezet ismét végigtekinti a rendszert, amely a négy évvel korábbihoz képest átalakult: lezajlott a megyei intézmények városhoz kerülése, megszűntek az ÁMK-k stb. Új elem, hogy létrejött a Szombathelyi Értéktár Bizottság a helyben található nemzeti és helyi értékek feltárása, megőrzése érdekében. A korábban megfogalmazott problémák továbbra is jellemzőek maradtak: az intézmények működése nem igazodik az igényekhez, kevés a turisztikailag is vonzó kulturális rendezvény, amelynek finanszírozása továbbra is nélkülözi a magántőkét. Itt is megjelenik a Szent Márton kultusz erősítésének igénye.

A kiemelt fejlesztési programok között több, a kulturális gazdaságfejlesztéshez kapcsolható is találunk. A Szent Márton Terv, a katonaszent születésének 1700. évfordulója kapcsán nagyszabású kulturális programsorozatot célzott meg, amelyhez város- és épületfelújítási fejlesztéseket is kapcsoltak. A volt EPCOS telephely rehabilitációja során kutató- és konferenciaközpontot láttak barnamezős beruházként megvalósíthatónak. A

társági kapcsolatokra és együttműködésekre vonatkozó szándékok mit sem változtak, az új ciklusprogramba szó szerint kerültek át az előzőben megfogalmazottak. A turisztikai fejlesztési elképzelések viszont az előzőekhez képest konkrétabbak lettek. Kijelölésre kerültek turisztikai irányok: kulturális-, örökség- és műemlékturizmus, zenei turizmus, fesztivál- és rendezvényturizmus, egészségturizmus, átutazó és bevásárló turizmus, MICE turizmus, aktív és természetturizmus, ökoturizmus, sportturizmus, vallási turizmus, illetve testvér- városi turizmus fejlesztése. Ehhez illeszkedően pedig megjelölésre kerültek a megoldandó feladatok is, úgy, mint a szálláshelyek számának növelése, egységes turisztikai honlap létrehozása, a kerékpáros turizmus erősítése, újabb kulturális attrakciók létrehozása, valamint a Szent Márton kultuszon alapuló programok, helyek, útvonalak.

Jól látszik tehát, hogy a fejlesztési elképzelések, amelyek részben a kulturális gazdaságfejlesztéshez kapcsolódtak, ebben a két ciklusban leginkább a turizmushoz, kulturális turizmushoz voltak köthetők és kevésbé a kreatív ipar más szegmenseihez. Említés szintjén megjelennek a tudásbázison alapuló elképzelések, amelyek jellemzően a helyi egyetemhez köthetők. 2019-ben politikai hatalomváltás zajlott le. Az új városvezetés 2020-ban kiadott társadalmi-gazdasági programja a *Szombathely – A holnap városa legyen a jelen valósága. Szombathely a III. évezred 3. évtizedében* címet kapta. A címből arra következtethetünk, hogy szakpolitikai hangsúlyváltásra került sor: amíg az előző városvezetés előbb a segítségre, majd az ahhoz kapcsolódó, ugyanakkor vallási-történelmi fókuszú Szent Márton hagyományokra helyezte a hangsúlyt, addig a címben jelzettek szerint itt egy jövőfókuszú gazdasági elképzeléscsomagról van szó. A program már bevezetőjében is jelzi, hogy alapvetően négy főbb pillérré épül: közlekedés; oktatás és kultúra; egészségügy, szociális területek és sport; gazdaság. A második pillér tartozik a szorosabban vett témánkhoz. Ezzel kapcsolatban az anyag a következőképpen fogalmaz: „Az oktatás és kultúra területein az egyik legfontosabb változás a civil szervezetek valós bevonása, a széles társadalmi rétegek fejlesztési tevékenységbe történő integrálása lesz. Ezt egészíti ki a felsőfokú oktatás megújítása, a vállalati igényeknek és az iskolaválasztó fiataloknak a korábbinál magasabb szinten megfelelően.” (6. o.) Két további prioritás, amely horizontálisan mind a négy korábban megnevezett pillérre átfogja, az okos városi megoldások, valamint a digitalizáció. Az erőteljesebb digitális átállás, valamint az okos város koncepciónak része a szombathelyi digitális infrastruktúra továbbfejlesztése is. Ennek egyik eleme a kiterjesztett ingyenes Wi-Fi hotspot kiépítés, amelybe a városi tereken, parkokon túl megjelennek a kulturális intézmények is.

A dokumentum röviden bemutatja a város kulturális intézményrendszerét, beleértve azokat a civil szervezeteket, akikkel az önkormányzat feladatellátási megállapodást kötött. Ugyan nem a kulturális rendszer elemeként, de a program a komplex digitalizációs fejlesztéseket a gazdasági előrelépés kulcselemének gondolja, amelyben szerepet kaphat egy Digitális Kutató- és Képzőközpont, amelytől azt várják, hogy a térséget és benne a várost az átalakulás nyertesévé tegye. A cél, hogy a legmodernebb eszközökkel felszerelt, demonstrációs helyiségekkel, kutatás-fejlesztési lehetőségekkel, konferenciateremmel ellátott komplexum jöjjön létre több mint ezer négyzetméteren. Itt helyet kaphatnának iskolai szakkörök, műhelyek, pályaorientációs alkalmak.

A turisztikai fejezet bővebb és komplexebb a korábbi ciklusprogramokban foglaltakénál. A meglévő turisztikai „termékek” továbbfejlesztése szükséges, amelyben szerepet kellene kapni a négyévszakos rendezvénykínálatnak, egy új könnyűzenei-, illetve egy gaszt-

rofesztiválnak. Még erőteljesebben kellene hagyatkozni a város római emlékeire, valamint a vízhez kapcsolódó attrakciókra (amelynek egy része szintén a történelmi hagyatékhoz, továbbá az épített örökséghez is kapcsolódna). A kulturális turizmuson kívül a sportturizmusra (e-sport központ kialakítása), az aktív természet- és ökoturizmusra koncentrálnának. A másik irányú megközelítésből, a kulturális intézmények felől is megtörtént a fejlesztések vizsgálata. Témánk szempontjából kiemelhetjük az AGORA telephelyként működő felsőcsatári Gyermeküdülő felnőttképzési, népfőiskolai, turisztikai, környezeti nevelésre alkalmas épületként való továbbfejlesztését, a szombathelyi Víztorony korábban már részletezett funkcióátalakítással való elindítását, a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum esetében egy múzeumi, művészeti, kulturális negyed kialakítását (Képtár, ISEUM, Schrammel Gyűjtemény), a Savaria Történelmi Karnevál megerősítését, a belváros (azon belül kiemelten a Fő tér) turisztikailag is vonzó kulturális tartalommal való megtöltését, valamint a „Nyitott városháza” szlogen jegyében a városháza kulturális térként való bevezetését, amely koncerteknek, kiállításoknak, közösségi eseményeknek is helyet biztosít.

Összességében elmondható tehát, hogy a három vizsgált ciklusprogram önállóan nem foglalkozik a kulturális, kreatív gazdaságfejlesztés lehetőségével, azonban egyes fejezetei, alfejezetei érintik, ugyanakkor ezek nem alkotnak egységes koncepciót és elsősorban a turizmusra koncentrálnak. Az első két ciklus (2010 és 2019 között) fejlesztési elképzeléseiben nagyobb hangsúlyt kap a város történelmi múltjának hangsúlyozása, amely elsősorban az ókori római múltra épül, valamint szerepet kap a Szent Márton kultusz, amelyet vallási, kulturális turisztikai lehetőségként mutatnak be. A 2019-ben kezdődő, jelenlegi önkormányzati ciklusban a városvezetés a modern technológiára alapuló társadalmi és gazdaságfejlesztést létesíti előnyben okos eszközök városi bevezetésével, a digitális és internetalapú szolgáltatások és fejlesztések előtérbe helyezésével, valamint az erre alapuló kutatási, fejlesztési és gazdasági lehetőségek feltárásával.

SZOMBATHELY EURÓPA KULTURÁLIS FŐVÁROSA 2023 PÁLYÁZATÁNAK ELEMZÉSE

Szombathely Megyei Jogú Város 2017-ben pályázatot adott be az Európa kulturális fővárosa címre (Koczka, 2017). A pályázat nyertese végül Veszprém lett, azonban az elkészült projektdokumentum szintén olyan stratégiai anyagnak tekinthető, amely a kultúraalapú fejlesztéseket, az innovatív, az örökséget, művészeti és tudományos helyi értékeket lehetőségként kezeli, ezért áttekintése szükséges.

A pályázati dokumentum összefoglalja a meglévő kulturális értékeket. Az anyag szerzői szerint ilyen a város 2000 éves múltja, Szent Márton mint Savaria szülöttje, a Savaria Történelmi Karnevál. A megjelölteken túl a tánc („Szombathely, a tánc fővárosa”), a helyi táncgyűttek, a tánchagyományok, valamint a tánchoz köthető rendezvények (Savaria Nemzetközi Táncverseny, Quadrill Táncfesztivál). A programban ezekre alapozva azt vizsgálták, hogy a kultúra, a sport és az egészség fejlesztése miként segítheti a gazdaságélénkítést nem csupán Szombathelyen, de a tágabb térséghez tartozó kisvárosokban is (beleértve az Őrvidéket), bevonva őket is a kulturális együttműködésbe, amely a térségek közötti gazdasági egyenlőtlenségek leküzdésében is segíthet.

Az anyag szerint a kreatív ipar alig van jelen a város gazdasági életében, az ebből az ágazatból befolyó iparűzési adó nem éri el a 200 ezer eurót. Ez a bevétel a teljes iparűzési adóbevétel 0,82%-a, amely jóval a magyar és európai átlag alatt van. Ezt felismerve a pályázat a helyi kreatív ipar fejlesztését célozza meg. Az egyik ilyen fejlesztendő fizikális tér, a 11-es Huszár úton található egykori laktanya 20 hektáros területe, amely K+F+I tevékenység, képzések helyszíne lehetne, ahol kulturális és kreatív iparhoz kapcsolható munkahelyeket lehetne létrehozni, amelyet a Savaria Kreatív Ipari Központja fogna egybe. Itt kapna helyet a Savaria Filmstúdió archívuma, illetve helyi 16 és 8 mm-es filmtár, illetve filmes képzési és gyártási egység is, amely mozgóképek, animációk, audiovizuális termékek megvalósítását tenné lehetővé Szombathelyen. Másik művészeti ágra, ám jelenleg is élő hagyományokra építene egy nemzetközi táncakadémia és táncszínház. Szintén kreatív ipar irányába mutató kezdeményezés a robotépítést ösztönző középiskolás és felsőoktatási program, amely az új technológiával való ismerkedést már a kiskortól fogva is támogatná (LEGO robotok, robot sport). Kortárs művészeti kezdeményezést tesz az anyag az EPCOS cég, 2014-ben kiüritett, belváros közeli csarnokaira, amely kiállítóterekként, alkotóhelyszínekként funkcionálhatnának. A leadott pályázat a határokon átnyúló kezdeményezéseket is támogatja, így a vasfüggöny mentén kerékpárútvonalall számol, épít a Szent Márton hagyatékhöz kötődő Via Sancti Martini zárandókútvonalra, az ír kapcsolatoknak lehetőségét teremtő Bloomsday rendezvényre.

A pályázat támaszkodna a megújult, vagy megújítandó kulturális intézményekre, épületekre (Képtár, AGORA–Művelődési és Sportház), egyeseknek új funkciót adnának: Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ a tánc háza lenne az ott lévő nép-, verseny- és balett-táncsoportok mellett új együtteseket is beemelve. Szombathely északi, herényi városrészén található, műemlékvédelem alatt álló Gothard-kastély pedig csillagászati, természettudományos bemutató és kutató központ lenne. A belvárosi, magánkézben lévő, de üresen álló Savaria Szálló rendezvényterék lenne hasznosítható. A meglévő intézményi háttérre támaszkodva építeni lehet a Mesebólt Bábszínház kapcsán a gyermekeket megcélzó meseelőadásokra és programokra, az AGORA szervezésében zajló nagyszabású populárisabb eseményekre, az egyházmegyei könyvtár értékeire, a szombathelyi születésű Derkovits Gyula festőművész, grafikus örökségét is ápoló Képtárra, a helyi örökséget gyűjtő és bemutató múzeumokra, valamint az egyetemi központokra. Mindemellett a civil szervezetek, alkotóközösségek és egyéni alkotók, magángalériák is fontos pillérei a város kulturális életének és a pályázatnak.

A pályázati anyagból azt látjuk, hogy azokra a meglévő erőforrásokra épít, amelyekkel az előző alfejezetben vizsgált ciklusprogramok is. A társadalmi-gazdasági programokban foglaltak mellett erőteljesebben koncentrálnak azonban a kreatív iparra, illetve azokkal szemben itt megjelennek olyan típusú (még ha nem is részleteiben konkretizált) elképzelések, amelyek kijelölnek ilyen területeket szakmai (mozgóképek, animáció, tánc, robotika, digitalizáció) és földrajzi (11-es Huszárúti laktanya, volt EPCOS telephely) értelemben is. A pályázati anyag 2017-ben véglegesedett, így azt láthatjuk, hogy a 2020-ban elfogadott ciklusprogramban az itt található új elemek nem feltétlenül kerültek be, azonban az a fajta szemléletmód, amely a digitalizáció, korszerű technológiák és a kreativitás összekapcsolásán alapszik, helyet kapott.

KULTÚRA ÉS KÖZÖSSÉGEK AZ EGYÉB ÖNKORMÁNYZATI FEJLESZTÉSI PROGRAMOKBAN ÉS KONCEPCIÓKBAN

A város további olyan fejlesztési dokumentumokkal, stratégiákkal, programokkal rendelkezik, melyek rövid áttekintése témánk szempontjából hasznos lehet. Ezen anyagok nyilvánosan elérhetők a város honlapján, a Koncepciók, tervek aloldalon.

A *Szombathely és térsége gazdaságfejlesztési háttér tanulmány* című dokumentum 2014-ben született. Az anyag Kulturális feltételek című fejezete a 2011-ben elfogadott ciklusprogramon alapul, így annak tartalmára ismételtelen nem térek ki. A helyzetelemzés összefoglalásában viszont fontos szegmens, hogy a dokumentum is erősségnek gondolja a határokon átnyúló turisztikai, kulturális együttműködések, valamint az is, hogy a város pezsgő rendezvényei növelheti a beköltözési kedvet, és vonzó lehet a potenciális munkavállalók, valamint az egyetemre jelentkezők számára. A kulturális szektor erősítése mellett az anyag kitörési pontként tekint a kreatív iparra is (digitalizálás, informatika, archiválás, design), amelyet a Huszár úti laktanya épületében tartana megvalósíthatónak.

Szintén 2014-ben készült el *Szombathely Megyei Jogú Város településfejlesztési koncepciója, integrált településfejlesztési stratégiája, valamint település szerkezeti terve 314/2012. (XI. 8.) kormányrendelet szerinti megalapozó vizsgálata*, illetve annak I. helyzetfeltárás, helyzetelemzés egyeztetési dokumentuma (2014), valamint II. helyzetértékelés egyeztetési dokumentuma (2014). A helyzetfeltáró dokumentum a helyi identitást erősítő tényezők között említi a történelmi múltat (Savaria, Szent Márton, Szent Quirinus, a Borostyánkő út, Iseum), illetve az ezekre épülő kulturális, turisztikai attrakciót, a Savaria Történelmi Karnevált. Szintén a helyi identitás fontos eleme a civil szervezetek jelenléte, a sportélet, a történelmi egyházak (katolikus püspöki székhely, jelentős protestáns hagyományok a környéken, az evangélikusok esetében jól szervezett szociális, egészségügyi és oktatási rendszerrel is, kicsiny, de hagyományait megélő, közösségi házzal is rendelkező zsidó gyülekezet). Mindezen hagyományokra építve a városi döntéshozók és véleményformálók együttes véleménye, hogy a kultúra Szombathely számára kitörési pont, ennek érdekében az anyag szerint évek óta kultúra alapú városfejlesztés folyik. A jelentős kulturális intézményrendszert erősítik azok a művészeti ágak, amelyekben a város különösen jeleskedik. A zeneművészet, táncművészet és képzőművészet is olyan ágak, amelyekben országos, sőt nemzetközi eredmények születtek, születnek. A művészeti utánpótlást segítik az általános és középiskolákban, valamint alapfokú művészetoktatási intézményekben zajló képzések. A helyzetértékelési dokumentum a belvárosban található épített örökséget, és az általa generált vallási és kulturális turizmus a város gazdasági fejlődésének meghatározó tényezőjének tartja, a kreatív ipari lehetőségekre az anyag nem tér ki.

A 2021–2027-es Európai Unió ciklus településfejlesztési forrásai lehívásához új stratégiára volt szükség, így 2022-ben megalkotásra került a *Szombathely Megyei Jogú Város Fenntartható Városfejlesztési Stratégiája 2021–2027* című dokumentum. A dokumentum öt kulcsifejlesztésben határozza meg a település stratégiai céljait: prosperáló város, zöldülő város, digitális város, megtartó város, kiszolgáló város. A megtartó város gondolat alatt a szombathelyi kulturális intézményeknek és rendszernek kiemelt jelentőséget tulajdonít az anyag, amely a helyi identitást erősíti. A lakosság számára vonzó, közösségi szolgáltató ka-

rakter megerősítése célrendszer magába foglalja a kulturális programokat, amelyek a helyi közösségek megerősítését szolgálják. A dokumentum tehát elsődlegesen megtartó jelleget tulajdonít a kultúrának, amely így csak közvetve szolgál gazdasági célokat. A kultúra megjelenik a város digitalizációs céljai között is úgy, hogy a helyi kulturális elemek egyre nagyobb részét kellene kiegészíteni digitális tartalommal. A kreatív ipar, a 11-es Huszár úti, jelenleg elhanyagolt laktanyaépületek esetében merül fel az anyagban, csupán egy helyen, úgy, hogy ott kreatív munkahelyi környezet alakítható ki barnamezős beruházásként kutatás-fejlesztési, innovációs, start-up cégek működési helyeként.

2017-ben került elfogadásra, majd egy évvel később módosításra a Savaria Jövőjéért Helyi Akciócsoport által megalkotott *Helyi Közösségi Fejlesztési Stratégia* a 2014–2020-as évre vonatkoztatva. A stratégia kifejezetten a TOP-7.1.1-16 kódszámú, „Kulturális és közösségi terek infrastrukturális fejlesztése és helyi közösségszervezés a városi helyi fejlesztési stratégiához kapcsolódva” című pályázati felhíváshoz készült el, amelynek elkészítésében a legjelentősebb helyi kulturális szereplők működtek közre. A stratégia áttekinti többek között a fejlesztési szükségleteket is, amelyből kiderül, hogy a közösségi terek mellett hiányoznak a kreatív iparnak helyet biztosító épületek a városban, illetve kevés az olyan tér, amely a szabad alkotóművészeti tevékenységnek lehetőséget biztosítana. Mindezeket figyelembe véve az akciócsoport tudás-kultúrára épülő fejlesztéseket javasol digitális szolgáltatásokkal, valamint kreativitásra és innovációra épülő elemekkel.

2021-ben született meg a *Szombathely 2030*, a város tíz éves gazdaságfejlesztési programja, amely oktatási, kutatási, képzési fókuszokkal kívánja azt a célt elérni, hogy a város gazdasága több lábon álljon. Az elképzelések két főbb blokkra oszthatók: 1. Az ipari szerkezetváltás elősegítése foglalkoztatók segítségével, városi infrastruktúra megerősítővel és az egészségipar szombathelyi megtelepítésével. 2. A zöld és intelligens város ösztönzése a körforgásos gazdaság erősítésével, vízgazdálkodás fejlesztésével, természet-alapú megoldások bevezetésével, zöld közlekedés elősegítésével, intelligens városi projektekkel, valamint tudatos kereskedelem- és szolgáltatásfejlesztéssel. A foglalkoztatók segítségét a program több irányból is támogatja: pályaaorientáció már fiatal kortól, duális képzés erősítése, digitális gyártássi-mulációs központ. Ennek a tevékenységnek a helyi közművelődési rendszer is része lenne, hiszen az AGORA Szombathelyi Kulturális Központ pályázati támogatásból létrehozna az úgynevezett Jövőpark – Szombathelyi Tudományos Élményközpont elnevezésű science centert, amely a helyi lakosság, elsősorban a családok és gyermekek számára kínálna élményszerű módszertannal korszerű, természettudományos találkozási, ismeretszerzési lehetőséget, ugyanakkor növelné a város turisztikai vonzerejét is. Mindezeket túl nemzetközi kutatóközpont, nemzetközi egyetemi együttműködések (illetve külföldi egyetemek képzéseinek a megtelepedése), iskolarendszeren kívüli képzési programok, valamint egyeztető fórumok segítik a kitűzött célokat. Szintén a kultúraalapú gazdaságfejlesztést segíti ezen szegmensen belül egy Terméktervezési Központ megalapítása. A tervezett design központ különböző szakterületek igényeinek, valamint kutatások összehangolására tesz lehetőséget olyan főbb területeken, mint a termékek geometriája, a csomagolás vagy a kommunikáció. Szintén hasonló irányba mutat az ELTE mintaprojektjeként bekerülő Digitális Módszertani Központ, amely tananyagok kidolgozását, tudományos és ipari szereplőkkel való együttműködést, workshopok szervezését, tudományos és ismeretterjesztő platformok kialakítását biztosítaná. Ugyancsak a tudásgazdaságot erősítő új egységként jönne létre a Start-up

Kreatívipari Szolgáltató Központ, amely a szektorhoz tartozó kezdő vállalkozásoknak nyújtana könyvelési, tanácsadási, marketingtevékenységi segítséget. Mindezen kezdeményezések közös befogadó infrastruktúrában (épületben, vagy épületblokkokban) kapnának helyet, ezzel is erősítve az egymáshoz lényegében közelálló területeket. A programban megjelennek a rendezvények is. A helyi, elsősorban belvárosi vállalkozások egész évre szóló, tematikus programokban lennének érdekeltek, nem kizárólagosan, vagy feltétlenül jelentenek nagyrendezvényeket, inkább kisebb egyedi események, kültéri kiállítások, performanszok, civil kezdeményezések volnának, amelyekkel a város támogathatná a vendéglátókat.

ÖSSZEGZÉS

Jelen tanulmány célja az volt, hogy feltárja egy hazai középnagy város (Szombathely) kulturális és kreatív fejlesztési törekvéseit településfejlesztési dokumentumain keresztül. Bár számos jó példát láthatunk arra Magyarországon is, hogy kulturális, vagy kreatív fejlesztési stratégiák megjelennek városi szinten (Debrecen Megyei Jogú Város Kulturális Stratégia 2018–2030; Miskolc Megyei Jogú Város Kulturális Stratégiája 2022–2023; Kreatív Győr–Győr Megyei Jogú Város kulturális és kreatív gazdasági stratégiája 2019–2028), azonban a kultúraalapú városfejlesztés hazánkban még mindig nem gyökerezett meg.

Tanulmányom elején megfogalmazott kutatási kérdések a következők voltak:

K1: A kultúraalapú és kreatív gazdaság és településfejlesztés milyen mértékben és módon jelenik meg a vizsgált stratégiai dokumentumokban?

K2: Vannak-e olyan átfogó kulturális és kreatív fejlesztési célkitűzések, amelyek markánsan kirajzolódnak a vizsgált anyagokból, és több dokumentumban is egymásra épülve visszatérnek?

A kutatás során a fenti kérdésekre a következő válaszok adhatók:

V1: A Szombathely Megyei Jogú Város elmúlt évtizedben megalkotott fejlesztési stratégiáit, elképzeléseit végigtekintve láthatjuk, hogy a 2010-es évek elején, ha a kultúra és a gazdaság kapcsolata szóba került, elsősorban a hagyományokra alapozó, turisztikai vetületek kerültek számításba. Az áttekintett programok sok esetben ugyanazokat a (feltehetően még korábbi) gondolatokat vitték tovább. Időben később jelennek meg csupán a vizsgált anyagokban az innováción, kreativitáson alapuló lehetőségek, amelyek már meghaladják a város ókori múltjára alapozó kulturális fejlesztéseket. Ezek között azonban nincs folyamatosság: a Kulturális Főváros pályázatban megfogalmazott kreatív ipari ötletek már nem jelennek meg a Szombathely 2030 koncepcióban, ahová viszont bekerültek új elképzelések. Megállapíthatjuk azt is, hogy ezekből az ötletekből nem lettek cselekvések, egyik sem valósult meg. Természetesen figyelembe kell venni, hogy a város nem nyerte el 2017-ben az Európa Kulturális Fővárosa címet, így forrás nem állt rendelkezésre az ott leírtakra, illetve azt is, hogy a 2020-ban kezdődő koronavírus-járvány, majd az ukrán-orosz háború következtében kirobbanó rezsisválság mindenféle hasonló irányú városi beruházást lehetetlenné tett. A Modern Városok Programba bekerült szombathelyi kulturális fejlesztések közül megvalósult ugyan a városi Képtár felújítása és a Schrammel Imre Kossuth-díjas iparművész életművét bemutató új kiállítóhely kialakítása, azonban a kreativitásra és innovációra alapuló tudományos élményközpont a Gothárd-kastélyban, valamint a római kori örökség egy jellegzetes részét

őrző Romkert rekonstrukciója is (Horváth, 2023b).

V2: A következő markánsabb fejlesztési célkitűzéseket azonosítottam be:

- Szent Márton kultuszára épülő kulturális, vallási turizmus erősítése;
- 11-es Huszárúti Laktanya területének kulturális, kreatív ipari, innovációs hasznosítása;
- kreatív ipari, innovációs, tudomásgazdaságra épülő központ létrehozása.

A hazai térségi jelentőségű városok kreatív és kultúraalapú fejlesztésében óriási potenciál van. A városok tudásalapú gazdaságának megteremtéséhez azonban jól átgondolt, tudatos helyi stratégiákra van szükség, együttműködve a kreatív ipari szereplőkkel, vállalkozásokkal, művészekkel, közösségekkel, valamint a kulturális élet más szereplőivel, illetve akár önkormányzati választási ciklusokon is átívelő konszenzusra az akár évtizedes törekvések elérése érdekében. Tanulmányommal a fenti lehetőségekre kívántam felhívni a figyelmet.

IRODALOMJEGYZÉK

- Brooks, David: *Bobos in Paradise*, Simon and Schuster, New York, 2000.
- Enyedi György: *Városi világ*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012.
- Fekete Dávid – Morvay Szabolcs: *Kultúraalapú városfejlesztés*, MCC Press Kft., Budapest, 2023.
- Florida, Richard: *The rise of the creative class: and how it is transforming work, leisure, community and everyday life*. New York, Basic Books, 2002
- Horváth Zoltán: *A kreatív osztály fogalmának felemelkedése*, Kulturális Szemle, 2023a/2, 88–95.
- Horváth Zoltán: *Területi politika kulturális berubázásokon keresztül*, Településföldrajzi tanulmányok, 2023b/1-2, 104–116.
- Kereszneyi Krisztina – Egedy Tamás: *A pécsi kreatív osztály helyzetének értékelése statisztikai és empirikus kutatások alapján*, Tér és társadalom, 2016/1, 57–78. <https://doi.org/10.17649/TET.30.1.2730>
- Koczka Tibor (szerk.): *Szombathely "Európa Kulturális Fővárosa 2023" pályázata*, Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Szombathely, 2017.
- Landry, Charles: *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*, Earthscan Publications Ltd., London, 2000.
- Lengyel Imre: *Regionális és városgazdaságtan*, Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2021.
- Lin, Shuao (2021): *Creative Industry: Cultural Production or Cultural Control?*, in: Wang, Jianmin et al. (eds.): *Proceedings of the 7th International Conference on Humanities and Social Science Research (ICHSSR 2021)*, 220–230. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.210519.044>
- Rechnitzer János – Smahó Melinda: *Területi politika*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011.
- Ságvári, Bence – Lengyel, Balázs: *Kreatív atlasz: A magyarországi kreatív munkaerő területi és időbeli változásáról*, Demos Magyarország, Budapest, 2008.

INTERNETES FORRÁSOK

- *Debrecen Megyei Jogú Város Kulturális Stratégia 2018–2030*. Elérhető: <https://www.debrecen.hu/assets/media/file/hu/11328/dmjev-kulturalis-strategia-web-2018-2030.pdf> (Letöltés ideje: 2024.04.20.)
- *Helyi Közösségi Fejlesztési Stratégia*. Elérhető: <https://m.szombathely.hu/onkormanyzat/konceptciok-tervek/gazdasag/d9387/> (Letöltés ideje: 2024.01.20.)
- *Közös jövőnk Szombathely – Szombathely a XXI. század második évtizedében*, Szombathely Megyei

Jogú Város társadalmi-gazdasági programja. Elérhető: <https://m.szombathely.hu/onkormanyzat/konceptciok-tervek/gazdasag/d9387/> (Letöltés ideje: 2023.12.15.)

■ *Kreatív Győr–Győr Megyei Jogú Város kulturális és kreatív gazdasági stratégiája (2019–2028).* Elérhető: <https://gyor.hu/easy-docs/60acc75e76c7e> (Letöltés ideje: 2023.12.15.)

■ *Miskolc Megyei Jogú Város Kulturális Stratégiája 2022–2023.* Elérhető: https://www.miskolc.hu/sites/default/files/egyszeru_oldal/beagyazhato_csatolmanyok/2023-01-16/7746/169_1_mell._kult.strategia_2022-2032.pdf (Letöltés ideje: 2024.04.20.)

■ *Szombathely – A holnap városa legyen a jelen valósága. Szombathely a III. évezred 3. évtizedében.* Elérhető: <https://m.szombathely.hu/onkormanyzat/konceptciok-tervek/projektek/d195720/> (Letöltés ideje: 2023.12.25.)

■ *Szombathely 2030 – A válságálló tudásgazdaság megteremtéséért.* Elérhető: <https://m.szombathely.hu/kozgyules/e-kozgyules/kulonleges-jogrendi-idoszak-polgarmesteri-dontesek-2021-januar-1-tol/d199319/> (Letöltés ideje: 2023.12.15.)

■ *Szombathely és térsége gazdaságfejlesztési háttér tanulmány.* Elérhető: <https://www.szombathely.hu/onkormanyzat/konceptciok-tervek/> (Letöltés ideje: 2023.12.25.)

■ *Szombathely Megyei Jogú Város Fenntartható Városfejlesztési Stratégiája 2021–2027.* Elérhető: <https://www.szombathely.hu/onkormanyzat/konceptciok-tervek/projektek/d234139/> (Letöltés ideje: 2023.12.25.)

■ *Szombathely Megyei Jogú Város településfejlesztési koncepciója, integrált településfejlesztési stratégiája, valamint település szerkezeti terve 314/2012. (XI. 8.) kormányrendelet szerinti megalapozó vizsgálata, I. helyzetfeltárás, helyzetelemzés egyeztetési dokumentuma.* Elérhető: <https://www.szombathely.hu/onkormanyzat/konceptciok-tervek/> (Letöltés ideje: 2023.12.29.)

■ *Szombathely Megyei Jogú Város településfejlesztési koncepciója, integrált településfejlesztési stratégiája, valamint település szerkezeti terve 314/2012. (XI. 8.) kormányrendelet szerinti megalapozó vizsgálata, II. helyzetértékelés egyeztetési dokumentuma.* Elérhető: <https://www.szombathely.hu/onkormanyzat/konceptciok-tervek/> (Letöltés ideje: 2023.12.29.)

■ *Szombathely Szent Márton városa, a fejlődés útján – Szombathely a III. évezred 2. évtizedében, Szombathely Megyei Jogú Város társadalmi-gazdasági programja.* Elérhető: <https://m.szombathely.hu/kozgyules/e-kozgyules/download.67/> (Letöltés ideje: 2023.12.29.)

JOGSZABÁLYOK

■ 1997. évi CXL törvény a muzéális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.

■ 20/2018. évi EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és közösségi színterek követelményeiről.

•
Baky Péter: Michelangelo

NEUMANNÉ VIRÁG ILDIKÓ – BANÁSZ ZSUZSANNA

A zöld attitűdöt befolyásolják-e a demográfiai jellemzők vagy az értékrendszer?

*Are the green attitudes influenced by demographic
characteristics or value system?*

•

SZERZŐK:

NEUMANNÉ VIRÁG ILDIKÓ, intézeti tanszékvezető egyetemi docens,
Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Közgazdasági Intézet, Nem-
zetközi Gazdaságtan Intézeti Tanszék, virag.ildiko@gtk.uni-pannon.hu,
ORCID: 0000-0003-3957-5146

BANÁSZ ZSUZSANNA, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Gazdaságtudo-
mányi Kar, Közgazdasági Intézet, Közgazdaságtan Intézeti Tanszék,
banasz.zsuzsanna@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0003-4609-9504

JEL kód: D60, D64, Q56,

Kulcsszavak: zöld attitűd • demográfia • Schwartz-féle értékek
• kérdőíves felmérés

Absztrakt: A tanulmány fókuszában a magyarok körforgásos gazdaságról alkotott véleménye áll. A kutatás célja e vélemény és a lehetséges befolyásoló tényezőinek (demográfia, általános értékrendszer) feltárása. A primer kérdőíves felmérésből származó 6295 fős minta elemzése leíró statisztikákkal és kapcsolatvizsgálatokkal történik. Az eredmények azt mutatják, hogy a demográfiai jellemzők és az általános értékrendszer nem befolyásolják erősen a zöld attitűdöt.

AUTHORS:

ILDIKÓ VIRÁG NEUMANNÉ, *Head of Department, associate professor, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, Institute of Economics, Department of International Economics, virag.ildiko@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0003-3957-5146*

ZSUZSANNA BANÁSZ, *associate professor, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, Institute of Economics, Department of Economics, banasz.zsuzsanna@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0003-4609-9504*

JEL code: D60, D64, Q56,

Keywords: *green attitudes, demographics, Schwartz values, questionnaire survey*

Abstract: *The study focuses on Hungarians' views on the circular economy. The research aims to explore this opinion and its possible influencing factors (demographics, general value system). The sample of 6295 respondents from the primary questionnaire survey is analysed using descriptive statistics and relationship analyses. Results show that demographic characteristics and general value system do not strongly influence green attitudes.*

BEVEZETÉS

A körforgásos gazdaság (Circular Economy, CE) egy olyan gazdasági modellt jelent, amely felismeri a környezet alapvető szerepét, beleértve annak funkcióit, valamint a környezet és a gazdasági rendszer kölcsönhatását (EC, 2015). A körkörös gazdaságra való átmenet az egyik legnépszerűbb társadalmi válaszként jelenik meg a környezeti problémákra és általában a világszerte fenntartható fejlődés elérésére (D'Adamo, 2020). A körforgásos modell a hagyományos lineáris gazdaság helyett a fenntarthatóságot és az erőforrások hatékony felhasználását helyezi előtérbe, amelyben az anyagokat, termékeket és az erőforrásokat újrahasznosítják és ciklikusan használják fel annak érdekében, hogy minimalizálják a hulladékot és a környezeti terhelést. Azonban a jelenlegi gyakorlatban még a fogyasztás és a termelés lineáris szemlélete a meghatározó, amelyben a nyersanyagokat kitermelik, termékeket állítanak elő belőle, majd a termék használatát követően hulladék keletkezik (Kennedy – Linnenluecke, 2022). Az országok gazdaságának körforgásosra való átállása hozzájárul az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSz) által célként kitűzött 17 Fenntartható Fejlődési Cél (Sustainable Development Goal, SDG) megvalósulásához (ENSZ, 2015).

A tanulmány tárgyát elsősorban a zöld attitűd képezi, pontosabban ezen belül a körforgásos gazdaságról alkotott vélemény. A tanulmány célja az alábbi kutatási kérdések (K) megválaszolása:

- K1. Hogyan összegezhető a válaszadók véleménye a körforgásos gazdaság fontosságáról?
- K2. A válaszadóknak az általános emberi értékekről alkotott preferencia-rendszerében hol foglal helyet a környezet védelme?
- K3. A válaszadóknak a körforgásos gazdaság fontosságáról való véleményét befolyásolja-e a demográfiai karakterisztikájuk, vagy az általános emberi értékrendszerük?

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az alapvető emberi értékek elmélete a kultúrák közötti pszichológia és az egyetemes értékek elmélete, amelyet Shalom H. Schwartz szociálpszichológus dolgozott ki. Modellje az emberi értékpreferenciákat és attitűdöket írja le, és az embereket különböző értékek mentén rangsorolja. A leggyakrabban idézett és tesztelt modell az „Alapvető Emberi Értékek Elmélete” (Schwartz, 1992; Schwartz et al., 2012). Az elmélet olyan korábbi interkulturális kommunikációs keretrendszereket bővíti ki, mint Hofstede kulturális dimenzió elmélete. Schwartz kutatásai úttörő szerepet játszottak az emberi értékek kutatásában (Schwartz, 1992). Az emberi értékek felmérése jelenleg a pszichológusok által legszélesebb körben használt módszer az értékek egyéni különbségeinek tanulmányozására (Saroglou et al., 2004; Lindeman – Verkasalo, 2005; Drew et al., 2022).

A PVQ (Portrait Values Questionnaire) kérdőív használatával mérhetjük a személyes értékeket, melyek vezérelvként szolgálnak egy személy vagy csoport életében (Schwartz – Bardi, 2001). Az értékek motivációs célokot képviselnek; a motivációs cél jellege, azaz sajátos tartalmi vonatkozása lehetővé teszi, hogy az értékeket megkülönböztessük egymástól. A PVQ-t gyakran használják a pszichológiai kutatásokban és a szociálpszichológiában az értékpreferenciák, a kulturális különbségek és az értékrend változásainak tanulmányozására. Az eredmények segíthetnek jobban megérteni az egyének viselkedését, attitűdjét és döntéseit, valamint a társadalmi és kulturális kontextusban történő értelmezésüket. Schwartz értékmodelljét használja az Európai Társadalmi Felmérés is (European Social Survey), ami egy komparatív közvélemény-kutatás, amelyet szociológusok és kutatók hajtanak végre az európai társadalmi jelenségek és folyamatok vizsgálata érdekében (Schwartz, 2011). A célja az európai társadalmak alapvető vonásainak és változásainak elemzése, valamint az európai polgárok értékeinek és attitűdjeinek megértése.

Magyarországon viszonylag kevés kutatás készült Schwartz kérdőívvel. Például Csepeli (2019) az egységes európai politikai szocializáció kérdéseit, a magyar és az európai fiatalok érték kategóriáit vizsgálja a modell segítségével. Egy másik kutatás magyar kisvállalkozók értékrendszerét térképezte fel (Luksander et al., 2010).

Schwartz (2011) kérdőíve az 1. táblázatban felsorolt 21-féle (különböző jellemzőkkel bíró) embert ír le, és azt a kérdést teszi fel a kitöltőknek, hogy mennyire hasonlítanak ezek az emberek rájuk.

1. táblázat: Schwartz értékpreferencia mérése
Table 1: Schwartz's value preference survey

ssz.	Milyen mértékben hasonlítanak Önre az alábbi emberek? (1-6 skálán, ahol 1: egyáltalán nem, 6: teljes mértékben)
S01	Fontos számára, hogy szerény és visszafogott legyen. Megpróbál úgy élni, hogy ne vonja magára mások figyelmét.
S02	A hagyományok fontosak számára. Megpróbálja követni azokat a szokásokat, amelyeket a vallási vagy családi hagyományok hagytak rá.
S03	Szereti a meglepetéseket, és szeret mindig új dolgokat csinálni. Fontosnak tartja, hogy az ember különféle dolgokat csináljon életében.
S04	Fontos számára, hogy nagyon sikeres legyen. Reméli, hogy az emberek elismerik teljesítményét.
S05	Fontos számára, hogy gazdag legyen. Azt akarja, hogy sok pénz és drága dolgai legyenek.
S06	Nagyon fontos számára, hogy segítsen a körülötte élő embereknek. Törődik mások jóllétével.
S07	Minden lehetőséget megragad, hogy jól érezze magát. Fontos számára, hogy olyan dolgokat csináljon, amelyek örömet okoznak neki.
S08	Fontos számára, hogy saját maga döntsön arról, hogy mit csinál. Szeret szabad lenni és nem függeni másoktól.
S09	Fontos számára, hogy becsületes legyen a barátaihoz. A hozzá közel álló embereknek akarja szentelni az életét.
S10	Fontos számára, hogy jól érezze magát. Szereti kényeztetni magát.
S11	Fontos számára, hogy megmutassa a képességeit. Azt akarja, hogy az emberek nagyra becsüljék azért, amit tesz.
S12	Fontos számára, hogy meghallgassa azokat, akik másmilyenek, mint ő. Még akkor is meg akarja érteni őket, ha nem ért egyet velük.
S13	Fontos számára, hogy a kormány biztosítsa biztonságát mindenfajta fenyegetéssel szemben. Azt akarja, hogy az állam erős legyen, hogy meg tudja védeni polgárait.
S14	Azt gondolja, hogy az embereknek azt kell csinálniuk, amit mások mondanak nekik. Azt gondolja, hogy az embereknek mindig be kell tartaniuk a szabályokat, akkor is, amikor senki sem figyeli őket.
S15	Fontos számára, hogy tiszteljék mások. Azt akarja, hogy az emberek azt csinálják, amit mond.
S16	Keresi a kalandokat és szeret kockázatot vállalni. Izgalmas életet akar élni.
S17	Komoly meggyőződése, hogy az embereknek óvniuk kell környezetüket. Fontos számára, hogy vigyázzon a környezetére.
S18	Fontosnak tartja, hogy minden ember egyforma bánásmódban részesüljön. Azt gondolja, hogy mindenkinek egyenlő lehetőséggel kellene rendelkeznie az életben.
S19	Fontos számára, hogy új dolgokat találjon ki, hogy kreatív legyen. Szereti a dolgokat saját egyéni módon intézni.
S20	Fontos számára, hogy mindig megfelelően viselkedjen. El akarja kerülni, hogy olyat tegyen, ami más ember szemében helytelen.
S21	Fontos számára, hogy biztonságos körülmények között éljen. Elkerül mindent, ami veszélyezteti a biztonságát.

Forrás: Schwartz, 2003.

Source: Schwartz, 2003.

A kérdőívből megtudjuk, hogy mi a fontos az emberek számára, és ezek a „verbális portrék” megmutatják a válaszadó értékeit. Schwartz az elméletének bizonyításához több különböző kultúrában igen nagyszámú kísérleti vizsgálatot végzett. A kiinduló tézis szerint vannak alapvető, univerzális értékek, amelyeket az emberek minden társadalmi kontextusban ugyanazzal a jelentéssel azonosítanak (Schwartz – Bilsky, 1987). Az eredményei azt mutatták, hogy majdnem minden kultúrában tíz azonos értéktípust lehet felfedezni. Schwartz szemléletét, megközelítését egyetemesen érvényesnek tekintik (Bilsky et al., 2011; Davidov et al., 2008). Schwartz (2012) nézete szerint bizonyos célok kiegészítik egymást vagy pedig versenyeznek egymással. Ez a kiegészítő-/ versenystruktúra az 1. ábrán szemléltetett kör alakú modellben fejezhető ki.

1. ábra: Schwartz 10 értékdimenziója, a Schwartz-féle értékmodell
 Figure 1: Schwartz 10 value dimension, the Schwartz value model

Forrás: Schwartz (2003:142), idézi: Albert (2013:5).
 Source: Schwartz (2003:142), cited: Albert (2013:5).

Schwartz tíz alapvető emberi értéket határoz meg, és elmagyarázza, hogy az emberek minden kultúrában hogyan ismerik fel ezeket. Egy adott érték konfliktusba kerülhet más értékekkel, vagy azokkal összehangolódhat, és ezeket a dinamikus kapcsolatokat jellemzően egy kör alakú grafikonnal szemléltetik, amelyben az ellentétes pólusok az ellentétes értékeket jelzik. A modell az értékek egymástól való elhelyezkedését és a köztük lévő távolságokat is szemlélteti (Neumanné – Sasné, 2021). A tíz értékcsoport együttesen képezi az illető értékrendjét. E tíz értékcsoport esetén az alábbiakban felsorolásra kerül, hogy hogyan jellemezhetőek azok az emberek, akik az adott értéket preferálják.

- Önállóság: inkább az önállóságra, kreativitásra és függetlenségre törekednek.
- Stimuláció: új élményekre, izgalomra és kihívásokra vágyanak.
- Hedonizmus: az öröme és az élvezetre, kedvtelésre törekszenek.
- Teljesítmény: az emberek az életük során elért sikereket, célokat és ambíciókat értékelik leginkább.
- Hatalom: fontos számukra a hatalom, a befolyás, a tekintély és a társadalmi státusz.
- Biztonság: előtérbe helyezik az anyagi biztonságot és a stabilitást, intézményi szinten és a magánéletben is.
- Konformitás: leginkább a normákhoz és a társadalmi elvárásokhoz való alkalmazkodást értékelik.
- Tradíció: a hagyományokra és a kulturális értékekre helyezik a hangsúlyt.
- Jóindulat: biztosítani és növelni szeretnék mások jólétét, gondoskodásra törekednek.
- Univerzalizmus: kiemelt számukra a közösség és a társadalmi felelősségvállalás, a környezet védelme iránti elkötelezettség, a megbecsülés és a másokkal való együttműködés.

A fenti tíz alapérték további négy értékdimenzióba tömöríthető (ömegvalósítás, én-átalakulás, nyitottság a változásra, konzervativizmus). Az önmegvalósítás az önértékelés erősítésére és a saját célok elérésére összpontosító értékeket tartalmazza. Ez magában foglalhatja a hatalomra való törekvést, a siker iránti vágyat, a teljesítményt és a dominanciát. Az én-átalakulás az önértékelés túllépését és a közösségre való összpontosítást magában foglaló értékeket jelenti. Ebbe a kategóriába tartozik az univerzalizmus (univerzális felelősség és együttérzés), valamint a környezetvédelem és a fenntarthatóság iránti értékek. A nyitottság a változásra az új élményekre és kihívásokra való nyitottságot és a kreativitást értékelő értékeket szimbolizálja. Ide tartozik a stimuláció és az önállóság. A konzervativizmus kategóriájába a hagyományok tiszteletben tartását és a stabilitás iránti elkötelezettséget értékelő emberek tartoznak. Ez magában foglalja a konformitást és a biztonságot. Ezek az értékészletek segítik az embereket az értékpreferenciáik rendszerezésében, az értékeik közötti összefüggések azonosításában, és segítenek megérteni az értékrendszer változásait, valamint a különböző kultúrák közötti értékkülönbségeket.

A továbbiakban a zöld attitűd, illetve a körforgásos gazdaság kapcsán végzett felmérések eredményei kerülnek ismertetésre. Smol et al. (2018) által elvégzett felmérés egy dél-lengyelországi területen (Malopolska régióban) azt találta, hogy a körkörös gazdaság iránti tudatosság magas a válaszadók körében, ami főként a nyersanyag-megtakarítással és a hulladék megelőzési intézkedésekkel van összefüggésben. A vizsgált mintában a fiatalabb generációk jobban ismerték a körforgásos koncepciót, mint például a hulladékok szelektálásának elveit. A használt, újra gyártott termékek vásárlása és a tudatosság pozitív összefüggést mutat a képzettségi szinttel is. A válaszadók nagy része (80%) egyetértett azzal, hogy körforgásos modellt a vizsgált régióban a jövőben be lehet vezetni, még akkor is, ha egyharmaduk úgy gondolta, hogy ez hosszú időbe telik majd, amihez megfelelő pénzügyi támogatásra van szükség.

Lakatos et al. (2016) Romániában végzett felmérése négy régióban vizsgálta a környezetvédelemhez való hozzáállást, a tudatosságot, a véges erőforrásokkal kapcsolatos aggodalmakat, ezen belül a fenntartható termelésre és a körforgásos üzleti modellekre (újrahaszná-

lat és újrafeldolgozás) fókuszálva. Az eredményeik bizonyították, hogy a válaszadók magas szintű tudatosságot mutatnak az ökológiai lábnyom és a lineáris modell környezeti hatásainak kérdéskörében, valamint pozitív hozzáállást tanúsítanak a fenntartható termelés és a körforgásos üzleti modellek iránt. Azonban alacsonyabb a hozzáállásuk a fenntartható fogyasztási gyakorlatok elfogadása iránt, úgymint a tömegközlekedés, a munkába járás céljából történő kerékpározás, az autómegosztás, a papír és a használt ételaj szelektív gyűjtése, a használt elemeknek és izzóknak gyűjtőpontokra történő visszaküldése.

Egy korábbi Eurobarométer (2013) felmérés szerint az EU tagállamaiban a válaszadók mintegy 30%-a vett már részt például újrahasznosított termékek vásárlásában, termékek bérlésében vagy megosztásában. Néhány országban ezek a gyakorlatok elterjedtebbek más országokhoz képest. Például Németországban és az Egyesült Királyságban az újrahasznosításra már majdnem a válaszadók fele áttért, míg Finnországban a megosztási rendszereket a válaszadók 60%-a használta. Egy későbbi Eurobarométer (2019a,b) felmérés azt mutatja, hogy az EU-ban a válaszadók 93%-a komoly problémának tekinti a klímaváltozást, és egyetért azzal, hogy a üvegházhatású gázok kibocsátását minimálisra kell csökkenteni annak érdekében, hogy az EU 2050-ig klímasemleges gazdaságot érjen el. Hasonlóan magas százalékban nyilatkoztak arról, hogy legalább egy intézkedést tettek a klímaváltozás ellen, például a hulladék csökkentésére és újrahasznosítására (a válaszadók 75%-a) és az egyszerű használatos termékek fogyasztásának csökkentésére (a válaszadók 62%-a).

Boesen et al. (2019) dán fogyasztók véleményét hasonlította össze öt különböző fajta folyékony élelmiszer (tej, sör, üdítőitalok, olívaolaj és hámozott paradicsom) csomagolásának környezeti fenntarthatóságával. Az eredmények azt mutatták, hogy a fogyasztók főként a csomagolás fenntarthatóságát, a csomagolóanyag típusát és a csomagolás eldobásának környezeti hatásait tartják a legfontosabbnak. Emellett a vizsgált fogyasztók a bio jellegű anyagokat és az üveget érzékelik a leginkább környezetbarát csomagolásnak, míg a műanyagot kevésbé fenntarthatónak tekintik.

Van Weelden et al. (2016) mélyinterjú vizsgálat segítségével vizsgálta a holland fogyasztók döntését felújított és új mobiltelefonok vásárlásával kapcsolatban azzal a céllal, hogy vajon mennyire fogadják el a fogyasztók a felújított mobiltelefonokat. Megállapította, hogy a felújított mobiltelefonokkal kapcsolatos ismeretek hiánya és a koncepcióval kapcsolatos bizonytalanság megakadályozza a felhasználókat abban, hogy orientálódjanak a felújított mobiltelefonok vásárlása felé. További akadályt jelentett az újdonság és az élvezet hiánya a felújított mobiltelefonok vásárlása során az új mobiltelefonokhoz képest.

Cristoni és Tonelli (2018) szerint az olasz vállalatok (főleg a kis- és középvállalkozások) továbbra is úgy érzik, hogy a körforgásos gazdaságra való áttérés túl költséges és kockázatos számukra. A profitorientált cégek fő hajtóereje a minél nagyobb gazdasági nyereség elérése, nem pedig a környezeti motiváció. Cozzoli Poli et al. (2009) eredményei azt mutatták, hogy azok a munkavállalók, akik egy olyan szervezetben dolgoznak, amelynek elsődleges küldetése a környezetvédelem, különleges érzékenységgel és hozzáállással rendelkeznek a környezeti problémák iránt.

A körforgásos gazdaság kapcsán összefoglalóan megállapítható, hogy általában pozitív a modell fogadtatása mind az egyének, mind a vállalatok részéről, azonban a cselekedetek terén még nem jelenik meg kellő mértékben, csak feltételekkel alkalmazzák ezeket. A többség tudja, hogy mit kellene tenni a körforgásos gazdaság érdekében, de nem teszi.

A továbbiakban áttérünk azon szakirodalmak bemutatására, amelyek a zöld attitűd vagy a Schwartz-féle értékek és egyéb változók között kerestek kapcsolatot. A zöld attitűdöt a 15 kérdést tartalmazó Módosított Új Környezeti Paradigma kérdőívvel (a NEP-skálával) mérték négy Európa Kulturális Főváros (a litván Kaunas, a román Temesvár, az észt Tartu és a magyar Veszprém) fiataljai körében (a 14-25 éves korosztályra fókuszálva) 2022-ben (Kővári et al., 2023). Az eredményeik azt mutatták, hogy a fiatalok többsége fontosnak tartja a környezet védelmét. Ezt olyan demográfiai jellemzők függvényében is elemezték, mint a nem, az életkor, a településtípus, az ország, a család pénzügyi helyzete, dolgozik-e vagy tanul. A kapcsolatvizsgálatok többsége nem mutatott szignifikáns kapcsolatot e demográfiai változók és a zöld attitűd között. A szignifikáns kapcsolatok többsége csak gyenge, néhány esetben közepesen erős. A szignifikáns kapcsolatok száma és erőssége alapján arra a megállapításra jutottak, hogy a vizsgált demográfiai változók közül az ország befolyásolja leginkább a zöld attitűdöt.

Atlason et al. (2017) háztartási elektromos és elektronikai termékek (e-termékek) életciklusával foglalkozó elemzése szerint a felhasználók pozitív attitűddel rendelkeznek és értékelik az újrafelhasznált termékeket. Az életkor, az oktatás és a nem alapján különbséget tártak fel a felhasználóknak az életciklus forgatókönyvekhez való hozzáállásában. Különösen a képzetesebb és az 50 év feletti korosztály, valamint a nők voltak hajlandóak magasabb árat fizetni az olyan elektronikai termékekért, amelyeknek környezetbarátabb életciklussal rendelkeznek.

Wieser és Tröger (2018) azt vizsgálták, hogy milyen tényezők magyarázzák a fogyasztók mobiltelefonjainak cseréjét, javítását és újrahaznátát, megmutatva, hogy a mobiltelefonokat főként az aktuálisan használt mobilok észlelt elavultsága alapján cserélik le, nem pedig az új eszköz iránti vágy miatt. Megállapították, hogy a csereidő az életkortól függ, és fiatalabb válaszadóknál alacsonyabb, mint az idősebb válaszadóknál (az 50 év felettieknél) az új funkciók iránti alacsonyabb függőség miatt.

Az emberek értékrendszere és a környezetvédelem kapcsolata is több tanulmány tárgyát képezte. Dietz et al. (2005) kutatásukban különböző diszciplináris nézőpontokból vizsgálták az értékeket, és felfedezték, hogy az értékek összefüggésben vannak a környezetvédelemmel. Albert (2013) cikkében azt vizsgálta, hogy az emberek értékrendszer-típusai, környezeti attitűdje milyen összefüggésben van a klímaváltozással kapcsolatos hozzáállással és ezek hogyan kapcsolódnak a különböző demográfiai, szociológiai változókhoz. Dias et al. (2020) Schwartz értékmodellje és a körforgásos gazdasággal kapcsolatos attitűdöt elemezte.

MÓDSZERTAN

A felmérés primer kérdőíves kutatáson alapul, amelyet 2023 első félévében lehetett kitölteni anonim módon, a LimeSurvey online felületén. A kitöltésre a Pannon Egyetem hallgatói lettek felkérve, és általuk a családtagjaik és ismerőseik. A kérdések mindegyike zárt volt, és valamennyire kötelező volt a válaszadás.

A kérdőív három kérdéscsoportot tartalmazott: az általános demográfiai kérdéseken túl az emberek zöld attitűdjét (pontosabban a körforgásos gazdaságról való véleményét) és az általános emberi értékpreferencia-rendszerüket feltárni szándékozó kérdéseket. A továbbiakban e kérdéscsoportokon belüli kérdések kerülnek felsorolásra, zárójelben feltüntetve a válaszlehetőségeket és azok kódolását.

Demográfia (D):

- D1. Az Ön neme (1: nő, 2: férfi)
- D2. Az Ön (betöltött) életkora (1: 15-24, 2: 25-34, 3: 35-44, 4: 45-54, 5: 55-64, 6: legalább 65 éves)
- D3. Mi a legmagasabb végzettsége? (1: általános iskolát nem végezte el, 2: általános iskola 8. évfolyam, 3: szakmunkásképző, 4: érettségi, 5: egyetem, főiskola oklevéllel)
- D4. Milyen típusú településen lakik életvitelszerűen? (1: község / falu, 2: város, 3: megyei jogú város / megyeszékhely, 4: Budapest)

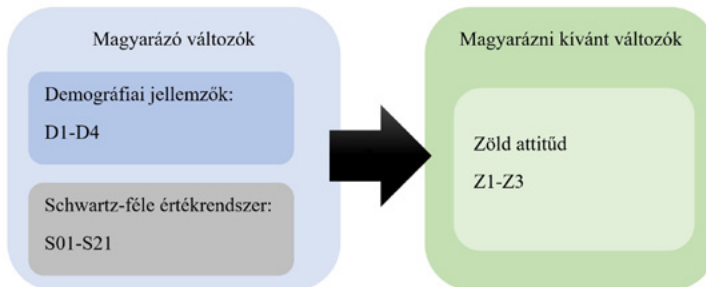
Schwartz-féle emberi értékpreferenciák (S): 21 állítás, amelyeket az 1. táblázat tartalmaz.

Zöld attitűd (Z), ezen belül a körforgásos gazdaságról alkotott vélemény: Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal?

- Z1. A körforgásos gazdasági modell egyfajta visszatérés a természet rendjéhez, hiszen minden folyamat végeredménye egy másik folyamat kiindulási anyaga. (1-6 Likert-skálán, ahol 1: egyáltalán nem ért egyet, 6: teljes mértékben egyetért)
- Z2. A lakosság a tartós termékek vásárlása, javíttatása, újra használata révén biztosítaná a termékek lehető legjobb kihasználását, majd a termékek hulladékká válását követően szelektív hulladékgyűjtéssel a hulladék újrafeldolgozását. (1-6 Likert-skálán, ahol 1: egyáltalán nem ért egyet, 6: teljes mértékben egyetért)
- Z3. Magyarországon a lerakott hulladékok mennyisége csökkenjen és minél nagyobb arányban kerüljön hasznosításra! (1-5 Likert-skálán, 1: nagyon nem értek egyet, 2: nem értek egyet, 3: részben egyetértek, 4: nagyon egyetértek, 5: teljes mértékben egyetértek)

A kutatás módszertanaként – SPSS szoftver segítségével – az első két kutatási kérdés (K1, K2) leíró statisztikák alapján kerül megválaszolásra, míg a harmadik kutatási kérdés (K3) kapcsolatvizsgálatokkal. Leíró statisztikák alatt az egyes kérdésekre adott válaszok megoszlása, illetve átlaga kerül bemutatásra. A kapcsolatvizsgálatokat az 2. ábra egyszerűsített kutatási modellje szemlélteti, amely aszerint csoportosítja a kérdéseket, hogy magyarázó vagy magyarázni kívánt változóként tekintünk-e rájuk.

2. ábra: Kutatási modell
Figure 2: Research model

Forrás: saját kutatás.
Source: own editing.

Mivel elsősorban a mintának a körforgásos gazdaságról alkotott véleményét kívántuk feltárni, ezért az ezekkel kapcsolatos kérdésekre adott válaszokat szeretnénk magyarázni a demográfiai jellemzőkkel és az emberek általános értékrendszerével. Az 1. ábrán a nyíl a 3. kutatási kérdést (K3) jelzi, azaz azt, hogy kimutatható-e szignifikáns kapcsolat a magyarázó és magyarázni kívánt változók között, és ha igen, milyen erős ez a kapcsolat. Feltételezésünk szerint a zöld attitűd erős kapcsolatban áll a demográfiai jellemzőkkel, és Schwartz értékrendszerével is, leginkább a környezetvédelmet érintő (S17) állításra adott válaszokkal.

Az elvégezhető kapcsolatvizsgálatokat az egyes kérdésekre adott válaszok mérési skálája határozza meg, amelyek (fejlettségi sorrendben, a legfejletlenebbtől kezdve): nominális -, sorrendi -, intervallum -, arányskála. Egy kérdés (D1) kivételével minden kérdés legfeljebb sorrendi skálán mérhető. A válaszadók neméhez (D1) csak a legalacsonyabb szintű, azaz a nominális mérési skála rendelhető. Emiatt a kapcsolatvizsgálatok keretében kétféle mutatót szükséges alkalmazni a kapcsolatok feltárására. A körforgásos gazdaságról alkotott véleményekre (Z)

- a nem (D1) hatását asszociációs kapcsolatként kezelve, a Cramer-mutató (V) kerül alkalmazásra, amely a [0, 1] intervallumban mozog.
- az összes többi magyarázó változó (D2-D4, S01-S21) hatását rangkorrelációs kapcsolatként tekintve, a Kendall-féle tau (τ) mutató kerül számszerűsítésre, amely [-1, 1] intervallumban vehet fel értéket.

A kapcsolatvizsgálatok eredményei 5%-os szignifikancia-szinten kerülnek értelmezésre. A szignifikáns kapcsolatok erősségét a mutatók (V, illetve τ) abszolút értéke alapján lehet megállapítani, melyre a következők besorolást alkalmazzuk (Sajtos – Mitev, 2007): 0,2 alatt gyenge a kapcsolat, 0,7-től erős, e két szám között pedig közepesen erős. Mivel a τ felvehet pozitív és negatív értéket is, ezért e mutató esetében a mutató előjele is értelmezhető. A τ pozitív értéke a kapcsolat pozitív irányára utal, azaz minél magasabb kódú választ adtak az emberek az egyik vizsgált kérdésre, annál magasabb kódú választ adtak a másik vizsgált kérdésre. A τ negatív értéke a kapcsolat negatív irányát jelzi, vagyis minél magasabb kóddal választottak az egyik kérdésre, annál alacsonyabb kódú választ adtak a másik kérdésre.

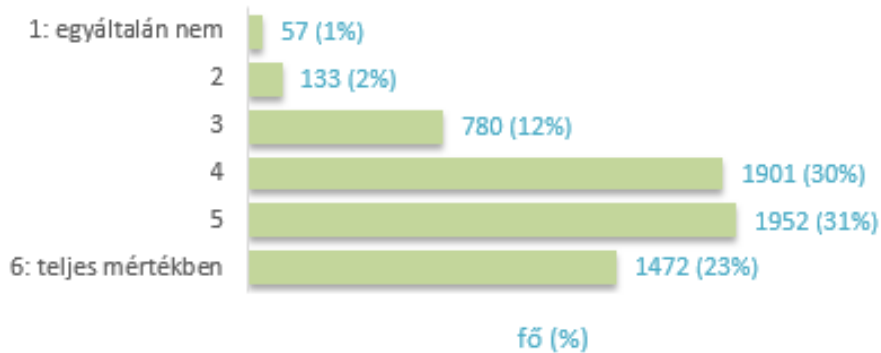
EREDMÉNYEK

A kérdőívet 6295-en töltötték ki teljesen. Az eredmények a kutatási kérdések sorrendjében kerülnek ismertetésre, miután bemutatásra került a minta demográfiai karakterisztikája. A kérdőíves felmérésekre jellemző, hogy inkább a nők hajlandók a kitöltésükre időt szánni, mint a férfiak. Jelen kutatás alapjául szolgáló kérdőív esetében is ez tapasztalható, a válaszadók 65%-a nő volt, 35%-uk férfi. A mintába tipikusan fiatalok kerültek, a kérdőívet kitöltők 40%-a a 15-24 éves korosztályból került ki, a legalább 55 éves korosztály csak 9%-ban volt jelen a mintában. Legmagasabb végzettsége (D3) a minta több mint felének (52%) érettségi, a minta majdnem harmada (32%) diplomával is rendelkezik. A mintába kerültek majdnem háromnegyede (71%) város lakó (11% Budapesten él életvitelszerűen, 23% megyei jogú városban vagy megyeszékhelyen, 37% egyéb városban), a maradék 29% kisebb településen (községben vagy faluban) lakik.

A minta demográfiai jellemzőinek bemutatása után a magyarázni kívánt zöld attitűd (Z) eredményeinek ismertetése következik. E kérdéskörben három állítás kapcsán kellett válaszolniuk, hogy mennyire értenek egyet azokkal. Az első két állítást egy 6 fokozatú skálán lehetett értékelni, ahol az 1-es jelentette azt, hogy egyáltalán nem ért egyet az állítással, míg a 6-os azt, hogy teljes mértékben egyetért. Így a skála alsó felén (1-3-as kóddal) válaszolók foglalják magukba azokat, akik bármilyen szinten, de inkább nem értenek egyet az adott állítással, a skála felső felén (4-6 kóddal) válaszolók pedig azokat takarják, akik inkább egyetértenek. Az első két állítással (Z1, Z2) az emberek túlnyomó többsége inkább egyetért. Az 1. állítással (Z1. a körforgásos gazdasági modell egyfajta visszatérés a természet rendjéhez, hiszen minden folyamat végterméke egy másik folyamat kiindulási anyaga) a minta 85%-a inkább egyetért (3. ábra).

3. ábra: Mennyire ért egyet azzal, hogy a körforgásos gazdasági modell egyfajta visszatérés a természet rendjéhez, hiszen minden folyamat végterméke egy másik folyamat kiindulási anyaga? (Z1), 2023 (n = 6295)

Figure 3: To what extent do you agree that the circular economy model is a return to the natural order, since the end product of each process is the starting material for another process? (Z1), 2023 (n = 6295)

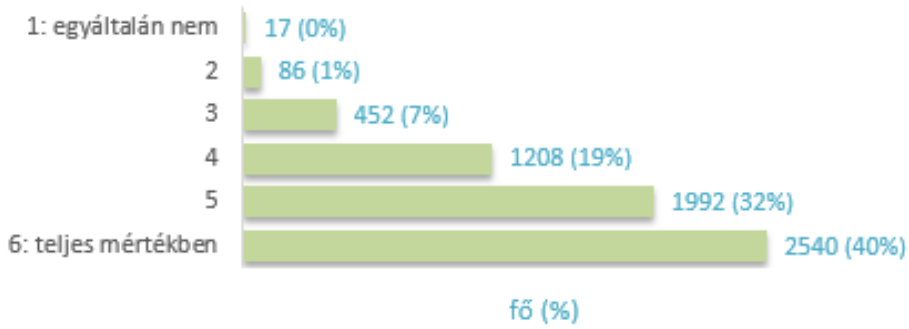

Forrás: saját kutatás.
Source: own editing.

A 2. állítással (Z2. a lakosság a tartós termékek vásárlása, javíttatása, újra használatára révén biztosítaná a termékek lehető legjobb kihasználását, majd a termékek hulladékká válását követően szelektív hulladékgyűjtéssel a hulladék újrafeldolgozását) pedig a válaszadók 91%-a inkább egyetért (4. ábra).

4. ábra: Mennyire ért egyet azzal, hogy a lakosság a tartós termékek vásárlása, javíttatása, újra használata révén biztosítaná a termékek lehető legjobb kihasználását, majd a termékek hulladékká válását követően szelektív hulladékgyűjtéssel a hulladék újrafeldolgozását? (Z2), 2023 (n = 6295)

Figure 4: To what extent do you agree that the public should ensure the best possible use of durable products by buying, repairing and reusing them, and then recycling them once they become waste through selective collection? (Z2), 2023 (n = 6295)

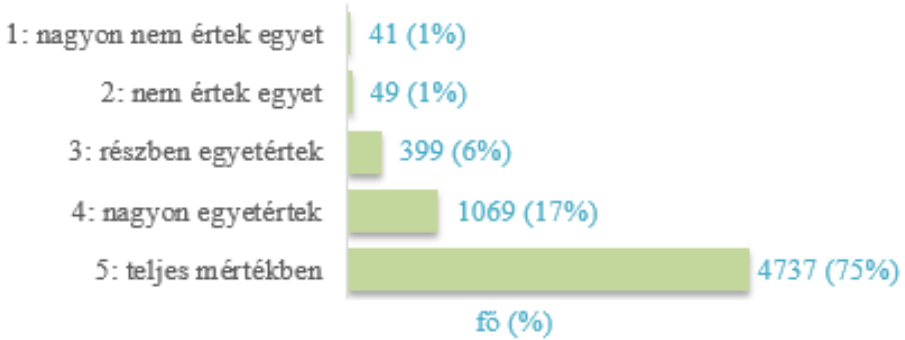

Forrás: saját kutatás.
Source: own editing.

A 3. állításról alkotott vélemények megoszlása a legszélsőségesebb. Az 5. ábra alapján elmondható, hogy a mintának csak 2%-a nem ért egyet ezzel az állítással (1-2-es kódú válaszok), míg a maradék 98% inkább egyetért (3-4-es kódú válaszok).

5. ábra: Mennyire ért egyet azzal, hogy Magyarországon a lerakott hulladékok mennyisége csökkenjen és minél nagyobb arányban kerüljön hasznosításra? (Z3), 2023 (n = 6295)

Figure 5: To what extent do you agree that the amount of waste landfilled in Hungary should be reduced and as much of it as possible should be recycled? (Z3), 2023 (n = 6295)

Forrás: saját kutatás.
Source: own editing.

Az eddig bemutatottak alapján az 1. kutatási kérdésre (K1. Hogyan összegezhető a válaszadók véleménye a körforgásos gazdaság fontosságáról?) az a válasz adható, hogy a túlnyomó többség (legalább 85%-a) inkább egyetért a körforgásos gazdaság fontosságával.

Ez a megállapítás összhangban van a négy Európa Kulturális Főváros fiataljainak zöld attitűdjét felmérő kutatással (Kóvári et al., 2023), amely arra az eredményre jutott, hogy a fiatalok túlnyomó többségének fontos a környezet védelme. Seidel et al. (2018) azt vizsgálja, hogy a személyes értékek és a fenntarthatósági elképzelések hogyan befolyásolják a diákok fenntarthatósággal kapcsolatos irányultságát. Betekintést nyerhetünk abba, hogy a hallgatók vajon szívesen vesznek-e részt a fenntartható üzleti élettel kapcsolatos gyakorlatokon (Seidel et al., 2018). Uitto et al. tanulmányának célja a középiskolás diákok környezeti és humán értékei, attitűdjei és motivációi közötti kapcsolat vizsgálata Schwartz PVQ teszthe segítségével (Uitto et al., 2010; Uitto et al., 2011).

A továbbiakban a másik potenciális magyarázó változócsoporthoz eredményeinek ismertetése következik, ami a Schwartz-féle értékpreferencia-rendszer. A 21 állításra adott válaszok átlagai alapján elmondható, hogy a kreativitást tartják a legfontosabbnak (S19, átlag = 5,28), és a szórakozást a legkevésbé fontosnak (S07, átlag = 3,11). A teljes sorrend a legnagyobb átlagtól a legkisebb felé haladva: kreativitás (S19), anyagi gazdagság (S05), az egyenlő bánásmód (S18), a megbecsültség érzése (S11), a biztonság (S21), az új dolgok kipróbálása (S03), a szabályok betartása (S14), másoknak a megértése (S12), a szerénység (S01), az, hogy jól érezze valaki magát (S10), önállóság, szabadság (S08), másokon való segítség (S06), sikeresség, elismertség (S04), erős állam (S13), kalandok (S16), a helyes viselkedés (S20), mások felől tisztelet (S15), becsületesség (S09), a környezet védelme (S17), hagyományok (S02), szórakozás (S07).

Ezek alapján a 2. kutatási kérdésre (K2. A válaszadóknak az általános emberi értékekről alkotott preferencia-rendszerében hol foglal helyet a környezet védelme?) az alábbi válasz adható. Schwartz 21 általános emberi értéke közül az átlagos válaszadó csak a 19. helyre sorolja a környezet védelmét, csak a hagyományokat és a szórakozást tartják a környezetvédelemnél is kevésbé fontosnak.

A leíró statisztikákról áttérünk a kapcsolatvizsgálatok eredményeinek bemutatására, az 1. ábrán szemléltetett kutatási modell szerint. A 2. táblázatban a válaszadók nemének (D1) a magyarázandó változókra (Z1-Z3) való hatása a Cramer-féle V mutatóval került számszerűsítésre, a többi magyarázó változóé (D2-4, S01-S21) pedig a Kendall-féle tauval.

2. táblázat: Kapcsolatvizsgálatok eredményei, 2023 (n = 6295)
 Table 2: The results of the relationship analyses, 2023 (n = 6295)

			Magyarázandó változók		
			Z(öld attitűd)		
			Z1	Z2	Z3
Magyarázó változók	D(emográfia)	D1 nem*	0,110	0,098	0,100
		D2 életkor	0,085	0,095	0,026
		D3 végzettség	0,042	0,033	0,047
		D4 településtípus	-0,041	-0,032	-0,033
	S(chwartz-állítások)	S01 szerénység	0,218	0,196	0,149
		S02 hagyományok	0,046	n.sz.	-0,057
		S03 új dolgok kipróbálása	0,181	0,220	0,195
		S04 sikeresség, elismertség	0,152	0,121	0,061
		S05 anyagi gazdagság	0,190	0,223	0,185
		S06 másokon való segítség	0,176	0,148	0,105
		S07 kedvtelés, öröm	0,090	0,033	-0,070
		S08 önállóság, szabadság	0,185	0,204	0,128
		S09 becsületesség	0,135	0,115	n.sz.
		S10 jól érezze valaki magát	0,170	0,146	0,110
		S11 megbecsültség érzése	0,184	0,218	0,169
		S12 másoknak a megértése	0,221	0,224	0,139
		S13 erős állam	0,158	0,100	0,053
		S14 szabályok betartása	0,251	0,284	0,175
		S15 mások felől tisztelet	0,094	0,032	n.sz.
		S16 kalandok	0,164	0,123	0,040
		S17 környezetvédelem	0,110	n.sz.	0,058
S18 egyenlő bánásmód	0,187	0,213	0,149		
S19 kreativitás	0,304	0,395	0,318		
S20 helyes viselkedés	0,211	0,179	0,067		
S21 biztonság	0,244	0,240	0,157		

Forrás: saját kutatás.

*Jelmagyarázat: * Cramer-féle V mutató (a többi eredmény a Kendall-féle tau értékei), n.sz.: nem szignifikáns eredmények, színek jelentése a szignifikáns kapcsolatok erőssége alapján: gyengébb erősebb*

Source: own editing.

A zöld attitűdön belül a körforgásos gazdasághoz való hozzáállást feltárni szándékozó mindhárom kérdésre (Z1-Z3) adott válaszok szignifikáns kapcsolatban állnak a vizsgált demográfiai változókkal (D1-D4), azonban ezek a kapcsolatok csak gyengék (mivel a V, illetve

a τ abszolút értéke 0,2-nél kisebb). Tehát az emberek neme, életkora, végzettsége, településtípusa gyengén befolyásolja azt, hogy hogyan vélekednek a körforgásos gazdaság fontosságáról. Minél idősebb valaki, minél magasabb a végzettsége, és minél kisebb településen él, annál fontosabbnak tartja a körforgásos gazdaságra való áttérést.

A Schwartz-féle 21 értékkel való azonosulás (S01-S21) és a körforgásos gazdaság fontosságáról alkotott vélemény (Z1-Z3) között vizsgált 63 kapcsolat közül 4 nem szignifikáns. A szignifikáns kapcsolatok többsége gyenge kapcsolatot jelez, de itt már vannak közepesen erős kapcsolatok is (ahol a τ abszolút értéke már eléri a 0,2-t, de kisebb, mint 0,7). A kutatás fókuszában álló zöld attitűdhez a Schwartz-állítások közül az alábbi (S17) áll legközelebb: „Komoly meggyőződésesem, hogy az embereknek óvniuk kell környezetüket. Fontos számomra, hogy vigyázzak a környezetemre.” Az, hogy valaki mennyire tartja ezt az állítást önmagára vonatkozóan igaznak, nincs szignifikáns kapcsolatban azzal, hogy mennyire ért egyet azzal, hogy „a lakosság a tartós termékek vásárlása, javíttatása, újra használata révén biztosítaná a termékek lehető legjobb kihasználását, majd a termékek hulladékká válását követően szelektív hulladékgyűjtéssel a hulladék újrafeldolgozását” (Z2). Viszont másik két zöld állítással (Z1, Z3) kimutatható szignifikáns kapcsolat, de csak gyenge. Minél inkább fontosabbnak tartja valaki a környezetvédelmet (S17),

- annál inkább egyetért azzal, hogy a körforgásos gazdasági modell egyfajta visszatérés a természet rendjéhez, hiszen minden folyamat végterméke egy másik folyamat kiindulási anyaga (Z1);
- annál inkább egyetért azzal, hogy Magyarországon a lerakott hulladékok mennyisége csökkenjen és minél nagyobb arányban kerüljön hasznosításra (Z3).

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy Schwartz általános emberi értékei közül melyek azok, amelyek közepesen erős (tehát a környezetvédelem mint értékhez képest erősebb) kapcsolatban állnak a körforgásos gazdaságról alkotott véleménnyel (ahol a τ abszolút értéke már eléri a 0,2-t, de kisebb, mint 0,7). Annál inkább egyetért valaki azzal, hogy

- a körforgásos gazdasági modell egyfajta visszatérés a természet rendjéhez, hiszen minden folyamat végterméke egy másik folyamat kiindulási anyaga (Z1), minél fontosabb számára a szerénység (S01), mások megértése (S12), a szabályok betartása (S14), a helyes viselkedés (S20), a biztonság (S21), a kreativitás (S19). Utóbbi – a kreativitás – esetén mutatkozik a legerősebb kapcsolat ($\tau = 0,304$).
- a lakosság a tartós termékek vásárlása, javíttatása, újra használata révén biztosítaná a termékek lehető legjobb kihasználását, majd a termékek hulladékká válását követően szelektív hulladékgyűjtéssel a hulladék újrafeldolgozását (Z2), minél fontosabb számára új dolgok kipróbálása (S03), az anyagi gazdagság (S05), az önállóság, szabadság (S08), a megbecsültség érzése (S11), mások megértése (S12), a szabályok betartása (S14), (S18), a biztonság (S21), a kreativitás (S19). Utóbbi esetén a legerősebb a kapcsolat ($\tau = 0,395$).
- Magyarországon a lerakott hulladékok mennyisége csökkenjen és minél nagyobb arányban kerüljön hasznosításra (Z3), minél fontosabb számára a kreativitás (S19, $\tau = 0,318$).

Mindezek alapján a 3. kutatási kérdés (K3. „A válaszadóknak a körforgásos gazdaság fontosságáról való véleményét befolyásolja-e a demográfiai karakterisztikájuk, vagy az álta-

lános emberi értékrendszerük?”) úgy válaszolható meg, hogy a körforgásos gazdaság fontosságáról való véleményt

- csak gyengén befolyásolja a demográfiai karakterisztika (az emberek neme, életkora, végzettsége, településtípusa). Az idősebbek, a magasabb végzettségűek és a kisebb településeken élők fontosabbnak tartják a körforgásos gazdaságra való áttérést. Ez a megállapítás összhangban van a négy Európa Kulturális Főváros fiataljainak zöld attitűdjét felmérő kutatással (Kővári et al., 2023), amely elemzés eredményei szerint az általuk vizsgált demográfiai jellemzők többsége (a nem, az életkor, a településtípus, a család pénzügyi helyzete, dolgozik-e vagy tanul) szintén csak gyengén befolyásolja a zöld attitűdöt. Feltételezésünket (miszerint a körforgásos gazdasággal kapcsolatos kérdésekre adott válaszokat erősen befolyásolják a demográfiai jellemzők) el kell vetni, mivel csak gyenge kapcsolatok mutatkoztak.
- legfeljebb közepesen erősen befolyásolja az általános emberi értékekről alkotott véleményük. A legerősebb kapcsolatok szerint minél fontosabbnak tartja valaki a kreativitást (azt, hogy új dolgokat találjon ki, hogy kreatív legyen, minél jobban szereti a dolgokat saját egyéni módon intézni), annál inkább egyetért mindegyik körforgásos gazdaságról megfogalmazott állítással. Feltételezésünk (miszerint a körforgásos gazdaságra vonatkozó kérdésekre adott válaszok erős kapcsolatban állnak Schwartz értékeivel, leginkább a környezetvédelmet érintő (S17) állításra adott válaszokkal) két okból kifolyólag sem fogadható el. Egyrészt a szignifikáns kapcsolatok között nem sikerült kifejezetten erőset feltárni, legfeljebb csak közepesen erőseket. Másrészt a körforgásos gazdaságra vonatkozó kérdésekre adott válaszok Schwartz értékei közül leginkább nem a környezetvédelemmel állnak kapcsolatban, hanem – meglepő módon – a kreativitással.

ÖSSZEGZÉS

A kutatás tárgyát a válaszadóknak a körforgásos gazdaságról alkotott véleménye képezte. A tanulmány célja ennek összegzése volt, és annak kimutatása, hogy e véleményt szignifikánsan befolyásolják-e a demográfiai jellemzők, illetve az általános emberi értékrendszer.

A három kutatási kérdésre adott válaszok alapján összefoglalóan megállapítható, hogy bár Schwartz 21 általános emberi értéke közül az átlagos válaszadó csak a 19. helyre sorolja a környezet védelmét (csak a hagyományokat és a szórakozást tartják a környezetvédelemnél is kevésbé fontosnak), a túlnyomó többség (legalább 85%) egyetért a körforgásos gazdaságra való áttérés fontosságával. Abból, hogy a környezetvédelem a 21 érték közül a 19. helyen végzett, nem vonható le az a következtetés, hogy a környezetvédelem nem fontos az embereknek, csak az, hogy más értékek fontosabbak.

A kapcsolatvizsgálatok eredményei rávilágítottak arra, hogy a körforgásos gazdaságról alkotott véleményüket csak gyengén befolyásolja az emberek neme, életkora, végzettsége, településtípusa, és legfeljebb közepesen erősen befolyásolja a Schwartz-féle 21 általános emberi értékrendszerük. A legerősebb kapcsolatok alapján annál inkább egyetértenek a körforgásos gazdaság fontosságával, minél fontosabbnak tartják a kreativitást.

A körforgásos gazdaság felé való átmenet végrehajtása meglehetősen költséges a fogyasztóknak és a vállalatoknak is, így az állami beavatkozásnak vezető szerepe van a fenntartható koncepció kialakításában, és e modell terjesztésében is, annak érdekében, hogy egy olyan megoldás jöjjön létre, amely összhangban áll a fenntartható fejlődés elvével, a társadalom által kívánt eredményekkel, és képes szembenézni a jelenlegi példátlan környezeti kihívásokkal. A környezettudatosság növelése érdekében egységes tartalmú oktatási anyagok szükségesek, szemléletformáló kampányok, a különböző célcsoportokra formázva ezeket (lakosság, óvodások, diákok, oktatók, közösségek, vállalkozók, tisztviselők).

Mivel jelen tanulmányban csak gyenge és közepesen erős kapcsolatokat sikerült feltárni, ez azt a további – a jövőben megválaszolandó – kutatási kérdést indukálja, hogy mely tényezők befolyásolják erősen a körforgásos gazdaság fontosságáról alkotott véleményt, ha nem a jelen tanulmány keretében tekintett indikátorok?

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Készült az RRF-2.3.1-21-2022-00014 azonosítószámú „Éghajlatváltozás Multidiszciplináris Nemzeti Laboratórium” elnevezésű projektben, a Széchenyi Terv Plusz program keretében, az Európai Unió Helyreállítási és Ellenállóképességi Eszközének támogatásával.

IRODALOMJEGYZÉK

- Albert József: *Érték, környezet, környezeti tudatosság*, in: Beszteri Béla (szerk.): *A felfedező tudomány*, Győr, 2013, 1–14. https://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/VEABtanulmányok/albert_jozsef.pdf
- Atlason, Reynir Smari – Giacalone, Davide – Parajuly, Keshav: *Product design in the circular economy: Users' perception of end-of-life scenarios for electrical and electronic appliances*, *Journal of Cleaner Production*, 2017/161, 1059–1069. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.09.082>
- Bilsky, Wolfgang – Janik, Michael – Schwartz, Shalom H.: *The structural organization of human values-Evidence from three rounds of the European Social Survey (ESS)*, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 2011/5, 759–776. <https://doi.org/10.1177/0022022110362757>
- Boesen, Soren – Bey, Niki – Niero, Monia: *Environmental sustainability of liquid food packaging: is there a gap between Danish consumers' perception and learnings from life cycle assessment?*, *Journal of Cleaner Production*, 2019/210, 1193–1206. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.11.055>
- Cozzoli Poli, Giuseppe – Lanciano, Tiziana – Curci, Antonietta: *Percezione e valutazione dell'ambiente: uno studio empirico*, *Turismo e Psicologia*, 2009/1, 201–210. <https://turismoepsicologia.padovauniversitypress.it/2009/1/14>
- Cristoni, Nicola – Tonelli, Marcello: *Perception of firms participating in a circular economy*, *European Journal of Sustainable Development*, 2018/4, 105–118. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2018.v7n4p105>
- Csepeli György: *A vén Európa ifjúsága*, *Educatio*, 2019/1, 28, 34–41. <https://doi.org/10.1556/2063.28.2019.1.3>
- D'Adamo, Idiano – Falcone, Pasquale Marcello – Martin, Michael – Rosa, Paolo: *A sustainable revolution: let's go sustainable to get our globe cleaner*, *Sustainability*, 2020/11, 4387. <https://doi.org/10.3390/su12114387>

- Davidov, Eldad – Schmidt, Peter – Schwartz, Shalom, H.: *Bringing Values Back In: The Adequacy of the European Social Survey to Measure Values in 20 Countries*, Public Opinion Quarterly, 2008/3, 420–445. <https://doi.org/10.1093/poq/nfn035>
- Dias, Narcisa Maria Oliveira Carvalho – Vidal, Diogo Guedes – Sousa, Hélder Fernando Pedro – Dinis, Maria Alzira Pimenta – Leite, Ângela: *Exploring Associations between Attitudes towards Climate Change and Motivational Human Values*, *Climate*, 2020/11, 135. <https://doi.org/10.3390/cli8110135>
- Dietz, Thomas – Fitzgerald, Amy – Shwom, Rachael: *Environmental values*, Annual Review of Environment and Resources, 2005/1, 335–372. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.30.050504.144444>
- Drew, Shiny – Blake, Christine – Monterrosa, Eva – Rampalli, Krystal – Khan, Abdullah Nurus Salam – Reyes, Ligia – Bukachi, Salome – Ngutu, Mariah – Frongillo, Edwards – Iruhiriye, Elyse – Girard, Amy – Dominguez-Salas, Paula: *How Schwartz’ Basic Human Values Influence Food Choices in Kenya and Tanzania*, Current Developments in Nutrition, 2022/1, 479. <https://doi.org/10.1093/cdn/nzac059.007>
- Kennedy, Steve – Linnenluecke, Martina K.: *Special Issue: Jump-starting, diffusing, and sustaining the circular economy - Circular economy and resilience: A research agenda*, Business Strategy and the Environment, 2022/6, 2754–2765. <https://doi.org/10.1002/bse.3004>
- Kővári, Edit – Formádi, Katalin – Banász, Zsuzsanna: *The Green Attitude of Four European Capitals of Culture’s Youth*, Sustainability, 2023/10, 7866. <https://doi.org/10.3390/su15107866>
- Lakatos, Elena Simina – Dan, Viorel – Cioca, Lucian Ionel – Bacali, Laura – Ciobanu, Andreea Maria: *How Supportive Are Romanian Consumers of the Circular Economy Concept: A Survey*, Sustainability, 2016 /8, 789. <https://doi.org/10.3390/su8080789>
- Lindeman, Marjaana – Verkasalo, Markku: *Measuring values with the short Schwartz’s value survey*, Journal of Personal Assessment, 2005/2, 170–178. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa8502_09
- Luksander Alexandra – Mike Károly – Csíste András: *Maguk urai – a magyar vállalkozó lelki alkata, A magyarországi kisvállalkozók értékvilágának néhány jellemzője*, TM 67. sz. műhelytanulmány BCE Vállalatgazdaságtan Intézet Versenyképesség Kutató Központ, 2012.
- Neumanné Virág Ildikó – Sasné Grósz Annamária: *Oktatók az online oktatásban: sokk vagy inspiráció? In: Ariel Mitev – Tamás Csordás – Dóra Horváth – Kitti Boros (szerk.): “Post-traumatic marketing: virtuality and reality”*, Proceedings of the EMOK 2021 International Conference, Corvinus University of Budapest, Budapest, 2021.
- Sajtos László – Mitev Ariel: *SPSS Kutatási és adatelemzési kézikönyv*, Budapest, 2007, 404.
- Saroglou, Vassilis – Delpierre, Vanessa – Dernelle, Rebecca: *Values and religiosity: a meta-analysis of studies using Schwartz’s model*, Personality and Individual Differences, 2004/4, 721–734. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2003.10.005>
- Schwartz, Shalom H.: *Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries*, Advances in Experimental Social Psychology, 1992/25, 1–65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Schwartz, Shalom H.: *Value orientations: Measurement, antecedents and consequences across nations*, in: Jowell, Roger – Roberts, Caroline – Fitzgerald, Rory – Eva, Gillian (szerk.): *Measuring attitudes cross-nationally - lessons from the European Social Survey*. California, 2007.
- Schwartz, Shalom H.: *A proposal for measuring value orientations across nations*, in: Questionnaire development report of the European Social Survey, 2003, 259–319. http://www.europeansocialsurvey.org/?optionDcom_docman&taskDdoc_view&gidD126%20&ItemID80
- Schwartz, Shalom H. – Bardi, Anat: *Value Hierarchies across Cultures: Taking a Similarities Perspective*, Journal of Cross-Cultural Psychology, 2001/3, 268–290., <https://doi.org/10.1177/0022022101032003002>

- Schwartz, Shalom H. – Bilsky, Wolfgang: *Toward a universal psychological structure of human values*, Journal of Personality and Social Psychology, 1987/3, 550. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.53.3.550>
- Schwartz, Shalom. H.: *Studying Values: Personal Adventure, Future Directions*, Journal of Cross-Cultural Psychology, 2011/2, 307–319. <https://doi.org/10.1177/00220221110396925>
- Schwartz, Shalom H. – Cieciuch, Jan – Vecchione, Michele – Davidov, Eldad – Fischer, Ronald – Beierlein, Constanze – Ramos, Alice – Verkasalo, Markku – Lönnqvist, Jan-Erik – Demirutku, Kürşad – Dirilen-Gümüş, Özlem – Konty, Mark: *Refining the theory of basic individual values*, Journal of Personality and Social Psychology, 2012/4, 663–688. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0029393>
- Seidel, Jan – Sundermann, Anna – Brieger, Steven, A. – Strathoff, Pepe – Jacob, Gabriel, H. – Antonio, Tony – Utami, Christina, W.: *On how business students' personal values and sustainability conceptions impact their sustainability management orientation: evidence from Germany, Indonesia and the USA*, Journal of Global Responsibility, 2018/4, 335–354. <https://doi.org/10.1108/JGR-03-2018-0010>
- Smol, Marzena – Avdiushchenko, Anna – Kulczycka, Joanna – Nowaczek, Agnieszka: *Public awareness of circular economy in southern Poland: Case of the Malopolska region*, Journal of Cleaner Production, 2018/1, 1035–1045. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.06.100>
- Uitto, Anna – Saloranta, Seppo: *The relationship between secondary school students' environmental and human values, attitudes, interests and motivations*, Procedia Social and Behavioral Sciences, 2010/9, 1866–1872. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.12.415>
- Uitto, Anna – Juuti, Kalle – Lavonen, Jari – Byman, Reijo – Meisalo, Veijo: *Secondary school students' interests, attitudes and values concerning school science related to environmental issues in Finland*, Environmental Education Research, 2011/17, 167–186. <https://doi.org/10.1080/13504622.2010.522703>
- Weelden, Eline van – Mugge, Ruth – Bakker, Conny: *Paving the way towards circular consumption: Exploring consumer acceptance of refurbished mobile phones in the Dutch market*, Journal of Cleaner Production, 2016/1, 743–754. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.11.065>
- Wieser, Harald – Tröger, Nina: *Exploring the inner loops of the circular economy: Replacement, repair, and reuse of mobile phones in Austria*, Journal of Cleaner Production, 2018/1, 3042–3055. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.11.106>

INTERNETES FORRÁSOK

- EC (European Commission): *Circular economy: closing the loop*, 2015. Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/circular-economy-factsheet-general_en.pdf (Letöltés ideje: 2023.09.07.)
- ENSZ: *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*, 2015. Elérhető: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf (Letöltés ideje: 2023.06.07.)
- Eurobarometer: *Flash Eurobarometer 388: Attitudes of Europeans towards Waste Management and Resource Efficiency*, 2013. Elérhető: https://data.europa.eu/data/datasets/s1102_388?locale=en (Letöltés ideje: 2023.11.12.)
- Eurobarometer: *Special Eurobarometer 490, climate change, Factsheet*, 2019a. Elérhető: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/special/surveyky/2212> (Letöltés ideje: 2023.09.07.)
- Eurobarometer: *Special Eurobarometer 490, climate change*, 2019b. Elérhető: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/special/surveyky/2212> (Letöltés ideje: 2023.09.07.)

•
Baky Péter: Macbeth

LŐRINCZ KATALIN – TÓTH ANIKÓ
– HARGITAI JUDIT

A kisléptékű közösségi támogatások – a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa program esettanulmánya

*Community decision – making in practice: the case
study of Veszprém-Balaton 2023 European Capital
of Culture programme*

•
SZERZŐK:

LŐRINCZ KATALIN, egyetemi docens, dékánhelyettes, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Üzleti Tudományok Intézete, Turizmus Intézet Tanszék, lorincz.katalin@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0001-6750-7146

TÓTH ANIKÓ, pályázati projektfelelős, Veszprém-Balaton 2023 Zrt., Európa Kulturális Fővárosa Program, toth.aniko8@gmail.com

HARGITAI JUDIT, pénzügyi és projekt koordinátor, Európa Kulturális Fővárosa Program Veszprém-Balaton Régió Kultúrájáért Közalapítvány, judit.t.hargitai@gmail.com, ORCID: 0009-0005-4457-3454

JEL kód: R11, R58, Z18

Kulcsszavak: közösségi döntéshozatal • VEB2023 • Minipályázat
• szemléletformálás

Absztrakt: „Engedd szabadon a fantáziád!” – ezzel a gondolattal indította el a kisléptékű közösségi támogatások (a továbbiakban: Minipályázatok) elnevezésű pályázati konstrukciót a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Főváro-

sa program, mely során Veszprémben és a Bakony-Balaton térségben élő helyi közösségek, önkormányzatok, vállalkozások kulturális, művészeti, helytörténeti értékekkel erősítő ötleteinek megvalósítását támogatták. A tanulmány fő célja a 2023-ban lebonyolított „Minipályázat” mint innovatív pályázati konstrukció részletes bemutatása, különös tekintettel a közösségi döntéshozás témájára, azzal a céllal, hogy azt minél több önkormányzat, vállalkozás, civil szervezet megismerje és lehetőségeihez képest alkalmazza.

Jelen tanulmányban a nyertes minipályázatokat (240 pályázat) a szakmai és pénzügyi beszámolók alapján elemeztük, strukturált interjúkat (7 fő) készítettünk a pályázati konstrukció ötletgazdáival, kidolgozóival, illetve kérdőíves formában (64 fő) és fókuszcsoportokban (11 fő) is megkérdeztük a közösségi zsűri tagjait. A Minipályázat konstrukció tapasztalata lehetőséget ad egyfajta tudásmegosztásra és jógyakorlatok átadására, egyrészt a soron következő EKF városok, másrészt a csatlakozott települések számára.

AUTHORS:

KATALIN LŐRINCZ, associate professor, Vice-dean, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, Tourism Department, lorincz.katalin@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0001-6750-7146

ANIKÓ TÓTH, Project manager, Veszprem – Balaton 2023 Ltd., European Capital of Culture Program, toth.aniko8@gmail.com

JUDIT HARGITAI, financial and project coordinator, European Capital of Culture Program Public Foundation for the Culture of the Veszprém-Balaton Region, judit.t.hargitai@gmail.com, ORCID: 0009-0005-4457-3454

JEL code: R11, R58, Z18

Keywords: *community decision-making • VEB2023 • microgrands, awareness-raising*

Abstract: *“Unleash your imagination!” – this was the idea behind the launch of the “Microgrands” funding scheme of the Veszprém-Balaton 2023 programme, which supported ideas from local communities and businesses in Veszprem and the Lake Balaton region through community decision-making.*

The study presents the methodology, theoretical framework and practical implementation of community decision-making. The paper analyzed 240 winning microgrands based on professional and financial reports, conducted structured interviews with 7 creators and developers of the tender structure, and gathered feedback from 64 members of the community jury through questionnaires and focus groups involving 11 people.

The conceptual design can be used in the future to support community initiatives linked to the thematic year of ECoC programme and in urban development plans.

BEVEZETÉS

A közösségi döntések hátterében gyakran az áll, hogy a csoportok – általában – jobb döntést hoznak, mint az egyének. Másként fogalmazva: több szem többet lát a fontos információkból; a nyílt vita segít a szempontok helyes mérlegelésében; a közösen hozott döntéseket inkább magukénak érzik a tagok, és az illetékesek a megvalósításban is motiváltabbak (Waldmüller, 2010).

Ugyanakkor több szerző (Arrow, 1951; Weber, 1978; Czibor, 2014) is kiemeli, hogy az (átlag)emberek a közösség tagjaként a rendelkezésükre álló információkat eltérő módon használják fel, és a döntési szituációkban a racionális viselkedésük is különböző. A közösségi döntések természetével kapcsolatban sokfajta, egymástól eltérő nézőpont fedezhető fel. Arrow (1951) „Általános Lehetetlenségi Tétele” alapján a közösségi döntések sohasem konzervensek és nem konzisztensek. A közösségi döntések nem vákuumban születnek: háttással vannak rájuk a korábbi döntések, az adott pillanat gyakorlati kérdései, az információ bősége vagy hiánya, valamint az információ hitelessége, megbízhatósága, az időráfordítás és az „odafigyelés” alacsony szintje (Johnson, 1999; Szántó, 1999).

A társadalmi döntések hasznosságával foglalkozott az irányzat későbbi kutatója, Amartya Sen (1999), aki hangsúlyozta és matematikailag leírta, hogy e döntésekhez gyakran elég a részleges összehasonlíthatóság korlátozott szintje is (Farkas, 2021). A megoldást abban látta, hogy a döntés információs bázisának kiterjesztésével, hasznossági és nem hasznossági információkkal ragadjanak meg olyan elosztási problémákat, mint a szegénység, az egyenlőtlenség és a természeti környezet állapotának értékelése, mely koncepció végső soron hozzájárult az ENSZ Fejlesztési Program által kiadott Jelentés az emberi fejlődésről (Human Development Report) kötetéhez.

A tanulmány célja, hogy egy konkrét hazai programon, a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa (VEB2023), Minipályázatok projekten keresztül bemutassa a közösségi bevonás, azon belül pedig a kisléptékű közösségi támogatás és a közösségi döntéshozatal folyamatát a gyakorlatban. A kutatási eredmények és nemzetközi esettanulmányok alapján a társadalmi és kulturális fenntarthatóságot erősítő tapasztalatok vonhatók le, melyek megfelelő adaptációval átültethetők a hazai település- és térségfejlesztő projektekbe is.

MÓDSZERTAN

A kutatási módszertan az alábbi négy elemből tevődik össze.

1. Elsőként a nyertes minipályázatok általános bemutatására helyeztük a hangsúlyt. Itt arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a kisléptékű közösségi támogatási konstrukció innovatív elemei közül a kis összeg (350 ezer forint/pályázat), a rövid megvalósítási határidő (három hónap), az egyszerűsített pályázati benyújtási és elszámolási adatlap/ok és a támogatási cél (azaz a helyi közösségi és kulturális élet önszerveződő programjainak ösztönzése) milyen mértékben valósult meg, mennyire mozgatta meg a pályázókat? A tanulmányban 240 nyertes pályázat pénzügyi és szakmai beszámolójának adatlapja került elemzésre. Az adatlap az alábbi kategóriákat tartalmazta: a nyertes pályázó megnevezése, a program meg-

valósításának helyszíne, időpontja, a program leírása, fő témája, célcsoportja, hatása. Az adatlapokat a pályázat megvalósítói készítették.

2. Ezután az innovatív támogatási konstrukció bírálati módszerét, a közösségi döntéshozatalt vizsgáltuk: a támogatáskezelő szakértőinek véleményét, valamint a zsűritagok meglátásait, tapasztalatait, javaslatait gyűjtöttük csokorba. 2023. év októberében strukturált interjúk (összesen 7 fő) készültek a VEB2023 Zrt. azon munkatársaival, akik a minipályázat konstrukció megalkotásában, a teljes pályázatási folyamat kidolgozásában katalizátor szerepet játszottak, illetve Lukácsné Gergely szociológussal, aki megbízott külső szakértőként a játékos elemekre épülő közösségi döntéshozás módszertanának kidolgozója és a zsűrizési folyamat koordinálója, moderátora volt. A strukturált interjúk a

- a minipályázat lebonyolításának főbb elveit,
- a közösségi döntéshozatal innovatív elemeit, újdonságértékét,
- a pályázatás kritériumait (összeg, helyszín, pályázati cél stb.),
- a közösségi döntéshozatal módszertanát (zsűritagok kiválasztása, helyszín, moderátor, játékos elemek), annak előnyeit és hátrányait,
- valamint a közösségi döntéshozatalra vonatkozóan javaslatokat, jövőbeni terveket érintették.

3. A pályázati zsűriben részt vett tagokat a közösségi döntéshozatali folyamat értékelésére, a saját vélemény anonim közlésére kértük. A zsűrizés után a moderátor által kiküldött kérdőív elsősorban a szervezésre, a külső körülményekre (az előkészítésre, a helyszínrre, a helyszínen biztosított szolgáltatásokra), a zsűrizés folyamatára és annak végeredményére, valamint a saját szerep és a közösségi részvételi élmény megítélésére vonatkozott. Az egyes állításokat a válaszadók 1-5-ig terjedő skálán értékelték, javaslataikat, kritikájukat pedig nyitott kérdésre válaszolva küldték el. 64 zsűritag mondott ily módon véleményt.

4. 2023. december 7-én Miniszűritalálkozó keretében bemutatásra kerültek a zsűritagok számára az eredmények, illetve a nyertes pályázatok fotódokumentációi. A hivatalos programot követően 11 önként jelentkező zsűritag 3 fókuszcsoportban válaszolt kérdéseinkre. Kíváncsiak voltunk a véleményükre: a zsűritagok milyen jelzőkkel illetnék ezt az újfajta, formabontó pályázati konstrukciót, honnan értesültek a zsűritagnak való jelentkezés lehetőségéről, milyen tapasztalatokat szereztek, hol alkalmazható ez a módszer, illetve mit gondolnak a zsűritagok korosztályi sokszínűségéről, mint válogatási szempontról.

ELMÉLETI HÁTTER

A közösségi döntéshozatal évezredek múlta tekint vissza, hiszen a kis közösségekben mindig jellemző volt, hogy a mindenkit érintő ügyekről együtt határoztak. A modern társadalmak kialakulásával és a népesség növekedésével ez a döntéshozatali forma a legtöbb helyen háttérbe szorult (Barr – Hashagen, 2000). Egészen a 20. század végéig kellett várni, hogy a nagy politikai és gazdasági intézmények újra felfedezzék maguknak a közösségi döntéshozatalban rejlő erőt – ehhez persze kellett az is, hogy az infokommunikációs technológia fejlődésével a korábbinál könnyebb lett elérni és összeszervezni az embereket.

A közösségi döntések elmélete (public choice theory) alapvetően a politológia és a közgazdaságtan határmezsgyéjén álló tudományterület. Érdeklődésének tárgya hasonló a politikatudományéhoz, azonban módszertana eltér tőle: a közgazdaságtudomány jól ismert és bevált, az emberi viselkedés tanulmányozására vonatkozó eszközeit alkalmazza (Szabó et al., 2020). Alapvető megállapítása, hogy a kormányzati szektor szereplői is a piaci szereplők-höz hasonlóan viselkednek, cselekvéseikben, döntéseikben egyéni haszonmaximalizálásra törekedve saját individuális céljaikat követik.

Ettől eltérő a decentralizált, részvételen alapuló közösségi választás, ahol mindig az érintettek, a helyiek döntenek. Ez a fajta döntéshozatal leírható egyfajta részvételen alapuló (participation) beavatkozási eszközként. Poór (2017) szerint a konformitás jelensége miatt a csoport által hozott bármilyen döntés könnyebben elfogadható a csoport tagjaival. Fontos kritérium a demokratikus vagy „annak látszó” (manipulatív jellegű) döntéshozatali eljárás. A csoport tagjának meg kell élnie, hogy volt része a csoportdöntésben, még akkor is, ha nem az ő saját gondolata, véleménye győzedelmeskedett. Amennyiben megélte a csoporttagságát, felelősségvállalása is megnő, hiszen mint a csoport tagjának köze van az eredményhez. A bevonással az informáltság is nagyban javítható: több nézőpont behozható a döntéshozásba, és ezen szélesebb információs bázis alapján akár jobb minőségű döntés is születet.

A közösség bevonásának elmélete és gyakorlata (angolul a következő fogalmak változataival lehet találkozni a közösségi bevonás – participatory decision making kifejezésre vonatkozóan: participatory budgeting; social participation in planning, design; public support for participation in local development) napjaink egyik kiemelt társadalmi kérdése. Tágabb értelemben a közösségi döntéshozatal része az ún. közösségfejlesztés folyamatnak (community development), mely az interdiszciplinaritásra nyitott tevékenységként is értelmezhető (Vercseg, 2020). E folyamat vonatkozhat az élet bármely területét érintő változásra; s alapvető célja az érintettek bevonása a közösségi cselekvésbe, az aktívabb állampolgárrá válásba. Henderson (2005, 2006) szerint a közösségfejlesztés fogalmát egyre inkább a közösségi bevonás (community involvement, community engagement) terminológiával helyettesítik, ami értékvalasztásban a társadalmi igazságosságot, a részvételt, az egyenlőséget, a tanulást és az együttműködést feltételezi. Sen (1993, 2003) úgynevezett „képesség-szemlélet” gondolata azt hangsúlyozza, hogy a részvétel – amellett, hogy eszközként is fontos – önértékkel is bír: a részvétel tényleges lehetőségének biztosítása a jóllét része.

A közösségi döntéshozatal (citizen decision, participatory decision making) felfogható egyfajta társadalmi részvételnek is, ahol a települési szereplőket tájékoztatják, konzultálnak velük, ugyanakkor a közösség oldaláról egy aktívabb részvétel és bevonás (együttműködés, felhatalmazás, hatalomátadás, átruházott döntéshozatal) valósul meg. A települési önkormányzatok kapcsán a társadalmi részvétel egy aktív tanulási folyamat, mely „sokféle nézőpont és elképzelés kifejezésére nyújt lehetőséget. További előnye, hogy gyakran megjelennek olyan információk, amik korábban még nem voltak mindenki számára ismertek; általában közelednek az álláspontok; és körvonalazódhatnak olyan megoldások, amelyek egyre több szereplő megelégedésére szolgálnak” (Pallai, 2010:11.).

A társadalmi részvétel kapcsán fontos egyértelműen elkülöníteni a részvétel elméleti szükségességét, a felsorolható érveket (Beke – Jávor, 2013), a gyakorlati megvalósítás sokszínűségét, valamint a részvétel irányát (döntés-előkészítés, döntéshozatal, ellenőrzés). A

társadalmi részvétel gyakorlati megvalósítása és a településfejlesztés témában Bajmócy és szerzőtársai (2016) a megyei jogú városok tervezési folyamata (2013–2014) során megvalósuló érintetti részvételt elemezték. A kutatás eredményei alapján elmondható, hogy egyrészt a részvétel (mint értékesnek tekinthető lehetőség) nem választható a helyi szereplők jelentős része számára, másrészt a szereplők a részvétellel sem tudnak élni, hogy előmozdíthassák a számukra kívánatosabb fejlesztési eredmények létrejöttét.

A szervezetek és egyének aktívabb társadalmi szerepvállalásának, a szűkebb-tágabb közösség jelenének és jövőjének alakításában való részvételének és felelős cselekvésének fő megvalósulási színtere a helyi társadalom, a település szintje (Nárai – Reisinger, 2016). A szerzők hangsúlyozzák a részvételi elvek biztosításának szükségességét; a lokális közösségi szerepvállalás mellett a térségi, regionális bevonódás, valamint a társadalmi felelősségvállalás (társadalmi szerepvállalás és a részvétel) jelentőségét.

Dobay és Tzadok (2006) a közösségi döntéshozatal dilemmáit vizsgálja a gyakorlatban, egy olyan település (Modi'in, Izrael) esetében, ahol a modernizáció hatásaként a közösségen belül érdekkülönbség jön létre. A konkrét nemzetközi esettanulmány és kutatási eredmények kapcsán a szerzők megállapítják, hogy az emberi racionalitás korlátozott, a közösségi döntések résztvevőinek szaktudása és befogadóképessége véges, így ehhez kell igazodniuk a döntési folyamatokat támogató szakértőknek.

Az új együttműködési formákat vizsgálva, a társadalmi innováción alapuló városfejlesztés (URBACT program) tanulmányozása során a szakértők az aktív, részvételen alapuló kezdeményezéseket emelik ki (Veresné Somosi – Sikos, 2023). Véleményük szerint egy új önkormányzati modellben – a működés tényezői kapcsán – az állampolgári döntést támogató, cselekvő és együttműködő önkormányzati funkciót kell hangsúlyozni (URBACT II Capitalisation, 2015).

A témához szorosan kapcsolódó participációs (vagy részvételi) döntéshozatali folyamat elsősorban olyan szabadon választott döntéshozatali módszert jelent, amelyet a vezető választ ki egy adott projektben megoldandó feladatokhoz. Ez a választás egy adott projektre vonatkozik, így a vezetői szabadság ezzel a lehetőséggel nem sérül, hanem erősödik, bővül a vezető megoldási eszköztára, amelyet az adott közösség érdekében tud felhasználni. Németh (2021) tanulmányában esztetogomi és nagymányoki esettanulmányok kapcsán mutatja be a módszer alkalmazhatóságát.

A VESZPRÉM-BALATON 2023 EKF PROGRAM ESETTANULMÁNYA: MINIPÁLYÁZATOK PROGRAM

A MINIPÁLYÁZATOK JÓ GYAKORLATA AZ EKF VÁROSOKBAN

Az Európa Kulturális Fővárosa (EKF) projekt az Európai Unió egyik legsikeresebb kezdeményezésének tekinthető a jelentkező városok és a program során bevonásra került közösségek, vállalkozások, innovatív kulturális- és kreatív kezdeményezések szempontjából egyaránt. Az elmúlt évtizedek során bebizonyosodott, hogy a kulturális élet élénkítése, a

gazdaság-, a közösség- és városfejlesztés mellett az eseménynek jelentős turisztikai szerepe is lehet a résztvevő városokban (Lőrincz, 2017). A tapasztalatok alapján a cím elnyerésével egyrészt javul a városok nemzetközi láthatósága és jelentős turisztikai aktivitás indul be, másrészt a helyi közösségek is profitálnak a megújult kulturális kínálatból, és ezáltal az ő szemükben is nő lakóhelyük imázsa (Richards, 2000). Az 1990-es évek közepe óta, és különösen az elmúlt évtizedben számos EKF program fektetett kiemelt hangsúlyt a közösségfejlesztésre és a kulturális elkötelezettségre, ami hatással van mind a kulturális programjaik egyensúlyára, mind a helyi közösségek bevonását célzó konkrét projektek és események kialakítására (Tommarchi et al., 2018; Demartini et al., 2020).

A Minipályázatok program szellemisége, a közösségeket támogató célkitűzés már a VEB2023 projekt első pályázati dokumentumában, a Veszprém2023 Bidbook-ban is szerepelt Fehér Foltok Program munkacímmel. Ennek lényege, hogy olyan pályázati alapot terveztek, mely az alulról jövő kezdeményezések, mikroprojektek támogatására szolgált. A veszprémi pályázati dokumentum hangsúlyozta, hogy „a város elkötelezett a civil és a közösségi kultúra, a sokféleség iránt” (Veszprém2023 BidBook, első körös pályázati anyag, 2017:70.); valamint kiemelten kezelte a „közös élmények = közös identitás” gondolatot. A végső pályázati anyag tovább finomította a multikulturális közösségek és az esélyteremtés gondolatát: „a Fehér Foltok Programmal azt fogjuk támogatni, hogy az e találkozásokból megszülető ötletek mikroprojekteként meg is valósulhassanak” (Veszprém2023 BidBook, második körös pályázati anyag, 2018:47).

A VEB2023 Zrt. menedzsmentje az előkészítő évek (2019–2022) során több ízben konzultált EKF programok képviselőivel, szakértőkkel, melynek eredményeként Wrocław és Rijeka jó gyakorlatát megismerve megerősítést kapott a kisebb összegű pályázati támogatás (microgrant) ötlete, valamint a helyi lakosságot bevonó döntési módszertan kidolgozása és alkalmazása.

- A „microGRANTS ECoC 2016” programnak köszönhetően az Európa Kulturális Fővárosa Wrocław 2016 programban városlakók és helyi közösségek valósíthatták meg közösségi, kulturális és oktatási kezdeményezésekkel kapcsolatos ötleteiket (<https://www.wroclaw.pl/mikrogranty/>). Lengyelországban a microgrant program „Terek a szépségért” szlogenje megegyezett az EKF pályázat címével. Ebben a konstrukcióban minden nyertes projekt legfeljebb 5000 zloty (kb. 457 ezer forint) 2024. áprilisban) pénzügyi támogatást kaphatott. A wroclaw-i EKF programban a pályázók köre rendkívül széles volt: magánszemélyek (felnőttek), felnőtt képviselővel rendelkező informális csoportok, nem kormányzati szervezetek, lakástulajdonosok szövetségei, szociális szövetkezetek, egyházi intézmények és vallási szervezetek pályázhattak. Az online benyújtott pályázatokat külső, független zsűri bírálta el egy előre meghatározott pontrendszer szerint. A microgrants program a mai napig működik: 2024. májusban 1-15 között magánszemélyek, civil közösségek, fiatalok pályázhatnak animációval, rekreációval, oktatással vagy művészettel kapcsolatos kezdeményezésekre.
- A Rijeka2020 EKF program szintén ösztönözte a közösségi bevonást. „A sokszínűség kikötője” szlogen alatt futó program célja volt a kultúra és a kreativitás városának megteremtése Európa és a jövő számára. A szervezők egyrészt felkérték a rijekai lakosságot, civil szervezeteket, hogy javasoljanak kisebb zöldítési projekteket, illetve

szervezenek kulturális és művészeti eseményeket a városrészekben. A meghívókban a „Civil Tanácsba” való jelentkezések is szerepeltek, amely során a helyi lakosság tagjai értékelték a benyújtott projektek minőségét és kiválasztották a finanszírozásra méltónak tartott legjobb elképzeléseket. Az EKF program keretében számos magánszemély és civil csoport reagált a felhívásra, akik összességében 141 projektet nyújtottak be. A „Civil Tanácsban” való részvételre 155 helyi lakos jelentkezett (<https://rijeka2020.eu/en/about-the-project/partner-project/>). A kezdeményezés „aktív állampolgárság” program néven a mai napig él (<https://www.rijeka.hr/en/themes-for-citizens/active-citizenship/>), megteremtve a helyi lakosság részvételét a költségvetési tervezésben és a költségvetés elfogadásában. A „Proračun(ajme)” egy költségvetési oktatási játék, amelyben a rijekai polgárok – amellet, hogy megismerkedhetnek a tényleges költségvetési tételekkel – kiválaszthatják azokat a projekteket, amelyeket szeretnének megvalósítani, és amelyek nem szerepelnek a meglévő költségvetésben.

MINIPÁLYÁZATOK A VEB 2023 PROGRAMBAN

Veszprém város 2018 decemberében a Balaton-Bakony régióval közösen nyerte el a 2023-as Európa Kulturális fővárosa címet. A térség települései három vármegyéből (Somogy, Veszprém, Zala) tudtak csatlakozni. A szándék megerősítése egy együttműködési megállapodás aláírásával történt, mely tagdíjfizetéssel is járt. 2021-től nyíltak meg azok a pályázati lehetőségek, amelyek évről-évre növekvő pénzügyi kerettel bírtak egészen 2023-ig. A pályázati kiírások tették lehetővé a partnerek számára, hogy a projektötleteikkel ne csak névlegesen csatlakozzanak, hanem a pénzügyi támogatás biztosítása mellett azok meg is valósuljanak. A rendelkezésre álló források 11 támogatási konstrukcióban kerültek elosztásra, melynek egyike volt a „Kisléptékű közösségi támogatások programja” (továbbiakban Minipályázatok). A pályázati konstrukciók jellemzően milliós nagyságrendű támogatásokat kínáltak, s a pályázatokat szakértők bírálták el.

A hagyományos támogatási konstrukciók mellett 2022. év végén három kiemelt céllal (az egyszerűsített támogatási rendszer által biztosított edukáció; kis összegű egységtámogatás; a közösségi döntéshozás gyakorlati alkalmazása) indult útjára a Minipályázatok támogatási struktúra.

- Az edukáció azt jelentette, hogy aki korábban még nem pályázott – legyen az civil szervezet, önkormányzat vagy gazdasági szereplő –, egy egyszerűsített eljárásban kipróbálhatta magát, sikerélményhez jutott, ezáltal segítve, hogy később már nagyobb összegekre is pályázzon, bonyolultabb eljárásokban is magabiztosan vegyen részt.
- Az egységtámogatás (350 000 Ft) és az ismétlődő rövid pályázati ciklus lehetővé tette olyan eseményekre és eszközökre való pályázást, amire más forrásokból – a lépték miatt – nem volt lehetőség, ezért a program lebonyolítói hiánypótlónak tekintették ezt a fajta konstrukciót.
- Az átláthatóbb, sokszínűbb, hatékonyabb bírálat érdekében a VEB2023 szakértői kidolgozták és végigvitték a közösségi döntéshozás folyamatát.

A NYERTES MINIPÁLYÁZATOK ELEMZÉSE

Felkészítve és informálva a helyi közösségek potenciális pályázóit, a Bakony-Balaton térségben kilenc helyszínen zajlottak pályázati tájékoztatók. A cél olyan művészeti-kulturális vagy helytörténeti értékekkel rendelkező közösségi események, tevékenységek támogatása, amelyek friss megközelítéssel reagáltak valós, helyi igényekre a színház, zene, képzőművészet, iparművészet, mozgásművészet, tánc, építészet, kultúrtörténet, helytörténet, népművészet, tájkultúra és az ökológia terén. A nyertes Minipályázatok az egyszerűsített pályázati elszámolás adatai alapján (nyertes pályázatok megvalósítói, helyszínek, tematika, időbeli lebonyolítás, a program típusa, a célcsoport nagysága, életkora és települési kötődése) kerültek elemzésre.

A közösségi döntéshozatal előkészítése és lebonyolítása, a pályázati rendszer működtetése, valamint a pályázatok megvalósítása óriási erőket mozgatót meg. A számok nyelvén ez azt jelentette, hogy a négy pályázati fordulóban összesen 600 pályázat érkezett be, melyeket négy veszprémi és négy régiós közösségi döntéshozatali fordulóban összesen 64 zsűritag bírált el. A bírálati szempontok és a 84 millió forintos pályázati forrás figyelembevételével a zsűritagok 240 nyertes pályázatot támogattak. A sokszínű tematikát (legnépszerűbb a zene, ismeretterjesztés és népművészet/hagyomány) felvonultató programok – 2023-ban, a Veszprém-Balaton térségben – több mint 100.000 ember életére voltak hatással, akik egyharmada helyi lakos, 61%-a pedig a településre látogató vagy turista volt.

A 2023. év során, negyedéves ciklusokban, a Bakony-Balaton térség településein 240 nyertes pályázat valósult meg. A nyertes pályázatok hatása sokrétű, de alapvetően az adott településen működő kisebb közösségekre koncentrált. A beérkezett szakmai beszámolók alapján visszaigazolódott, hogy a Minipályázatok tartalmas kikapcsolódást, pozitív élményeket, új ismereteket közvetítettek, miközben a településen belül erősödött az identitás-tudat, a helyi közösség, pozitív irányban formálódott a generációk, illetve a betelepülők és tősgyökeres lakosok kapcsolata, a hagyományok átörökítése, elfeledett szokások felelevenítése valósult meg. A személetformáló programokat közös tervező-alkotó munka jellemezte, azok jó hangulatban, családias-baráti légkörben zajlottak. Többen beszámoltak arról, hogy tervezik a folytatást.

A Minipályázatok térbeli megoszlása alapján elmondható, hogy a legtöbb program (58 db) Veszprém-ben valósult meg, melyet Balatonfüred (17 db) és Várpalota (10 db) követett. A lakosságszám-pályázat arányt tekintve kiemelendő Vászoly (283 fő) 7, Balatonudvari (350 fő) 6, Balatoncsicsó (261 fő) 5 nyertes pályázata (2. ábra). A csatlakozott 116 település (kb. 300.000 helyi lakos) közül 63, azaz az érintett települések 54%-a részesült a Minipályázat konstrukció támogatásában.

1. ábra: Minipályázat térbeli megoszlása
 Figure 1: Spatial distribution of the microgrants

Forrás: VEB2023.

Source: VEB2023.

Az eredmények alapján elmondható, hogy a megvalósult Minipályázatok program hozzájárult az Európa Kulturális Főváros tematikus év programkínálatának bővítéséhez, a Balaton térségben élők bevonásához, valamint a közösségépítéshez és szemléletformáláshoz. Annak ellenére, hogy a 350.000 Ft-os egységtámogatás alacsonynak mondható, a nyertes pályázók 15%-a gazdasági társaság volt. A második körös pályázatoktól kezdődően megjelentek a települési összefogással, több településen megvalósuló azonos programok. A célcsoportokat színesítették a hátrányos helyzetűek, „gyüttmentek” és betelepülők, valamint a különböző generációk. A programok egy része kifejezetten a környezettudatosságról (fasor ültetés, madáretető készítés, brikett-tégla gyártás stb.) szólt, de a megvalósítás során is gyakran előtérbe kerültek a fenntarthatósági elemek (újrahasznosítható pohár, tányér, szelektív hulladékgyűjtés). Sokszor megfogalmazódott igényként a megvalósított rendezvények folytatása, hagyománnyá tétele.

A KÖZÖSSÉGI DÖNTÉSHOZATAL GYAKORLATI MEGVALÓSÍTÁSA

A Minipályázatokkal kapcsolatos döntéseket, azaz a nyertes pályázatok kiválasztását egy újfajta módszertan alapján, a helyi lakosság bevonásával bonyolították le. Bár a közös-

ségi döntéshozatal nem teljesen fehér holló a hazai településfejlesztésben, pályázati zsűrizéshez – tudomásunk szerint – még nem használta senki. Az újító forma kidolgozásában a PartLab Kft. csapata mint külsős megbízott szakemberek, moderátorok segítették a programgazdákat (helloveb.hu 2023).

A közösségi döntéshozatalba bevont, önkéntesen jelentkező zsűritagokat demográfiai tényezők (kor, nem, lakóhely) és érdeklődési kör szerint választották ki. Magát a döntési folyamatot egy moderátor, valamint a pályázatokat jelképező játékasztal, zsetonok segítették. Első lépésben a zsűritagok az előre összeállított, részletes, alapos prezentáció segítségével megismerték a pályázatokat. A zsűritagok minden egyes pályázathoz kaptak egy rövid összefoglalót, jegyzetfüzetet és szavazási segédletet, ahová menet közben fel tudták jegyezni a gondolataikat. A zsűrizés során lehetőség nyílt kérdéseket feltenni, beszélgetni a pályázatokról. A moderátor kiemelt feladata volt az időgazdálkodás, a feszes munkamenet biztosítása.

A veszprémi és a régiós lakosságot képviselő zsűritagok saját értékítéletük mentén, a zsetonok segítségével közösen hoztak támogató döntést. Ebben a folyamatban egymást kellett meggyőzni, érvelni, eltérő nézőpontokat ütköztetni. Ugyanakkor a pályázat kiírói arra is kérték a lakossági képviselőket, hogy a bevonás, kreativitás, közösségi hatás és a minőségi projekt tervezés négyes paramétere mentén rangsorolják a pályázatokat, illetve a kiírásban szereplő objektív szempontokat is vegyék figyelembe. Az objektivitást szem előtt tartva a zsűritagok olyan programokat igyekeztek támogatni, amelyek

- üzleti alapon nem vagy nehezen megoldhatók;
- a helyi embereknek szólnak, a helyi hagyományok átadásáról;
- tartós közösségépítő szándékkal jönnek létre;
- lehetőség szerint maradandó, kézzelfogható végeredménnyel járhatnak;
- nem napi működési kiadásokat finanszíroznak, hanem egy közösség javára használják fel a forrást.

A KÖZÖSSÉGI DÖNTÉSHOZATAL FOLYAMATA – A SZAKÉRTŐK NÉZŐPONTJA

A közösségi döntéshozatal folyamatával kapcsolatban strukturált interjú készült az innovatív pályázati konstrukciót kidolgozó és koordináló menedzsmenttel (VEB2023 Zrt.), valamint a játékos elemekre épülő módszertan kidolgozójával, moderátorral, Lukácsházi Gergellyel.

A szociológus szakértő, moderátor hangsúlyozta, hogy a döntéshozatal során minden egyes fordulóban ismeretlen emberek ültek le, akik a folyamat végén értékvalasztással, együttműködés keretében jutottak végeredményre: „a zsűrizés egy nagy élmény...nem tudtuk, hogy a döntéshozatalnak mi lesz a konkrét eredménye, az ott dőlt el.” A közösségi döntéshozatal során a coaching-ban és a társasjátékokban használt technikákat alkalmazták, azaz egy játékasztal mellett, zsetonok segítségével kellett a civil zsűritagoknak értékeket választaniuk, együttműködniük és aztán dönteniük. Kulcselemként jelent meg a beszélgetés, a vita, a győzködés és érvelés, mely zárásaként csoportos döntések születtek.

Az interjúalanyok a közösségi döntéshozatal módszertan előnyeit és hátrányos pontjait egyaránt kiemelték (1. táblázat).

1. táblázat: A Minipályázatok lebonyolításának és a közösségi döntéshozatal módszerének megítélése a szakértők részéről

Table 1: Experts' perception of the Mini-Tenders and the community-based decision-making method

Előny	Hátrány
<p>emberközelség, humán működésmód pártatlanság, függetlenség átláthatóvá teszi a döntéshozatalt érvényesül a sokféleség erős közösségépítő szerep ismeretlen emberek kerülnek egy asztalhoz zsűritag magáénak érzi a programot az aktív zsűritag általában „influenster”, véleményvezér a saját környezetében összefogottság a véleményt fel kell vállalni lokálpatrióta szellemiség kis közösségek látják, hogy van értelme nekifogni – ÜGYRE figyelünk egyszerű a pályázati eljárás, nem adminisztratív</p>	<p>nem feltétlenül van rálátás a zsűritagok kiválasztásánál a (pályázati) érdekeltségre zsűritagok regisztrációs folyamata: nem mindig tudtak mintát venni a régióból zsűritagok érzékenysége a szociális problémákra – ez sokszor elvitte a döntést más irányba zsűritagok tekintetében volt 1-2 ismétlődés szakmaiság, hozzáértés kérdése – civil emberek döntenek a döntéshozók a pályázókat/korábban elnyert összegek háttérét nem ismerik; a minipályázat címe és tartalma alapján döntenek idő- és erőforrás-igényes folyamat</p>

Forrás: strukturált interjúk alapján saját szerkesztés, 2023.

Source: own editing based on structured interviews, 2023.

A közösségi döntéshozatal folyamatában, valamint a Minipályázatok lebonyolításában résztvevő szakértők véleménye egységes a folytatást illetően. Véleményük szerint a gyakorlatban is kipróbált módszertan és megközelítés kiterjeszthető, adaptálható hazai települések közösségfejlesztő tevékenységébe. A pályázati feltételekkel kapcsolatban konkrét javaslatokat fogalmaztak meg, melyek a következő kritériumokat érintik:

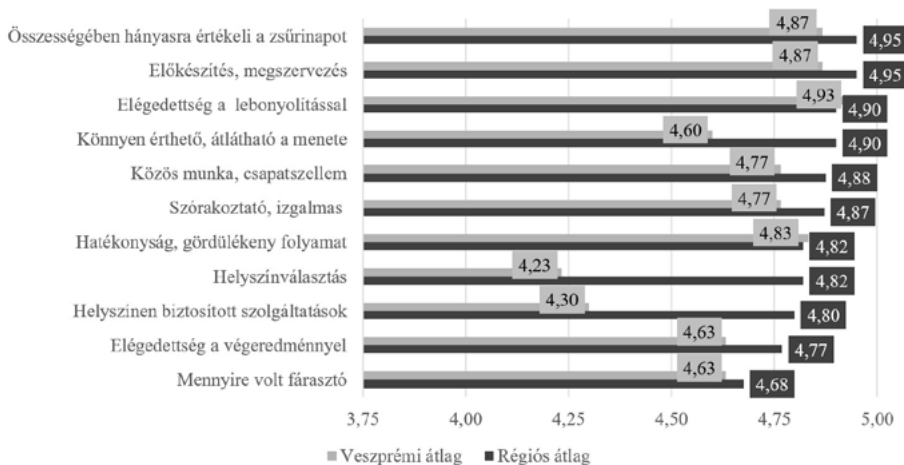
- Pályázati összeg: az elnyerhető pályázati összeg kisebb mértékű (inflációt figyelembe vevő) emelése, ami 2024-re számolva 500.000 forint.
- Időbeli ütemezés: a negyedéves időszakokat, évszakokhoz és kiemelt ünnepkörök-höz is igazodó ütemezést ajánlják.
- Pályázati keret térségi elosztása, a regionális különbségek csökkentése: amennyiben a VEB2023 térségben folytatódik a program, úgy a Veszprém és a térségben található települések között a pályázati keret megoszlása egyharmad-kétharmad arányú legyen. A pályázati aktivitás serkentését, a kezdeményezőkézség növelését kifejezetten a Bakony és a Balaton déli parti települései esetén javasolják.
- Pályázati tematika: a jelenlegi pályázati cél – közösségépítés, kreativitás fejlesztése – kibővíthető más területekre, például a civil egyesületek támogatására is. A jövő kiemelt feladata, hogy a cél és az eszköz (milyen eredményt vár a közösség és azt mely típusú aktivitáson vagy programon keresztül éri el hatékonyan) elválasztásra kerüljön a pályázati ötlet bemutatása, kidolgozása során.

- A közösségi döntéshozatalba bevont zsűri: a siker érdekében továbbra is meghatározó szempont a zsűri összetétele, mely az adott közösségből, szociodemográfiai szempontok alapján kiválasztott személyekből álljon. Érdemes kiemelten kezelni a sokszínűséget, a zsűritagok eltérő érdeklődési körét, ezért a zsűritagok toborzása kapcsán nagyobb kampány, hatékony kommunikáció javallott.

A KÖZÖSSÉGI DÖNTÉSHOZATAL FOLYAMATA – A ZSŪRITAGOK VÉLEMÉNYE

A pályázati zsűriben részt vett tagokat a támogatáskezelők megkérték a közösségi döntéshozatal folyamatának értékelésére, és a saját vélemény anonim közlésére. A beérkezett válaszok alapján (N=64) a zsűritagok összességében 4,91 pontra értékelték a zsűrinapot, mely egyértelműen mutatja a pozitív megítélést. A döntésben résztvevők leginkább az előkészítés, a szervezés és lebonyolítás minőségével, legkevésbé pedig a helyszínválasztással, a helyszínen biztosított szolgáltatásokkal és a zsűrizés folyamatának „fárasztó” oldalával voltak elégedettek. Általában elmondható, hogy a veszprémi válaszadók kritikusanban nyilatkoztak, mint a régiós települések lakói (2. ábra). A döntéshozatal módszertanával a válaszadók túlnyomó többsége elégedett volt: 61-en a jövőben is szívesen vennének részt hasonló rendezvényen vagy ajánlanák ismerősüknek, barátjuknak.

2. ábra: A zsűritagok elégedettsége jellemzők szerint, területi bontásban, (N=64)
Figure 2: Judges' satisfaction with different features of the judging day, by area, (N=64)

Forrás: Part Lab alapján saját szerkesztés, 2023.
Source: own editing based on Part Lab, 2023.

A 2023. év végén megrendezésre kerülő zsűritalálkozó zárásaként 11 zsűritag három fókuszcsoportban osztotta meg tapasztalatait. A zsűritagok a zsűrizés folyamatát az alábbi jelzőkkel, szavakkal illették: „hatékony, vicces, demokratikus, egyszerű, igazságos, kreatív,

lehetőség, mini, közösségi, olcsó”. A közösségi döntéshozatalban való részvétel lehetősé-
géről a megkérdezettek közel egyharmada a VEB2023 Zrt. honlapjáról értesült, míg két-
harmaduk figyelmét erre a lehetőségre egy ismerős hívta fel. Arra a kérdésre, hogy milyen
tapasztalatokat szereztek, mit tanultak a Minipályázat lebonyolítása és a közösségi döntés-
hozás során, a válaszok két nagy kategóriába – pályázati forma és közösségi döntéshozatal
folyamata – oszthatók (2. táblázat):

2. táblázat: A zsűritagok által érzékelt tapasztalatok összegzése a közösségi döntéshozatalban
Table 2: Summary of the jury's perceived experience in community decision-making

Pályázati forma, közösségi tevékenység	Közösségi döntéshozatal folyamata
<p>mik azok a tevékenységek, melyekkel a közös- ségek foglalkoznak pályázatok felépítése látókör bővítése, szemléletformálás ötletesség, megvalósíthatóság mire vágnak az emberek egyszerű pályázati folyamat</p>	<p>pozitív, jó hangulat, ismeretségek, kapcsolatépítés hozzájárulás az EKF-hez, érdekes módszertan, döntéshozatalba történő beelátás igazságos, demokratikus módszer érvekkel egymás meggyőzése, különböző nézőpon- tok versenyztetése generációs különbségek értékelése egy matematikai modell működése a gyakorlatban a meggyőzés ereje és szerepe: hogyan lehet a másikat formálni és meggyőzni egy ilyen típusú döntéshozatalban</p>

Forrás: saját szerkesztés, 2023.

Source: own editing, 2023.

A zsűritagok egyöntetű véleménye, hogy a közösségi döntéshozatalt az élet számos te-
rületén lehetne használni: minden olyan esetben működhet a módszer, ahol egy nagyobb
közösség, több ember érintett. Kiemelték az önkormányzati és a civil pályázatok körét, a vá-
rosrészék fejlesztését, a lakógyűléseket és a lakossági fórumokat, az oktatási intézményeken
belül a diákönkormányzatokat és a családot. Az egyik zsűritag markáns véleménye szerint
„minden szektorban van rá lehetőség, azonban a vállalati szektorban lenne a leginkább po-
zitív hatása a közösségi döntéshozatalnak, melynél a kulcs a moderálás”.

A zsűritagok véleménye szerint nem feltétlenül kell a zsűri összetételében a korosztályok
és a nemek lefedettségét, megfelelő arányát biztosítani; ebből a szempontból az egyenetlen-
ség erény is lehet. Amit hangsúlyoztak, az az érdeklődési kör sokszínűsége. Fontosnak tart-
ják a fiatalok megszólítását, toborzását a közösségi döntéshozatalba, mely esetben célszerű
lenne az oktatási intézményeket és az influenszereket bevonni. A fogyasztóssággal élők
esetén pedig kiemelt szerepet játszanak az őket gondozó intézmények. A zsűritagok a folya-
mat negatívumaként említették, hogy nem kaptak értesítést a megvalósult Minipályázatok
konkrét helyéről és időpontjáról, pedig sok esetben kíváncsiak lettek volna a programokra,
szívesen részt vettek volna rajtuk.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Jelen tanulmány a kisléptékű közösségi támogatások, konkrétan a Minipályázatok konstrukció bemutatására, vizsgálatára; valamint a közösségi döntéshozatal és részvétel iránti érdeklődés felkeltésére adott lehetőséget. A VEB2023 Zrt. az Európa Kulturális Főváros Program megvalósítására kapott támogatást, melyet a Bakony-Balaton régió csatlakozott települései számára pályázati formában adott tovább. A pályázati konstrukciók közül egy, a Minipályázat program mint újító, innovatív kezdeményezés valósult meg.

Az előzetesen kitűzött három cél közül (az egyszerűsített támogatási rendszer által biztosított edukáció; kis összegű egységtámogatás; a közösségi döntéshozás gyakorlati alkalmazása) az első nehezen mérhető. Az eredmények alapján (ez egy kutatási korlát) nem lehet egyértelműen megválaszolni, hogy a Minipályázat konstrukcióban való részvétel mennyire segítette a forrásbevonó képesség további növelését, a pályázati edukációt a térségben. A Minipályázat konstrukció a kisléptékű egységtámogatást szorgalmazta egy egyszerűsített eljárásban. A 350 ezer forint/minipályázat összeg ellenére a pályázati aktivitás magas volt: a helyi önkormányzatok mellett jelentős számban jelentek meg a civil szervezetek, sőt a gazdasági társaságok is. A nyertes minipályázatok az érintett teljes lakosság egyharmadát érték el, a települések több, mint felében élvezték a támogatás nyújtotta előnyöket, valamint hozzájárultak a kulturális kínálat növeléséhez. A rövid pályázati időszak egy éven belül négy döntési forduló megvalósítását tette lehetővé. A pályázati űrlapok (beadás és elszámolás) online benyújtása hozzájárult az EKF program horizontális céljai közül a fenntarthatósági elem erősítéséhez. A fenti jellemzők alátámasztják a közösségi bevonás elméletét, miszerint a Minipályázat konstrukcióhoz hasonló megoldásokat érdemes népszerűsíteni, illetve a gyakorlatba is átültetni a települési önkormányzatok körében.

Arról nincs (és nem is lesz) információnk, hogy mi lett volna a beadott pályázatok sorsa, ha szakmai zsűri bírálja el azokat, illetve, ha egy-egy társadalmi zsűri összetétele máshogy alakul. A Zrt. menedzsmentjének és a zsűritagoknak eltér a véleménye a zsűri összetételéről, másként fogalmazva, hogy mennyire fontos a nem, kor és érdeklődési kör szerinti lefedettséget szavatolni. A közösségi döntéshozatal gyakorlati megvalósításában nem mindig sikerült a demográfiai szempontokra vonatkozó reprezentativitását biztosítani; különösen a fiatal férfiak voltak alulreprezentáltak a zsűrikben. Ennek ellenére a nyertes minipályázatok jellemzői (helyszín, tematika, időpont, közösségi bevonás) alapján elmondható, hogy sokszínű, több szegmenst vonzó pályázók kaptak közösségi támogatást.

A hagyományos pályázati konstrukciókban a nyertes pályázatok kiválasztását jellemzően szakértő zsűritagok végzik, előre meghatározott szempontrendszer szerint pontozva a pályázatokat. A Minipályázat konstrukció esetén az innováció részét képezi a közösségi döntéshozás is. A résztvevő zsűritagok a folyamatot demokratikusnak, egyszerűnek, igazságosnak; a zsetonok használatát, a játékos elemeket pedig viccesnek tartották. Egyetértettek abban, hogy a pályázatok tartalma szélesítette látókörüket, sok információhoz jutottak általa. A zsűrizés mind a nyolc alkalommal jó hangulatban, felszabadultan telt, a zsűri minden esetben elvégezte a feladatát, azaz kiválasztotta a megfelelő számú pályázatot, ami felért egy katartikus élménnyel. Ennek megfelelően a zsűritagok nagyon magas arányban ajánlanák a közösségi döntéshozatal módszerét. A szakirodalommal összhangban a közösségi döntés-

hozatal lebonyolítása jelentős előkészítést, idő- és költségáfordítást igényelt, az érintettek számára fárasztó volt. A megvalósított programok hozzájárultak a közösségfejlesztéshez és a kulturális sokszínűség biztosításához.

A VEB2023 program zárása lehetőséget ad egyfajta tudásmegosztásra és jogyakorlatok átadására; egyrészt a soron következő EKF városok, másrészt a csatlakozott települések számára. A Minipályázat program megálmodói a pályázati konstrukció teljes módszertanát (a pályázatok kiírásától, a pályázatok lezárásáig, a közösségi döntéshozás teljes folyamatát) egy részletes útmutatóban tervezik publikálni. Az eBook formátumú dokumentumot első körben a régió településeihez kívánják eljuttatni, majd a kört szélesítve további önkormányzatokkal, civil szervezetekkel, gazdasági társasággal, pályázati döntéshozókkal osztják meg a tapasztalatokat. A tudásmegosztás célja, hogy minél többen éljenek a kis összegű egység-támogatás, az egyszerű pályázati eljárás és/vagy a közösségi döntéshozatal nyújtotta előnyökkel, úgy, hogy ehhez immár konkrét gyakorlati útmutatót, a folyamat részletes leírását és űrlapokat, dokumentummintákat is kapnak.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány a Veszprém-Balaton2023 Zrt. és a Pannon Egyetem együttműködésében valósult meg.

IRODALOMJEGYZÉK

- Arrow, Kenneth J.: *Social Choice and Individual Values*, John Wiley & Sons, 1951.
- Barr, Alan – Hashagen, Stuart: *Achieving Better Community Development (ABCD Handbook)*, Community Development Foundation Publications, Egyesült Királyság, 2000.
- Bajmócy, Zoltán – Gébert Judit – Elekes Zoltán – Páli-Dombi Judit: „Beszélünk a részvételről...”, *Megyei Jogú Városok fejlesztési dokumentumainak elemzése az érintettek részvételének aspektusából*”, Tér és Társadalom, 2016/2, 45–62. <https://doi.org/10.17649/TET.30.2.2753>
- Bajmócy Zoltán: *Participation in Urban Planning and the Post-Socialist Legacy. Revisiting Maier's Hypothesis Through the Case of Hungary*, Deturope, 2021/1, 2021, 4–23. <https://doi.org/10.32725/det.2021.001>
- Beke Zsolt – Jávor Benedek: *Résztvevők és apatikusak, Adalékok a társadalmi részvétel helyzetéhez Magyarországon*, Politikatudományi Szemle, 2013/4, 59–89.
- Csanádi Gábor – Cszimady Adrienne – Kőszeghy Lea: *Nyilvánosság és részvétel a településtervezési folyamatban*, Tér és Társadalom, 2010/1, 2010, 15–36. <https://doi.org/10.17649/TET.24.1.1293>
- Czibor Andrea: *Döntések társas dilemmahelyzetekben: személyiségjellemzők és szituációs faktorok hatása*, PhD értekezés, 2014. Elérhető: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15180/czibor-andrea-phd-2014.pdf?sequence=4&isAllowed=y> (Letöltés ideje: 2024.03.07.)
- Demartini, Paola – Marchegiani, Lucia – Marchiori, Michela: *Culture Invites Participation, An Inquiry on Matera as European Capital of Culture 2019*, in: Piber, Martin (ed.): *Management, Participation and Entrepreneurship in the Cultural and Creative Sector*, 2020. https://doi.org/10.1007/978-3-030-46796-8_9
- Dobay Péter – Tzadok, Yigal: „Not In My Back Yard” – közösségi döntések, technológia, városfejlődés, Tér és Társadalom, 2006/3, 1–17. <https://doi.org/10.17649/TET.20.3.1063>

- Farkas Beáta: *A közgazdasági gondolkodás rövid története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2021. <https://doi.org/10.1556/9789634547426>
- Henderson, Paul: *Including the Excluded*, Policy Press, Bristol, Egyesült Királyság, 2005.
- Henderson, Paul: *A közösségfejlesztés alapelvei és gyakorlata*, Parola, 2006.
- Johnson, David B.: *A közösségi döntések elmélete*, Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Lőrincz Katalin: *A fenntarthatóság társadalmi vetületei az Európai Kulturális Főváros projektben*, in: Comitatus különszám, 2017, 64–72.
- Nárai Márta – Reisinger Adrienn: *Társadalmi felelősségvállalás és részvétel*, Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2016.
- Németh Viktor: *Magyarországi szervezeti participációs döntéshozatali jó gyakorlatok az integritás-menedzsment területén*, Belügyi Szemle, 2021/3, 447–468. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.3.6>
- Pallai Katalin: *Társadalmi részvétel: Bevezetés a helyi önkormányzati képviselők számára*, Polgármester Akadémia 7., Budapest, TÖOSZ, 2010. Elérhető: https://www.pallai.hu/wp-content/uploads/2010/11/toosz-ctp-tarsadalmi_reszvetel_last.pdf
- Poór József (szerk.): *Menedzsment-tanácsadási kézikönyv*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2017. <https://doi.org/10.1556/9789634540113>
- Richards, Greg: *The European cultural capital event: Strategic weapon in the cultural arms race?*, International Journal of Cultural Policy, 2000/2, 159–181. <https://doi.org/10.1080/10286630009358119>
- Sen, Amartya: *The Possibility of Social Choice*, American Economic Review, 1999/3, 349–378. <https://doi.org/10.1257/aer.89.3.349>
- Sen, Amartya: *Capability and well-being*, in: Nussbaum, Martha C. – Sen Amartya K. (eds.): *The quality of life*, Clarendon Press, Oxford, 1993, 30–53. <http://doi.org/cp5nbh>
- Sen, Amartya: *A fejlődés mint szabadság*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- Szabó Katalin – Bara Zoltán – Hámori Balázs (szerk.): *Intézményi közgazdaságtan*, Akadémiai Kiadó, 2020. <https://doi.org/10.1556/9789634545408>
- Szántó Zoltán: *A társadalmi cselekvés mechanizmusai*, Aula Kiadó, Budapest, 1999.
- Tommarchi, Enrico – Ejgod Hansen, Louise – Bianchini, Franco: *ECOC cities: Problematising the question of participation in Capitals of Culture*, Participations, 2018. Elérhető: <https://www.participations.org/15-02-10-tommarchi.pdf>
- URBACT II Capitalisation: *Social Innovation in Cities*, 2015. Elérhető: <https://urbact.eu/capitalisation2015/catalogue/social/html5/index.html#page/I> (Letöltés ideje: 2024.06.28.)
- Vercseg Ilona: *Közösség és részvétel, A közösségfejlesztés és a közösségi munka gyakorlatának elmélete*, ELTE Társadalomtudományi Kar, Közösségi és civil tanulmányok mesterszak, Budapest, 2020. Elérhető: https://tatk.elte.hu/dstore/document/1564/Vercseg_K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9g%20%C3%A9s%20r%C3%A9szv%C3%A9tel.pdf
- Veresné Somosi Mariann – Sikos T. Tamás (szerk.): *A fenntarthatóság holisztikus megközelítésben*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2023. <https://doi.org/10.1556/9789634549314>
- *Veszprém2023 BidBook*, 2018. Elérhető: http://2023veszpre.hu/app/uploads/2017/09/Bid_book_2018_HU-1.pdf (Letöltés ideje: 2019.02.01.), 2. verzió (nyertes pályázati anyag) elérhető: <https://veszprembalaton2023.hu/blob/bid-book-2018-hu-1.pdf> (Letöltés ideje: 2024.03.07.)
- Waldmüller, Bernhard: *A közösségi döntés* (ford. Németh Attila SP), L'Harmattan-Sapientia, 2010.
- Weber, Max: *Selections in translation*, Cambridge University Press, 1978. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511810831>

•
Baky Péter: Snétberger portré

BARTUSZEK LILLA JUDIT

Fenntarthatósági kormányzáselmélet az önkormányzatokban

Sustainability governance theory in municipalities

•

SZERZŐ:

BARTUSZEK LILLA JUDIT, PhD-hallgató, LL.M., Nemzeti Községi Szolgálati Egyetem, Közigazgatási Doktori Iskola,
lilla.bartuszek@fkkmagyarorszag.org

JEL kód: R5

Kulcsszavak: fenntarthatóság • kormányzáselmélet • zöldpolitika • szinergiák
• szakértői kormányzás

Absztrakt: Az ún. „fenntarthatósági kormányzáselmélet” az ENSZ 2015-ben kitűzött Fenntartható Fejlődési Céljait tekinti törekvései keretének, olyan folyamatokat és kapcsolatokat rendszerét elgondolása alapjává téve, amelyek segítenek konszenzust teremteni, szakpolitikai javaslatokat kidolgozni, valamint elősegítik a készségek kialakulását ezen célok eléréséhez. Jelen tanulmány célja annak bemutatása, hogy ezen kormányzáselméleti irányzat egyfelől a globális kormányzáselmélet elvi alapjaira építve, másfelől azt nagyrészt meghaladva, a hagyományos zöldpolitika kereteit messze túlfeszítve kínál alternatívát a jelenleg ismert és alkalmazott kormányzáselméleti berendezkedéseknek. Ezen kormányzáselméleti berendezkedés megvalósulásának első lépcsőfoka az önkormányzatokban keresendő.

AUTHOR:

LILLA JUDIT BARTUSZEK, PhD Student, Ludovika University of Public Service, Doctoral School of Public Administration Sciences,
lilla.bartuszek@fkkmagyarorszag.org

JEL code: R5

Keywords: *sustainability • governance studies • green politics • synergies • expert governance*

Abstract: *The so-called “sustainability governance theory” takes the UN’s 2015 Sustainable Development Goals as the framework for its efforts, conceiving of a system of processes and relationships that help build consensus, develop policy proposals, and foster the skills to achieve these goals. The aim of this paper is to demonstrate that this strand of governance theory, building on and largely going beyond the theoretical foundations of global governance theory, offers an alternative to the currently known and applied governance frameworks, going far beyond the traditional green policy framework. The first stage in the implementation of this theory of governance is to be found in local government.*

BEVEZETÉS

2015 szeptemberében az ENSZ Közgyűlés elfogadta a fenntartható fejlődés 2030-ra kitűzött menetrendjét, amely 17 Fenntartható Fejlődési Célt (angolul: Sustainable Development Goals, SDG) tartalmaz. Az SDG-célok,¹ vagy az „Agenda 2030”, ahogy azt gyakran nevezik, a nemzetközi közösség ambiciózus erőfeszítése annak biztosítására, hogy „senki sem maradhat hátra” a mindenki számára a fenntartható fejlődési célok eléréséért vívott küzdelem során. Az Agenda 17 fenntartható fejlődési célt, ezen belül 169 elérendő célkitűzést tartalmaz, köztük a szegénység és az éhség felszámolását, az egyenlőség elősegítését és az éghajlatváltozás elleni harcot, valamint a béke és az igazságosság megteremtését. Míg a 2015-re kitűzött korábbi millenniumi fejlődési célok (MDG) elsődlegesen a szegénység csökkentését és az alacsony és közepes jövedelmű országokkal kapcsolatos előrehaladást részesítették előnyben, a 17 SDG-cél egyetemes és minden jövedelmi szintű országra kiterjedő programterv.

Ezt az Európai Parlament által 2019-ben megrendelt, a fenntartható fejlődési célok uniós tagállamokban történő végrehajtásáról szóló tanulmány² is megerősíti: „Az SDG olyan globális menetrend, amely célokat és célkitűzéseket tartalmazó jövőképet határoz meg a világ számára 2030-ra. A változás elméletét illetően nem túl egyértelmű, és nem mondja ki, hogyan kell ezeket a célokat elérni.” Ez segít megérteni, hogy miért most van ekkora hangsúly a fenntarthatóságon, holott a kormányok már évek, ha nem évtizedek óta foglalkoznak a fenntarthatósággal – annak ellenére, hogy cselekedtünk, nem értük el a céljainkat. És kifutunk az időből.

Jogosan felmerülő kérdés lehet, hogy vajon melyik lehet a döntéshozatalnak az a szintje, amelyen ezek a nemzetközi keretrendszerbe foglalt célok a leghatékonyabban meg tudnak jelenni? Véleményem szerint egy, az Agenda 2030-hoz hasonló, nemzetközi közösség által elfogadott dokumentum valódi célja az iránymutatás, egy keretrendszer kialakítása, amely irányt szabhat „alsóbb” szinteken a konkrét cselekvésnek. A valódi, kézzelfogható eredmény azonban meggyőződésem szerint helyi szinten keresendő. Éppen ezért jelenlegi vizsgálatom tárgya annak körüljárása, hogy melyek lehetnek a helyi szintű, önkormányzati,

lokális kormányzáselmélet azon dimenziói, amelyek helyi szintről indulva hozzásegíthetik az egyes nemzeteket, az Európai Uniót és átvitt értelmezésben a nemzetközi közösséget is ezen célok megvalósításához.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK, MÓDSZERTAN

Annak a struktúrának a megismerése és államtudományi aspektusból történő elemzése, melyen keresztül a Fenntartható Fejlődési Célok – a nemzetközi szinttől kezdve, az európai uniós együttműködésen át, a regionális csoportosulásokon keresztül egészen a nemzeti szintekig – implementálásra kerülnek. A helyi közigazgatás, valamint az önkormányzatok fenntarthatósági átállásban viselt szerepének vizsgálata külön hangsúlyt érdemel. Kutatásom célja ezen említett folyamatok feltárása, a közöttük lévő szinergiák keresése, ezzel pedig az elkövetkező évtized fenntarthatósággal kapcsolatos értekezéseivel történő magyar vonatkozású, tudományos igényű hozzájárulás megalapozása.

Doktori kutatásom és jelen tanulmány elsődleges célja annak megállapítása, hogy a fenntartható településirányítás elméleti modelljéhez szükséges technikák hogyan kerülnek megvalósításra a hazai önkormányzatok tekintetében, továbbá annak bemutatása, hogy ezen kormányzáselméleti irányzat egyfelől a globális kormányzáselmélet elvi alapjaira építve, másfelől azt nagyrészt meghaladva, a hagyományos zöldpolitika kereteit messze túlfeszítve kínál alternatívát a jelenleg ismert és alkalmazott kormányzáselméleti berendezkedéseknek. Ezen kormányzáselméleti berendezkedés megvalósulásának első lépéscsoportja az önkormányzatokban keresendő.

Kutatási hipotézisem, hogy a fenntartható településirányítási modell alkalmazható a (hazai) önkormányzatok tekintetében is. A helyesen megtervezett, megvalósított és utánkövetett/üzemeltetett beruházás esetén megfelelően utógondozott projektek akár saját, új bevételi forrást tudnak teremteni az önkormányzatok számára. Szükséges tehát, hogy az önkormányzatok versenyképes városkonceptiót alakítsanak ki és olyan fenntarthatósági projekteket tudjanak megvalósítani, amelyek a projekt lezárultával jövőbeli fenntarthatósági szemléletű beruházások lehetőségét ágyazzák meg az egyes települések számára.

Amennyiben az intélezzük fel, hogy valóban a lokális szintű átalakulás a leghatékonyabb megoldás a nemzetközi szinten megfogalmazott fenntarthatósági keretrendszer implementációjára, úgy szükségeltetik olyan településirányítási modellek kidolgozása, amelyek valóban, mérhetően meghatározzák a települési önkormányzatok számára azt a cselekvési rendszert, melyben a helyi önkormányzatok szerepe és potenciálja kiaknázásra kerülhet.

A kvalitatív kutatási forma rendszerint valamilyen nyitott kérdésre keresi a választ, felvetéssel kezdődik, feltáró jellegű, az indukciót részesíti előnyben, és rendszerint a megfigyelés, interjú és szövegelemzés által nyert kvalitatív adatokra alapoz. Ezzel szemben a kvantitatív kutatási forma a téma változóira vonatkozó feltételezésekkel kezdődik, melynek igazolására vagy elvetésére valamilyen számadatokat hozó adatgyűjtési módszert választanak. Jellemzően olyan témák kutatásában alkalmazzák, amely könnyen köthető valamilyen számértékhez, és az ezzel kapcsolatos feltételezéseket mérés, teszteléssel, kísérlettel stb. próbálják meg alátámasztani. Kutatási módszereim során elsősorban szakirodalomelemzésre, dokumentumelemzésre vállalkoztam.

FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS. FENNTARTHATÓSÁGI KORMÁNYZÁSELMÉLET

Az ún. „fenntarthatósági kormányzáselmélet” az ENSZ 2015-ben kitűzött Fenntartható Fejlődési Céljait tekinteti törekvései keretének, olyan folyamatokat és kapcsolatokat rendszerét elgondolása alapjává téve, amelyek segítenek konszenzust teremteni, szakpolitikai javaslatokat kidolgozni, valamint elősegítik a készségek kialakulását ezen célok eléréséhez.

A fenntarthatósági kormányzás olyan írott és íratlan szabályok összessége, amelyek összekapcsolják az ökológiai nézőpontokat az intézményekkel és a kormányzási normákkal. Ez egy összetett téma, mivel a globalizáció, a demokrácia és a fenntarthatóság három kérdését érinti. A kormányzás egyetlen formája sem lehet sikeres, ha nincs közös kötelék azok között, akik kormányoznak, és azok között, akiket kormányoznak. Az igazi kérdés az, hogy a közjő, vagyis az élet fenntarthatósága megvalósítható-e a demokratikus kormányzási formák révén.

A kormányzás fogalma sokat vitatott, különösen, ha „városi” kontextusba próbáljuk helyezni. Mike Raco, az UCL professzorának definíciója szerint: „A városi kormányzás elsősorban azokkal a folyamatokkal foglalkozik, amelyek révén a kormányzás megszerveződik és megvalósul a városokban, valamint az állami szervek és a civil társadalom közötti kapcsolatokkal – ez a kifejezés magában foglalja a polgárokat, a közösségeket, a magán-szektor szereplőit és az önkéntes szervezeteket.”³ Segít jobban megérteni ezt a leírást, ha megnézzük, hogy a városi kormányzás milyen kulcskérdésekkel foglalkozik:

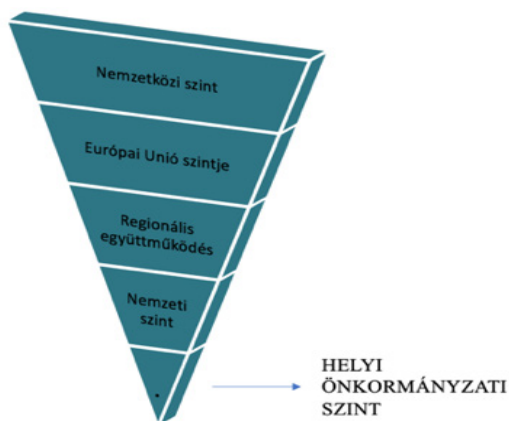
- Ki az, aki döntéseket hoz a városi területek politikájának megszervezéséről és végrehajtásáról?
- Hogyan születnek ezek a döntések?
- Ki és hogyan ellenőrzi a napirendeket?
- Milyen politikai döntéshozatali folyamatok léteznek?
- Mely intézmények/érdekcsoportok rendelkeznek a politikai napirendek alakításához szükséges hatalommal és erőforrásokkal?
- Milyen befolyással rendelkeznek a helyi lakosok és az egyes polgárok a városaik irányítása felett?

A legfontosabb koncepció, amit ebből érdemes kiemelni, az, hogy a kormányzás a folyamatokról és a kapcsolatokról szól – arról, hogy hogyan jön létre a szervezeti struktúra a polgári társadalom érdekeltjei között, és hogyan születnek és hajtják végre a döntéseket.

A HELYI SZINT MINT A GLOBÁLIS FENNTARTHATÓSÁGI KORMÁNYZÁSELMÉLET ALAPJA

Jogosan merülhet fel az a kérdés, hogy amennyiben – tételezzük fel – helyi szinten valóban kialakítható és működtethető egy ilyen kormányzáselméleti modell, úgy az hogyan hathat ki a modell nemzeti, regionális, vagy akár európai vagy globális szintű alkalmazhatóságára.

1. ábra: A „fordított piramis” modell
Figure 1: The „reversed pyramid” modell

*Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.*

Ahogy a fenti ábra is szemlélteti, a fenntarthatósági kormányzáselméletet célszerű egy ún. „fordított piramis” modellben elképzelni. Ez hivatott vizualizálni az egyes kormányzási szintek közötti kapcsolódási pontokat a nemzetközi szinttől kezdődően egészen az egyén mint individuum szintjéig (a piramis „csúcsa”).

A „fordított piramis modell” kiindulópontja annak vizsgálata, hogy egy, a nemzetközi (politikai) közösség által kialakított keretrendszer hogyan nyerhet megvalósítást (magyar vonatkozásból vizsgálva) európai, regionális (elsősorban V4), hazai, valamint helyi önkormányzati téren. Ezen logikai sorrend tartalmi kifejtése meghaladja jelen tanulmány kereteit.

Amit azonban érdemes ennek kapcsán itt is megjegyezni, az, hogy ezen logikai sorrend nem csupán egy irányba (nemzetközitől a helyi szint felé) hathat, de fordított irányban is értelmezhető. Éppen ezért véleményem szerint a fenntarthatósági kormányzáselmélet esetében kijelenthető, hogy annak helyi szintű megvalósítása a megfelelő kapcsolati láncolatokon keresztül képes hatást gyakorolni – az önkormányzatok hatékony együttműködése esetén – egy nemzeti szintű fenntarthatósági kormányzás megalapozására, ezen keresztül pedig kihathat regionális, európai, végül nemzetközi, globális kormányzástani kérdésekre és berendezkedésekre is.

Legyen szó az államigazgatás bármelyik szintjéről, minden esetben fontos kihangsúlyozni annak „bizalomépítő”, átláthatóságot közvetítő szerepét. A megfelelő társadalmi, gazdasági fejlődés csak úgy érhető el, ha a társadalomban kialakul egy bizonyos bizalmi szint a vezető réteg, a városvezetés vagy éppen a kormány iránt. Ez a bizalom lesz az elsőszámú garanciája annak, hogy a lakosság (legyen szó egyénekről vagy vállalatokról) támogatón áll majd hozzá a városvezetés vagy a kormányzat környezetvédelmet, illetve tágabb értelemben fenntarthatóságot promotáló kezdeményezéseihez. A mindenkori kormányok

feladata továbbá annak biztosítása, hogy a törvényhozás hatalmi ága mellett a végrehajtás (ezen belül elsődlegesen a közigazgatás) rendelkezzen megfelelő kompetenciával, képzettséggel és kapacitással a szükséges reformok végrehajtásához, hiszen a (központi) közigazgatásban dolgozók megfelelő szakértelme létfontosságú a mindenkori kormányok által kidolgozott stratégiák, akciótervek, programok hatékony végrehajtásához.⁴

Az Európai Unió – különösen az elmúlt években – egyre hangsúlyosabb figyelmet fordított tagállamai helyi önkormányzatainak támogatására. Az európai szintű döntések több mint 60%-a közvetlen hatással van a településekre, tartományokra és régiókra, és az európai közberuházások 70%-80%-át a helyi és regionális hatóságok végzik. Ez a két számadat önmagában is bizonyítja az európai helyi és regionális önkormányzatok egyre növekvő jelentőségét. Nem véletlen az sem, hogy az Európai Unió egyre hangsúlyosabb forrásokat tesz elérhetővé a tagállami települések számára közvetlen (azaz nem a tagállamok kormányain keresztül folyósított) támogatási rendszerén keresztül. Ez a mostani, 2021–2027-es költségvetési ciklusban közel 6,9 milliárd euró támogatást is jelenthet a hazai városok számára.

Az EU-ban régóta hangoztatott alapvető jelentőségű tétel a szubszidiaritás (azaz, hogy az ügyeket a lakossághoz legközelebbi szinten szükséges elintézni). Ezen alapelv gyakorlati megvalósítása szintén a helyi önkormányzatok mindennapi gyakorlataiban érhető tetten. Míg a központi államigazgatást alapvetően a makro problémák kezelése, illetve egyes makropolitikai történések foglalkoztatják, addig a helyi önkormányzatok, a lakossághoz legközelebb álló szint lévén a helyi szintű ügyek stratégiai tervezésében kapnak kiemelt szerepet.

A helyi önkormányzatokkal szemben támasztott jelenlegi és jövőbeli elvárások ugyanakkor magasak, és még tovább nőnek: a települések és megyék nemcsak a hatékony közigazgatásért, a magas színvonalú szolgáltatásokért és a felsőbb kormányzati szintekről érkező jogszabályok helyes végrehajtásáért felelősek, hanem a legitimitás, a demokratikus részvétel, az elszámoltathatóság és a bizalom biztosításáért is – gyakran a megszorítások mellett. Nyilvánvaló, hogy bizonyos fokú autonómiára van szükség ahhoz, hogy a helyi önkormányzatok képesek legyenek mindezeknek az elvárásoknak megfelelni.⁵

A kérdés: milyen mértékben biztosított ez az autonómia az önkormányzatok számára (különös tekintettel a hazai önkormányzatokra) és miért létfontosságú, hogy újragondoljuk az önkormányzatok szerepét a döntéshozatali folyamatokban?

FÓKUSZBAN A TELEPÜLÉSEK

A városi terjeszkedés egyik fontos hajtóereje a városi népesség növekedése. Európa esetében azonban ez nem elegendő magyarázat. A fő tendencia az, hogy az európai városok sokkal kevésbé kompakta lettek. A 1950-es évek közepe óta az európai városok átlagosan 78%-kal bővültek, miközben a népesség csak 33%-kal nőtt.⁶

A helyi és regionális önkormányzatok alapvető partnerek a fenntartható fejlesztési célok elérésében.⁷ Európa-szerte és világszerte számos önkormányzat hívja fel a figyelmet a fenntartható fejlesztési célokra, és keresi a módját, hogyan integrálja a fenntartható fejlesztési célokat szakpolitikai terveikbe: „A helyi és regionális önkormányzatok szerte a világon úgy vélik, hogy a 2030-ig tartó időszakra szóló menetrend egy nemzedékben egyszeri alkalom, hogy valódi univerzális átalakulást indítson el.”⁸ A 17 cél mindegyikének van területi di-

menziója, és az eléréséhez legalkalmasabb stratégiák helyről helyre változnak. A 2030-ig tartó időszakra vonatkozó menetrend megvalósítása ezért a közösségek, a különböző méretű városok, a régiók és nemzeti szövetségeik teljes felelősségétől függ. A legfontosabb, hogy a megfelelő politikák végrehajtásához szoros partnerségre van szükség a kormányzás valamennyi területe között minden kontinensen annak biztosítása érdekében, hogy a 2030-as keretrendszer teljes megvalósítást nyerjen.

A 2030-as keretrendszer minden kétséget kizárólag ambiciózus. Annak minden céljának, célkitűzéseinek és indikátorainak történő megfelelés természetesen egy nemzet számára sem valósítható meg 100%-osan. Ahhoz azonban, hogy a lehető legtöbbet tudjunk megvalósítani ezen célokból, elengedhetetlen, hogy a magas szintű politikai fórumokon kívül, a lakossághoz legközelebbi szinten is tegyünk érte. Ezt a folyamatot nevezzük a 2030-as Fenntartható Fejlődési Célok lokalizálásának.

A városi növekedés jelenlegi üteme korábban soha nem látott mértéket öltött. A gyors urbanizáció óriási kihívásokkal jár, beleértve a növekvő légszennyezést, a nem megfelelő alapszolgáltatásokat és infrastruktúrát, valamint a tervszerűtlen városi terjeszkedést, amelyek a városokat még kiszolgáltatottabbakká teszik a katasztrófákkal szemben. Városainknak és falvainknak tisztának és biztonságosnak kell lenniük, megfelelő lakhatási lehetőségekkel és olyan alapvető szolgáltatásokkal, mint a víz és az áram. Szükség van továbbá hatékony közlekedési rendszerekre és zöldövezetekre is. A fenntartható fejlődési célok lokalizálása egyaránt magába foglalja annak vizsgálatát, hogy a helyi önkormányzatok alulról építkező fellépésük révén miként támogathatják a 2030-as menetrend megvalósítását, valamint azt, hogy az SDG-k milyen keretet nyújthatnak a helyi fejlesztési politikáknak.

A TELEPÜLÉSI SZINTŰ FENNTARTHATÓSÁGI KORMÁNYZÁSELMÉLET MEGVALÓSULÁSA MAGYARORSZÁGON: ÁLOM VAGY REALITÁS?

Csökkenő hatáskörök, növekvő kiadások, alacsony bérezés és demotiváltság jellemzi a hazai önkormányzati szektort. A törvényi szigorítások, a településekre kivetett szolidaritási adó- és hatáskörelvonások mellett a koronavírus-járvány gazdasági hatásai, majd a 2021/2022-es évek energiaválsága is jelentősen megnövelte az önkormányzatok terheit. Nem csoda tehát, ha kevesebb figyelem (és pénz) jutott a fejlesztéspolitikai elképzelések megvalósítására.

Egy városvezető napi szinten találkozik olyan feladatokkal, amelyek integrált rendszerben történő kezelése nagymértékben hozzájárulna egy élhetőbb város kialakításához. Esztergomban kivilágítatlan közterek, a főváros budai kerületeiben utcákat előntő villámárvizek, Szentendrén a heteken át tartó aszály és szárazság okozta vízhiány, Érden elaggott vízvezeték-hálózat, sok vidéki városban rendezetlen tömegközlekedés, a főváros környéki agglomerációban bölcsődei- és óvodai férőhelyhiány, lakhatási nehézségek, az energiaárak miatt csökkentett közszolgáltatások... Csupán néhány példa az elmúlt évek önkormányzati döntéshozókra nehezedő problémák közül.

Ezek a problémák – bár legtöbbjük évek, évtizedek óta ismert – azonban nem csak a

döntéshozói asztalon álló papírhalmok ügyeivé, hanem az adott településen élők mindennapi realitásával váltak.

Egy biztos: a fenntarthatóság kérdésköre sohasem lesz fekete vagy fehér. Jó vagy rossz. Tisztán előnyös vagy hátrányos. És aki ezt állítja, nem csak hogy téved, de egy olyan hibás gondolatspirált indít el, ami valójában csak tovább és tovább bővíti a szakadékot az élıhetőséget elősegítı megoldások elterjesztése és a társadalom ezen megoldások iránti befogadása között.

A hazai fenntarthatósági átállás legnagyobb akadályja nem az egyes beruházásokban keresendı, hanem az integrált szemlélet elterjedésének hiányában, a szinergiák elmaradásában, a helyi szintı autonómia csökkenésében és az egyes döntések érintetteinek bevonásának hányában. Kölcsönösen előnyös, valódi megoldások akkor szülehetnek, ha a települések vezetıi, a lakosság, valamint a döntéshozók partnernek tekintik egymást ezen folyamatok során. Valódi fenntartható döntések pedig csak akkor szülehetnek, ha a környezeti pilléren felül egy döntés társadalmi és gazdasági hatásait is kellıképpen figyelembe vesszük.

Együttmőködésre van szükség, olyan megoldásokat kell kialakítani, amelyek a lakosság szintjétıl egészen a legmagasabb döntéshozatali fokig egyaránt közvetíteni tudják a cselekvés szükségességének üzenetét. Ehhez elengedhetetlen a téma szakértıinek széles körő bevonása, a közös gondolkodás, a véleménycsere, valamint ami még ennél is fontosabb: a jó gyakorlatok megosztása. Ez az, ami bántóan hiányzik Magyarországon, a pártpolitikától mentes párbeszéd kormánypárti és ellenzéki, városvezetı és országgyőlési képviselı, választópolgár és kormánytag között.⁹

ÖSSZEGZÉS

Összegzésként megállapítható, hogy a 2030-ra kitűzött Fenntartható Fejlesztési Célok rendszere valóban minden döntéshozatali szinten tetten érhető. Ahhoz azonban, hogy egy ilyen ambiciózus célrendszerből valóban a maximális eredményt hozhassák ki a tagállamok, nem csupán az egymás közötti nemzetközi, európai és regionális együttmőködésre kell nagy hangsúlyt fektetni, hanem a nemzeti szintű döntések elıkészítésében a közigazgatás egészének, így a helyi önkormányzatoknak is megfelelı szerepet kell juttatni.

Egy dolog biztos: a célok közötti szinergia eléréséhez kompromisszumokra lesz szükség. Az Agenda 2030 egyik nagy kihívása éppen ezért annak meghatározása lesz, hogy miként lehet ellensúlyozni ezeket a célok közötti kompromisszumokat.

Ez azt jelenti, hogy egyetlen politikai intézkedést sem lehet egyetlen szempontból elemezni vagy végrehajtani. A politikáknak a különbözı komplex rendszerekre gyakorolt tényleges hatását, mint például a biológiai sokféleséget, az egyenlıtlenséget, a szén-dioxid-kibocsátást, a gazdasági stagnálást vagy az óceán savasodását, egyszerre kell értékelni. Ezért a fenntartható fejlődés holisztikus szemléletének indoka az, hogy a politikáknak valamilyen módon figyelembe kell venniük ezeket a sokrétű hatásokat a kockázatértékelés és a tervezés során.

A gazdasági növekedés, a technológiai fejlődés, a környezet instabilitása és az egyen-

lőtlenség következtében ezek a rendszerek egyre kiszámíthatatlanabbá és fenntarthatatlannabbá válnak. Az ilyen fenyegetések közvetlen, gyors, hatékony és méltányos leküzdésére irányuló határozott globális elkötelezettség nélkül kevés a kilátás a fenntartható fejlődés eredeti céljának, azaz a nemzedékek közötti igazságosságnak a megvalósítására.

E holisztikus megközelítés valódi végrehajtása hatalmas beruházásokat és a gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi irányítás lényeges változásait követeli meg. A kormányoknak, a nemzetközi szervezeteknek és a magánszereplőknek sokkal többet kell tennie, mint pusztán a természeti erőforrások megőrzése a következő generáció számára. Kompromisszumokra, közös cselekvési tervekre lesz szükség, ha a világ vezetői hívek kívánnak maradni a 2015-ben tett ígéretükhöz. Mindezt legcélravezetőbben pedig csakis lokális szinten, a helyi önkormányzatok szerepének kihangsúlyozásával érhetjük el.

JEGYZETEK

- 1 *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Elérhető: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (Letöltés ideje: 2021.12.01.)
- 2 Europe's approach to implementing the Sustainable Development Goals: good practices and the way forward Policy Department for External Relations, Directorate General for External Policies of the Union, PE 603.473 - February 2019.
- 3 *Raco, M. Governance, Urban*, in: Kobayashi, Audrey (ed.): *International Encyclopedia of Human Geography*, 20202, 253–258.
- 4 *Fenntartható Városok: Több, mint zöld! Szakpolitikai javaslatcsomag*. Elérhető: <https://fenntarthatovarasok.com/2023/09/tobb-mint-zold-szakpolitikai-javaslatcsomag/>
- 5 *Részlet a szerző korábbi, nem tudományos fórumon megjelent véleménycikkéből – „Mi az önkormányzati választások valódi tétje*, Index hírportál, 2024.01.17. Elérhető: <https://index.hu/velemeney/2024/01/17/onkormanyzatok-autonomia-lakossag-teelpules-kozszoigaltatasok/>
- 6 Forrás: az Európai Unió hivatalos honlapja. Elérhető: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/key-facts-and-figures/life-eu_hu (Letöltés ideje: 2023.11.19.)
- 7 *Delivering the Sustainable Development Goals at local and regional level – Subgroup on „Delivering SDGs at local and regional level”*. Elérhető: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/delivering-sdgs-local-regional-level.pdf>
- 8 *UCLG report (2017) on national and sub-national governments on the way towards the localization of the SDGs*. Elérhető: https://www.uclg.org/sites/default/files/localgov_report_localizationsdg_hlpf.pdf
- 9 *Részlet a szerző korábbi, nem tudományos fórumon megjelent véleménycikkéből – „Mi az önkormányzati választások valódi tétje*, Index hírportál, 2024.01.17. Elérhető: <https://index.hu/velemeney/2024/01/17/onkormanyzatok-autonomia-lakossag-teelpules-kozszoigaltatasok/>

IRODALOMJEGYZÉK

- Burger, Michael – Gundlach, Justin: *The Status of Climate Change Litigation: A Global Review*, United Nations Environment Programme, Columbia Public Law Research Paper, 2017. ISBN: 978-92-807-3656-4. Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=3364568>
- Magyar Energetikai Társaság: *Gondolatok az integrált, non-profit vezetékes közműszolgáltató létrehozásának és üzemeltetésének egyes szabályozási kérdéseiről*, 2014.
- Monkelbaan, Joachim: *Governance for the Sustainable Development Goals: Exploring an Integrative Framework of Theories, Tools, and Competences*, Springer Singapore, 2019, 214. <https://doi.org/10.1007/978-981-13-0475-0>
- Osofsky, Hary M.: *The Intersection of Scale, Science, and Law in Massachusetts v. EPA*, in: Burns, William C. G. – Osofsky, Hary M. (eds.): *Adjudicating Climate Change*, Cambridge University Press, 2007, 134. Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=1014905>
- *Raco, M. Governance, Urban*, in: Kobayashi, Audrey (ed.): *International Encyclopedia of Human Geography*, 2020², 253–258.

INTERNETES FORRÁSOK

- *Az Európai Fejlesztési Konszenzus*. Elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2017/06/07/joint-strategy-european-consensus-development/> (Letöltés ideje: 2024.06.24.)
- *Az Európai Unió prioritásai (2019–2024)*. Elérhető: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-priorities_hu (Letöltés ideje: 2024.06.24.)
- *Budapest Fenntartható Energia- és Klíma Akcióterve*. Elérhető: https://budapest.hu/Documents/klimastrategia/BP_kl%C3%ADmastrat%C3%A9gia_SECAP.pdf (Letöltés ideje: 2024.06.24.)
- *Delivering the Sustainable Development Goals at local and regional level – Subgroup on „Delivering SDGs at local and regional level”*. Elérhető: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/delivering-sdgs-local-regional-level.pdf> (Letöltés ideje: 2024.06.24.)
- *EU Voluntary Review on the Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Elérhető: <https://commission.europa.eu/system/files/2023-06/SDG-Report-WEB.pdf> (Letöltés ideje: 2024.06.24.)
- *Európa környezete – Helyzetkép és kilátások 2020-ban*. Elérhető: <https://www.eea.europa.eu/soer/hu/publications/europa-kornyezete-helyzetkep-es> (Letöltés ideje: 2024.06.24.)
- *Europe’s approach to implementing the Sustainable Development Goals: good practices and the way forward* Policy Department for External Relations, Directorate General for External Policies of the Union, PE 603.473, February 2019. Elérhető: <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/160360/DEVE%20study%20on%20EU%20SDG%20implementation%20formatted.pdf> (Letöltés ideje: 2024.06.24.)
- *Fenntartható Városok: Több, mint zöld! Szakpolitikai javaslatcsomag*. Elérhető: <https://fenntarthatovarosok.com/2023/09/tobb-mint-zold-szakpolitikai-javaslatcsomag/> (Letöltés ideje: 2024.06.24.)
- *„Fit for 55”: delivering the EU’s 2030 Climate Target on the way to climate neutrality, Document 52021DC0550*. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0550> (Letöltés ideje: 2024.06.24.)
- *Friedrich Ebert Stiftung: The 2030 Agenda: An Unprecedented Statistical Challenge*. Elérhető: <http://library.fes.de/pdf-files/iez/14796.pdf> (Letöltés ideje: 2024.06.24.)
- *Magyarország Nemzeti Energia- és Klímastratégia (tervezet)*, 8. Elérhető: https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/documents/hungary_draftnecp.pdf
- *Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Keretstratégia*. Elérhető: <https://eionet.kormany.hu/akadalymentes/download/1/26/71000/NFFT-HUN-web.pdf> (Letöltés ideje: 2022.01.10.)

- *Nemzeti Klíma- és Energiaterv, Innovációs- és Technológiai Minisztérium (2018)*. Elérhető: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/hu_final_necp_main_hu.pdf
- *Paris Agreement to the United Nations Framework Convention on Climate Change*, Dec. 12, 2015, T.I.A.S. No. 16–1104. Elérhető: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/parisagreement_publication.pdf (Letöltés ideje: 2024.06.24.)
- *UCLG report (2017) on national and sub-national governments on the way towards the localization of the SDGs*. Elérhető: https://www.uclg.org/sites/default/files/localgov_report_localizationsdg_hlpf.pdf (Letöltés ideje: 2024.06.24.)
- *UN General Assembly, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, 21 October 2015, A/RES/70/1. Elérhető: <https://www.refworld.org/docid/57b6e3e44.html> (Letöltés ideje: 2023.04.06.)
- *United Nations UN, 2015. „The Millennium Development Goals Report 2015,” Working Papers” id:7222, eSocialSciences*. Elérhető: <https://ideas.repec.org/s/ess/wpaper.html> (Letöltés ideje: 2024.06.24.)

JOGSZABÁLYOK

- Decision (EU) 2022/591 of the European Parliament and of the Council of 6 April 2022 on a General Union Environment Action Programme to 2030

•
Bakó Péter: Beszélgetők

PURDA ZSUZSÁNNA

A balatoni gyámügyi konferenciákról 1998-2010¹

*About the Balaton Guardianship Conferences
1998-2010*

•
SZERZŐ:

PURDA ZSUZSÁNNA, családjogász, nyugdíjas gyámhivatal-vezető, a Gyermekjogi ABC könyv szerzője, zsuzsapurda@gmail.com

AUTHOR:

ZSUZSÁNNA PURDA, Family Lawyer, Retired Child Welfare Officer, Author of ABC of Children's Law, zsuzsapurda@gmail.com

VISSZATEKINTÉS

Nem szokványos dolog egy nemrég megtörtént személyes élménnyel kezdeni egy szakmai írást, de mivel ennek kapcsán keletkezett felháborodásom inspirált annak megírására, mégis fontosnak tartom.

Nemrégén néhány napot töltöttünk a Nyugat-Dunántúl egyik gyönyörű kisvárosában egy hotelben, ahol az aulában festmény- és fotókiállítás volt. Amint ott üldögéltünk, megjelent egy férfi, nyilvánvalóan csak a kiállítást megnézni jött. Azonnal ismerősnek tűnt, de pár nap kellett, mire rájöttem, hogy az adott megyei, volt Gyermek és Ifjúságvédő Intézet igazgatója volt a 90-es években. Koromnak betudhatóan – legalábbis remélem – nem jutott eszembe a neve. Láthatólag ő is így volt ezzel, kiment, majd újra visszajött képeket nézegetni, de valószínűleg ő sem volt biztos a dolgában, és hát józan ésszel nem magyarázható, de jellemző félelemből egyikünk sem mert odamenni a másikhoz. Ez a sokunkban meglévő gátlás teljesen érthetetlen egyébként, mert nyilván, ha nem ő az, akire gondoltam, biztosan mosolyogva azt mondja, tévedtem – ennyi. Később

egyszerűnek véelve a feladványt megkerestem a neten az adott gyermekintézmény honlapját, nyilván az intézmény történetét bemutató részben rábukkanok a keresett személyre. Megdöbbentem tapasztaltam, hogy a honlapon semmiféle jogelőd intézmény adatai nem szerepelnek. Ugyanezt tapasztaltam a saját, Veszprémben lévő intézmény honlapján is, az „Archivum” oldalon. Mintha 2010 előtt semmilyen megyei gyermekvédelmi intézmény nem működött volna, noha az intézmény történetét – szerencsére – könyvben is megírták. Az ugyancsak Veszprémben lévő Davidikum (Veszprémi Dávid Árvaház) címen az intézmény alapítása és története megtalálható. Érthető lenne az a megoldás is, hogy a régi intézmény neve alatt jelennének meg a 2010 előtti adatok, de ha a jogelőd intézmény nevén keressük, akkor is csak az új információk jelennek meg, azok is hiányosan. Másokat is megkérdeztem erről a jelenségről, és ugyanez a tapasztalatuk más szakterületek esetében akkor, ha az állami fenntartású intézmény volt, vagy lett.

Ez inspirált arra, hogy írjak arról a szakmai munkáról, amely a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban: Gyermekvédelmi Törvény) hatálybalépését követő időszakban zajlott, nehogy ez is a feledés homályába vesszen, hiszen az 1901-es, európai szinten is egyedülálló első törvény kutatása kapcsán is örömmel vettük az akkori beszámolókat, írásokat.

A gyermekvédelemben 1977-óta dolgoztam, az egyetem befejezését követően – hála a gyakorlati idő alatti XVIII. kerületi tapasztalataimnak – első perctől arra vágytam, hogy gyámügyes lehessenek. Így kerültem a Veszprémi Városi Tanács VB Igazgatási Osztálya keretén belül működő gyámhatóságra, ahol semmiféle betanítás nem volt lehetséges, mert két ügyintéző látta el az egész város gyámügyeit. Hozzá kell tennem azt is, ami jelenleg is így van, hogy családi jogot tanultunk ugyan az egyetemen, de a gyámügyi igazgatásról, illetve az államigazgatásnak ezen speciális területének a családi joghoz való kötöttségéről egyetlen szót sem. A gyámügyesek abban az időben egy kicsit páriák voltak az igazgatási osztályokon belül. Mi kaptuk a legrosszabb szobákat, egy idő után helyileg is elkülönítetten az udvar hátsó részébe száműzték minket, mivel az ügyfélkörünk nem a középosztály tagjaiból állt, és ez zavarta a tisztségviselőket. Az az igazság, hogy ez egész pályafutásom alatt végigkísért, ha nem is nyíltan vállalták ezt fel a vezetők, de titokban vagy nem is titokban nagyon örültek, amikor a gyámhatósági ügyek elkerültek a járási hivatalokhoz 2013-ban. Nem felejttem, amikor egy németországi szakmai útról visszajöve elmeséltem azt a tapasztalatomat, hogy az önkormányzatok versenyeznek abban, melyiknél erősebb a szociális háló, az esetekről való gondoskodás. Egyik vezető azt mondta nevetve, hogy reméli, nem jön el az az idő, amikor ez alapján ítélik majd meg a munkáját.

Ez a szemlélet és a szociális munka másodlagossága megnyilvánult abban is, hogy a gyámügyi munka országos irányítás szintjén is mostohagyerek volt, egyik minisztériumtól a másikhoz került, igazi gazdája egyik helyen sem volt, annak ellenére, hogy a minisztériumi főosztályon dolgozók valóban szakemberek voltak, és tették a dolgukat, amennyire lehetett. És akkor még nem beszéltem a gyámügyi munka „ikertestvéréről”, az intézményes gyermekvédelem helyzetéről.

Ezt példázandó összegyűjtöttem a főhatóságunkban történő változásokat – remélhetőleg pontosan. Sajnos a keresés közben szintén azt tapasztaltam, hogy a jogelőd minisztériumokról minden információ eltűnt, a rendeletek megjelölése, régebbi szakmai anyagokban talált elnevezések segítettek ebben. Abban az időben, amikor én a gyámügyi igazgatásba ke-

rültem, a gyámhatósági feladatok az Oktatásügyi Minisztériumhoz tartoztak (1974–1980), majd átszervezéssel a Művelődésügyi Minisztériumhoz 1987-ig. 1990–1998-ig a Népjóléti Minisztérium, 1998–2002 között a Szociális és Családügyi Minisztérium volt a főhatóság. 2002–2004-ig a Gyermek, Ifjúsági és Sportminisztériumhoz tartoztunk, 2004–2006-ig az Ifjúsági, Családügyi és Szociális Esélyegyenlőségi Minisztériumhoz, majd 2010-ig a Szociális és Munkaügyi Minisztériumhoz. 2010–2012-ig a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2012–2022-ig az Emberi Erőforrások Minisztériuma, jelenleg a Kulturális és Innovációs Minisztérium a gyámhatóságokat irányító és felügyelő főhatóság. Ez a változatosság jelzi a „mostohagyerek” státuszt, ami együtt jár az egységes, kormányzatokon átívelő szakmai stratégia hiányával is.

A Gyermekvédelmi Törvény előtti időszakban a gyermekvédelmi ügyekben a családgondozás is a gyámügy része volt éppúgy, mint a hatósági és segélyezési feladatok, továbbá perindítási jogunk már akkor is volt (pl. gyermekelhelyezés, gyermektartásdíj megállapítás), ami még sokrétűbbé tette a munkánkat. 1985-ben kerültem a Veszprém Megyei Tanács VB. Igazgatási Osztályára másodfokú gyámügyi ügyintézőként. Itt is ketten dolgoztunk. A feladatok az egyedi ügyek mellett nagyon érdekesnek bizonyultak, és kitekinést jelentettek a megyei és az országos gyermekvédelmi állapotokra. A munkakörülmények nagyon jók voltak, és feladataink közé tartozott a megye területén működő gyámhatóságokkal való rendszeres kapcsolattartás, ami a mai időkben teljesen ellehetetlenült, sőt azt kell mondanom, megvetendő és elítélendő dolognak számít azval a felkiáltással – szerintem hamisan értelmezett alapelv kapcsán –, hogy a másodfok nem avatkozhat bele az első fokú ügyintézésbe. Ez természetesen az egyedi ügyekbe való beavatkozást illetően így is volt/van, azonban általános iránymutatás, segítség szükséges lehet az egységes joggyakorlat kialakítása érdekében. Az osztály feladatai közé tartozott a rendszeres szakmai ellenőrzés elfogadott terv szerint, a korábbi ellenőrzések során feltárt hibák kijavításának ellenőrzését is beleértve. Helyben tudtunk támogatást adni a jó gyakorlat kialakítása kapcsán, a felkészültségi hiányokat egy alapos átbeszélgetéssel a minimálisra szűkíthettük. Ugyancsak a munkánk közé tartozott a megye területén a rendszeres kapcsolattartás a helyi szakemberekkel. Ez nagyon eredményesnek bizonyult, hiszen első kézből – nem iratokból! – értesültünk a helyi problémákról, a szabályozás hiányosságairól vagy éppen a túlszabályozottsággal kapcsolatos gondokról, a kollégák leterheltségéről, felkészültségéről stb. Ennek érdekében meg volt határozva, hogy a megyében mely községek és városok tartoznak egy-egy igazgatási ügyintéző hatáskörébe, ahová egy évben többször is el kellett látogatni. Ilyen esetekben nemcsak a saját szakmai területünkről szóló információkat gyűjtöttük be, a más szakmai problémákat is továbbítanunk kellett. Ezen kívül az új jogszabályok megjelenését követően, illetve az egységes szakmai gyakorlat kialakítása érdekében megyei értekezleteket is tartanunk kellett.

Az 1980-as években kicsit jobbá vált a helyzet abból a szempontból, hogy rendszeresek lettek a tájékoztatók az illetékes minisztérium gyámhatósági munkájával foglalkozó, hosszabb ideig állandó szerepben dolgozó kollégák részéről. Nagy segítséget jelentettek a tájékoztatók a megyei ügyintézők részére, főként jogszabály-módosítások kapcsán. Az 1986-os Csjt. módosításkor megyénként tartottak ismertetőt a főosztály dolgozói az Igazságügyi Minisztériummal karöltve. Mint megyei ügyintéző így személyesen ismerhettem meg az országos irányításban dolgozókat, és már nemcsak a nevüket, így a gyámügy területén dr. Bernád Istvánt, dr. Németh Lászlót, az igazságügyből dr. Somogyvári Istvánt, akik sokat

tettek az egységes joggyakorlat kialakítása érdekében. Ez korábban nem volt jellemző. 1990-ben a megyei gyámhatósági munkát felcseréltem az intézményes gyermekvédelemmel, ettől kezdve 1997-ig a Veszprém Megyei Gyermek és Ifjúságvédő Intézetben dolgoztam. Nagyon érdekes és tapasztalatokban gazdag időszak volt, hiszen ugyanannak a munkának egy másik aspektusát ismerhettem meg. Ugyancsak ebben az időszakban egy pályázat alapján megtapasztalhattam a svájci gyermekvédelmi, szociális igazgatás működését a Zürich Városi Gyámhatóságnál. Amikor 1995-ben a minisztériumban személyi változások történtek, a helyben dolgozó szakemberek féltették a kialakult és a fentiek szerint működő rendszert, nem tudhattuk, hogy Gáspár Károly és közvetlen munkatársai személyében egy elkötelezett, ráadásul új szemléletű, gyermekközpontú rendszer kialakításában érdekelt vezetést kap az ágazatunk.

Ekkor már jó kapcsolat alakult ki – főként az azonos térségben dolgozó – gyámügyi és gyermekvédelmi szakemberek között, nem elszigeteltségben végeztük a munkánkat. Ez azt jelentette, hogy egy-egy régióban gyakorta szakmai találkozókra került sor a Gyermek és Ifjúságvédő Intézetek között, ami kiterjedt arra, hogy ezekre a találkozókra a gyámügyeseket is meghívták. Itt a Dunántúlon Vas, Győr-Moson-Sopron, Veszprém, Komárom-Esztergom megye területén dolgozók találkoztak rendszeresen, és információkat, gyakorlati megoldásokat, tapasztalatokat cseréltünk. Amikor megalakultak a Gyámhivatalok a városokban, megpályáztam Veszprémben a hivatalvezetői állást, és ismét visszatértem a hatósági munkába.

A Gyermekvédelmi Törvény teljesen új megoldásokat, szemléletet és feladatokat hozott, és a minisztérium az egész országra kiterjedő többnapos felkészítő előadásokat szervezett. Ezek rendkívül hasznosak voltak, de a félelmeinket, hogy hogyan tudjuk majd megoldani ezeket a feladatokat, nem oszlathatták el. Hozzá kell tennem, sokan voltak szkeptikusok is, hogy egyáltalán a magyar körülmények lehetővé teszik-e ennek az új, előre vivő, gyermekközpontú rendszernek a kiépítését és működtetését. Ezeket a felkészítéseken nagyon sokat jelentett, hogy a más-más megyékben, városokban dolgozó szakemberek kicserélhették egymással a tapasztalataikat, gondolataikat, megoldásaikat. Kiderült, hogy mennyire másképpen viszonyultak az egyes városi vezetők a gyámhivatalok megalakulásához, hiszen a többi igazgatási feladatoktól teljesen eltérően nem tartoztak a jegyzők hatáskörébe ezek a feladatok, a hivatalvezetőnek önálló aláírási és képviselési joga volt. Voltak a polgármesteri hivatalból teljesen kirekesztett gyámhivatalok, amelyeknek a nekik járó eszközöket sem biztosították, és azok, amelyek működését maximálisan támogatták, mint például Veszprémben.

Ezek a történések, a beindulás, az új jogi környezet hatásai vezettek oda, hogy megszületett az ötletem, hogy miért ne lehetne gyámhivatali konferenciát szervezni, ami foglalkozna a gondjainkkal, lehetőséget adva az ország más-más területén dolgozók tapasztalatcseréjére.

A KONFERENCIA RENDEZÉSÉNEK ÖTLETE

Első ízben, 1998 tavaszán Balatonalmádiban, – utólag jellemezve ezt óriási optimizmussal – egyedüli szervezésben összehívtam egy egynapos szakmai tanácskozást, ahol megyei előadókat, szakembereket kértem fel helyzetelemzésre. Mindenki nagyon készséges és lelkes volt. Ott a törvényi változás adta gyakorlati nehézségeknek csupán az említése tör-

ténhetett meg, a legfontosabb téma az új örökbefogadási eljárás megvitatása volt, illetve a rendszeres találkozások szükségessége erőteljesen felmerült a szakma részéről.

Erre a megbeszélésre várakozásomat felülmúlóan sokan jöttek el megyei, városi kollégák és az intézményes gyermekvédelemben dolgozók is, a megyei önkormányzat által részünkre ingyenesen felajánlott konferenciaközpontban.

Ez ösztönzött arra, hogy próbáljak megszervezni egy rendszeresen működő szakmai tanácskozást. A gyámhivatalok felállítására és működtetése a polgármesteri hivatalok számára még teljesen új feladatot jelentett, ilyen tervvel nem állhattam elő saját városom vezetői felé, ezért egyedül vágtam bele, ami így visszatekintve nagy bátorságra vallott.

Partnert találtam a Veszprémben működő, Közigazgatási Szolgáltató Iroda (továbbiakban: KÖSZI) vállalkozásának menedzserében, dr. Zimonyi Péterben. A KÖSZI létrehozásának eredeti célja a kistéleplülések szakmai segítése volt. Már korábban is elkötelezte magát a gyámügyi igazgatás irányában, több ízben adta ki az általam írt gyámhatósági iratmintákat és ezek bemutatását szervezte országgszerte. Így szívesen vállalta a közreműködést. Megállapodtunk, hogy a szakmai vonatkozású tartalomért én leszek a felelős, a konferencia megszervezéséért pedig a KÖSZI. (Hosszú évekkel később szembesültem azzal, hogy sokan azt hitték, hogy a konferenciákat Veszprém városa szervezi.) Így ketten vetettük bele magunkat a szervezésbe. Néhány alapvető dologban a kezdetekkor megegyeztünk:

- A konferenciának kellő rangot kell adni a helyszínen és a szolgáltatások tekintetében. Ennek megfelelően a helyszínt mindenképpen a Balaton mellett képzeltük el, hiszen ez vonzó lesz a nem közelben dolgozó kollégák részére is. Budapest ugyan könnyebben megközelíthető, de mivel 3 napos előadássorozatban gondolkodtunk, ez vonzóbbnak látszott, és a parkolási kérdéseket is könnyebb volt biztosítani. Így legtöbbször Balatonfüreden, Balatonvilágoson és Tihanyban kerültek megrendezésre.
- Középkategóriás szállót kerestünk, ahol konferenciaterem és szemináriumi helyiségek is rendelkezésre álltak. Az esti programokra, beszélgetésekre, amelyek véleményem szerint nagyon is hangsúlyosak egy többnapos konferencia esetén, nem kellett külön gondot fordítani, hiszen a tó közelsége még rossz időben is megadja a megfelelő környezetet. Így külön városnéző vagy egyéb kulturális programok szervezésével – néhány ötlet felvetését kivéve – nem foglalkoztunk, de ezt nem is hiányolták a résztvevők. Megjegyzem, akkoriban a szabadidős programok biztosításának hagyományai voltak egy többnapos tanácskozás esetében.
- Az időpont megtervezése is fontos volt. A tavaszi időjárás kedvezett leginkább számunkra, az időjárást és a helyszínt figyelembe véve. Ez a konferenciaszezon kellős közepét jelentette, így a szervezés korai megindítása és a színvonalas tematika döntő jelentőségű volt, hogy vonzzuk a résztvevőket.
- Eltökéltük, hogy az előadóknak tiszteletdíjat fogunk fizetni, így tudjuk biztosítani, hogy igazán színvonalas, szakmailag magas szintű ismeretekkel, kellő rálátással rendelkező és lehetőleg az újdonságok befogadása iránt elkötelezett előadókat hívhassunk meg. Elkerülhetjük így azt a kialakult szokást, hogy a meghívott és meghirdetett előadó mást küld maga helyett.
- Csak 3 napos rendezvényben gondolkodtunk amiatt, hogy tapasztalataink szerint az utolsó napon már kezdenek elszivárogni a résztvevők, az utazásra, a másnapi programokra, a máshoz kötött indulásra hivatkozva, így végül kevesebben és főként

a környéken élők tartanak ki végig. Ez viszont azt jelenti, hogy az első két napon teljes létszámmal és figyelemmel követik az előadásokat, így jól ki lehet használni az időt.

- Első perctől törekedtünk arra, hogy a szakmát irányító minisztériumból hívjunk meg előadókat, lehetőleg az első előadásra felkérve. Az első előadás így szinte megnyitja a konferenciát, még akkor is, ha eleinte azzal számoltunk, hogy lesznek, akik csak emiatt, és csak az első napra jönnek el. Ez azután nem így történt, ritka volt, aki csak egy-egy napra jött – természetesen a helyi, megyei résztvevők kivételével.
- Célunk volt az is, hogy a gyámüggyel rendszeresen kapcsolatba kerülő más szakmák – főként gyakorlati tapasztalattal bíró - képviselői is lehetőséget kapjanak.
- A gyakorlati kérdések túlsúlyban kapjanak helyet a konferencián, mert úgy tapasztaltam, hogy elméletben jól hangzó és működő (jog)szabályok, irányelvek nem mindig tudnak meghonosodni, vagy alkalmazásuk nem lehetséges az adott szakmai környezetben. Ezért minden konferencián egy vagy több megyei/városi gyámhivatal-vezető is lehetőséget kapott, hogy a saját területén szerzett gyakorlati tapasztalatairól beszámoljon.

A KONFERENCIÁKRÓL

A KÖSZI-vel közösen első alkalommal 1998 tavaszán rendeztük meg Balatonfüreden a 3 napos konferenciát Gyámhivatalok Balatoni Konferenciája² névvel, de ekkor még számot nem kapott, majd ugyanabban az évben novemberben is volt, a nagy érdeklődésre tekintettel. Már januárban megkezdtem a szakmai szervezést. Ez úgy történt, hogy levelet írtam minden megyei és városi gyámhivatal-vezetőnek, amiben beszámoltam a tervekről, és kértem őket, adjanak szakmai ötleteket, mit szeretnének hallani, miben várnak tájékoztatást, milyen kérdések rendezését hiányolják, hol lenne szükség esetleg az egységes joggyakorlat kialakítására. Ezt a későbbiekben minden egyes konferencia előtt megtettem, mindig új ötleteket kaptam a kollégáktól.

Különösen izgalmasra sikerült a harmadik, az 1999-es tanácskozás. Megpróbáltuk korábbi április eleji időpontban rendezni. Minden jól alakult, egy olyan szállodában kaptunk helyet Tihanyban, ami akkor indult, de sajnos nem számoltunk sem mi, sem a szálló vezetősége a hirtelen lecsapó hidegfronttal. Majd megfagytunk, és mivel a fűtés szükségessége fel sem merült a szálloda vezetőségében, csak nagyon lassan, és iszonyú költségek árán sikerült valami meleget csiholni. Ez arra ösztönözt minket, hogy májusnál előbb semmiképpen sem szabad konferenciát tartanunk. Ez a konferencia volt az első, amikor a minisztériumban éppen készülő jogszabálytervezetet szekciókban is megvitathattuk, ez óriási lelkesedést váltott ki a szakma részéről, hiszen bevonódhattunk azoknak a jogszabályoknak az előkészítésébe, ami a mindennapi munkánkat befolyásolta.

1999-ben megkíséreltünk egy másik konferenciasorozatot is beindítani. A Gyermekvédelmi Törvény hozta létre a gyámhivatalokat, és osztotta meg a korábbi gyámhatósági feladatokat a jegyzőnél hagyva többek között a védelemben vételi eljárást. Felmerült tehát, hogy a jegyzői feladatokat ellátó gyámügyeseknek is rendezzünk hasonló szakmai fórumot. Sikerült megszerveznünk egy kétnapos konferenciát 1999 májusában, Tihanyban Balato-

ni Gyermekvédelmi Konferencia címmel, azonban a részvétel – előzetes felmérés ellenére – olyan csekély volt, hogy felhagytunk a kísérletezéssel. Kiderült, ennek anyagi indokai is voltak (a községek nem tudták kifizetni egy több napos konferencia bekerülési költségét), és az is szerepet játszott, hogy több napra nem tudták nélkülözni a kollégákat, akik nemcsak gyámügyi, hanem más igazgatási feladatokat is elláttak a községekben.

Ezt követően azután 12 éven át egy év kihagyással működött a konferencia, amivel a szakma számolt. Már év elején jöttek a telefonok, hogy mikor lesz, és mint már írtam, jobbnál jobb témaötleteket küldtek. Nagyon hamar kiderült azonban, hogy egyedül nincs olyan széles rálátásom az országosan előforduló felvetésekre, igényekre, ami életben tudja tartani magas színvonalon az éves rendezvényeket, ezért partnert kerestünk, és 2000-ben megtaláltuk a Magyar Gyámügyi Társaságban,³ akinek az akkori vezetője Borsyné dr. Kovács Zsuzsa volt, 2014-es nyugdíjba vonulásáig a Baranya Megyei Kormányhivatal Szociális és Gyámhivatalának vezetője.

Ezzel a szakmai anyag összeállítása megoszlott kettőnk között, és sokkal átfogóbb, igényekhez igazodóbb lett.

Általában egy gyámügyi kérdéskör köré építettük fel a konferencia tematikáját több oldalról igyekezve azt bemutatni. Pl. a gondnokság témakörben a szakmai irányító minisztérium munkatársának előadását követően az elmeorvosi szakértők, a bíróságok, a pártfogók, a vagyon kezelő pénzintézetek, az elmeszociális otthonok képviselői kaptak teret bemutatni ehhez a gyámhivatali intézkedéshez köthető munkájukat. Elsősorban az intézményes gyermekvédelem képviselői, a családsegítők, a bíróságok, a rendőrség, ügyvédek, közjegyzők, pénzügyi szakemberek, pszichológusok, orvosok (pszichiátria és gyermekorvoslás területéről), civil szervezetek stb. részvételét kívántuk biztosítani, hogy egy-egy témakörben többféle szemszögből is megismerhessük munkánk hatásait, következményeit.

A 10 év során kilenc esetben⁴ került sor ilyen téma szerinti konferenciára, a maradék három rendezvényen vegyes témák kerültek napirendre. Az átfogó témakörök a következők voltak:

- 2 ízben szerepelt a hozzátartozók közötti erőszak, illetve a családok működési zavarai;
- 2 alkalommal gyermekvédelmi gondoskodás;
- 2 esetben gondnokság, cselekvőképesség
- a Gyermekvédelmi Törvényben szereplő vagyoni jellegű ügyek, hagyatéki ügyek;
- kapcsolattartás;
- örökbefogadás.

Az előadók szakmánkénti száma jól mutatja a sokoldalú szakmai megközelítésre irányuló törekvésünket. A 12 év alatt visszatérően (10 év anyagának ismeretében)

- 5 esetben gyermekjogi szakember,
- 9 esetben a gyermekvédelem más területén dolgozó munkatárs,
- 5 esetben orvos, pszichiáter,
- 3 esetben pszichológus,
- 5 esetben bíró, 1 esetben ügyész, 4 esetben ügyvéd,
- 4 esetben rendőrségi szakember,
- 7 esetben civil szervezet képviselője,

- 5 esetben más minisztérium, illetve alá tartozó intézet munkatársa,
- 4 esetben egyetem előadója

tartott előadást, ezen kívül szerepelt a meghívottak között miniszter és miniszteri biztos, a banki szféra képviselője, biztosító társaság munkatársa, közjegyző, önálló bírósági végrehajtó, önkormányzatok képviselői, demográfus, mediációval foglalkozó szakember stb. Az előadók szakmai hozzáértése és elkötelezettsége elsődleges szempont volt, azonban tekintettel voltunk arra, hogy az előadók érdekesítően tudják átadni a tudásukat, ez is fontos szempont volt az ismételten meghívottak esetében.

Ha az előadókat a gyámhatósági munkakörök szintjén vizsgáljuk, 26 előadást tartottak a szakmai irányítást adó minisztériumban (az állandó változások miatt fogalmazok így) dolgozó szakemberek, 10 előadást megyei/fővárosi gyámhivatalban dolgozó gyámügyesek tartottak, míg 10 esetben számoltak be tapasztalataikról a városi/kerületi gyámhivatali kollégák.

A legtöbb előadást a minisztérium gyermekvédelemmel foglalkozó (mivel a név is gyakran változott az idők során, ezért nem konkretizálom) főosztályáról Katonáné dr. Pehr Erika tartotta, főosztályvezető-helyettesként, majd főosztályvezetőként. Az első alkalom kivételével minden konferencián vállalt egy vagy akár több előadást is, és szakmai tudása, előadóképessége, a gyermekvédelem iránti elkötelezettsége és közvetlensége vonzotta a résztvevőket. Mindig tudott valamilyen új megközelítést adni a témának, és előre tudta vetíteni a várható szakmai változásokat is, amihez a résztvevőktől is várt reakciókat. Nélkülözhetetlen volt, mint előadó, ezért akár a konferencia programját is elfoglaltságaihoz igazítottuk.

Gyakran tartott előadást Gáspár Károly főosztályvezető, aki a Gyermekvédelmi Törvény megalkotásában óriási szerepet játszott, valamint dr. Lantai Csilla és dr. Forgács László a főosztály munkatársai.

Dr. Herczog Mária a gyermekjogok elkötelezett képviselője szívesen és többször látott vendég volt. Akkoriban úgy tűnt, hogy a gyermekjogok felértékelődnek nemcsak a szakmán belül, de a többi társadalmi csoportok szintjén is, és ennek lelkes és kritikus híve volt. Sajnos most éppen az ellenkezőjét kell átélnünk.

Dr. Kovács Zsuzsa két szerepben is előadott a konferencián, a Magyar Gyámügyi Társaság nevében 2000-től utolsó nap értékelte a konferencia munkáját, összegzést adott az elhangzottakról, ami fontos volt a résztvevők otthoni beszámolóihoz is.

Aránylag sokszor került meghívásra dr. Németh László ügyvéd, ami azért bizonyul érdekessé, mert az ügyvédek szerepe a családi konfliktusokban a szülők képviseletét jelenti, ami – sajnos – gyakorta nem egyezik a gyermekek jogainak képviseletével. Az ő gyakori előadói részvételének oka többek között az volt, hogy ügyvédi tevékenysége előtt a gyermekvédelemben dolgozott a minisztériumban, így a gyámügyi szakmát is jól ismerte. Ezáltal kitekintést adhatott ugyanannak a jogi környezetnek kétféle megközelítésére.

Az előadók közül nagy érdeklődésre számíthatott minden alkalommal az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Magánjogi Főosztály vezetője, dr. Brávác Ottóné. A nemzetközi ügyek ugyan ritkábban fordultak elő akkoriban a gyámügyesek munkájában, de nagyon bonyolultak voltak, és éppen ritkaságuk miatt nem találhattunk olyan tapasztalattal rendelkező kollégát, aki jártasnak bizonyult egy-egy ügytípusban, és akivel konzultálhattunk volna.

Az ő előadásait mindenki nagy érdeklődéssel várta, és hála szakmai hozzáértésüknek és személyiségüknek, személyesen meghallgattak mindenkit az előadások szünetében is. A korai időpont megjelölése abban is szerepet játszott, hogy ritkán fordult elő, hogy az előadást követően azonnal el kellett volna távozniuk más program miatt, tudták, hogy óriási az igény a személyes konzultációkra is, és erre bárkinek lehetősége volt.

Az előadások közben és után (az előadótól függött, hogy kérdéseket közben, vagy az előadása végén fogadott) mindig kötetlen szakmai vita lehetett és folyt is. Erre külön felhívtuk az előadók figyelmét. Ennek egyszerű oka, hogy szűk szakmai körű hallgatósággal volt dolgunk, akik napi szinten szembesültek a szóban forgó témák adta tapasztalatokkal. Az előadók többsége kíváncsi is volt a gyakorlati szakmai tapasztalatokra is, így sokan maradtak közülük az előadásokat követően is.

Érdekeséggé két előadó reakcióját említem a hallgatósági kérdések kapcsán. Az egyik előadásra felkért ügyész, amikor megtudta, hogy a hallgatóság kérdéseket is intézhet hozzá, nem vállalta a felkérést azzal, hogy ehhez ő nincs hozzászokva, míg egy másik előadó (gyakorló ügyvéd) az előadást követően meglepődésének adott hangot, hogy mennyi kérdést kapott, és azok mind konkrét, problémás szakmai vonatkozásúak voltak. Ő meg ehhez nem volt hozzászokva.

Amikor szűkkörűségről beszélek, ez nem a résztvevők számára vonatkozott, a létszám mindig 80 és 120 fő között mozgott. A 14 visszatérő meghívott mind kiváló és érdekfeszítő előadó volt, több esetben az előzetes felméréskor a résztvevők kifejezetten rájuk tettek javaslatot, mint előadóra.

A legutolsó konferencia 2010-ben volt. Ekkor szembetalálkoztunk azzal, hogy a gyámhivatalok napjai a polgármesteri hivatalokban meg vannak számlálva. Erről előadás is elhangzott a konferencián, kiemelve, hogy az államigazgatási feladatokat el kell választani az önkormányzati feladatokról, és létre kell hozni az ezt összefogó állami hatósági szervezetet. 2011. január elsejével létrejöttek a kormányhivatalok, és vártuk a jogszabályt a járási hivatalok és az egységes kormányablakok létrehozásával kapcsolatban. Az önkormányzatoknál a várható átszervezések miatt kisebb gondjuk is nagyobb volt a gyámhivatalok továbbképzésének finanszírozásánál, így a következő évben már helyi támogatás hiányában nem tudtak jelentkezni a gyámügyi ügyintézők. 2013. január 1-jétől azután új államigazgatási szervekként járási hivatalok jöttek létre Magyarországon, így a megyék 29 év után ismét járásokra tagolódtak. Ekkor már nem is lehetett megszervezni a konferenciákat. A kormányhivatalokban dolgozókat sem megyei, sem járási szinten nem támogatták – azóta sem –, hogy nem központi szervezésben létrejötte konferenciákon vegyenek részt. Ezek saját zsebből való megfinanszírozása az akkori és a jelenlegi gazdasági körülmények között nem elvárható. Olyan, a minisztériumokban dolgozó előadókat sem tudtunk felkérni, akiknek jogukban állt volna a jogszabálytervezetetről, vagy az egységes joggyakorlatokra vonatkozó álláspontjukról nyilatkozni. Így aztán a 2010-es konferenciával megszűnt a Gyámhivatalok Balatoni Konferenciájának megszervezése is 12 év után.

ÖSSZEGZÉS

Miért volt sikeres a szakma által évente várt, és a többséget résztvevőként vonzott konferenciasorozat? Az anyagok áttanulmányozása, és a résztvevők visszajelzései alapján a leg-

fontosabbnak azt tartom, hogy egy olyan szakmai közösségnek adott rendszeres lehetőséget a munkájuk jobbá tételére, javaslataik megfogalmazására, információk szerzésére és átadására, amely mindig mostohagyerek volt az államigazgatáson belül is, de rendkívül nehéz és jogilag nagyon szerzteágazó területen dolgozott. Hiszen a családjog, a gyermekvédelem, a vagyoni és a gondnoksági ügyek akár önmagukban is nagyon komoly és alapos felkészülést igényelnek, és a gyámügyeseknek ebben mind jártasnak kell lennie képzettségre tekintet nélkül. Persze ez adja a szakma szépségét is. Ebben az időszakban általános megbecsülésben volt részünk. Elismerték a munkánkat, és mindez a Gyermekvédelmi Törvénynek volt köszönhető. Sajnos a törvény rendelkezései is egyre inkább felpuhultak a módosítások kapcsán, részben pénzügyi, részben politikai okok miatt, ami magával hozta azt is, ahogy az abban dolgozók megbecsülése ismét csökkent, és így nem is tartották/tartják szükségesnek a konstruktív, vitákat generáló, informáló továbbképzéseket. Emlékszem, hogy már 2010. előtt néhány évvel a megyei szintű továbbképzések, „értekezletek” a jogszabályok felolvasásából, ismertetéséből álltak, egységes joggyakorlatról szóló felvetéseket elutasították, tapasztalatokról, javaslatokról szó sem lehetett ezeken a „fejtárgítókön”. Ez azóta csak erősödött. A konferenciák időszakában rendszeresen kerestük meg telefonon a másik város ügyintézőjét, akár megyén kívül is, szakmai segítségért, mára ez már csak nagyon régi ismerősök között működik, nem támogatott a vezetőség által. Így aztán megint nem vonzó ez az igazgatási terület, nagy a fluktuáció, és nagyon kevés gyámhatóságon elvárás az, hogy a terület minden részét jól ismerő szakemberek dolgozzanak.

Remélem, eljön az idő, amikor ismét a gyermekekre, a gyermekjogokra irányul a figyelem, és ezzel egyidőben ismét megbecsültek lesznek elsősorban erkölcsi, de természetesen anyagi értelemben is a gyermekvédelemben dolgozók. Akkor újra életre kelnek majd a szakmai konferenciák.

MELLÉKLET

A Gyámhivatalok Balatoni Konferenciájának és a Balatoni Gyermekvédelmi Konferenciának előadói

1. Csipkay Hajnalka főtanácsos (Budapest II. kerületi Gyámhivatal)
2. Dr. Kurimay Tamás pszichiáter
3. Dr. Aáry-Tamás Lajos miniszteri biztos (Oktatási jogok Biztosa)
4. Dr. Asbóth Mária gyámhivatal-vezető (Szombathelyi Városi Gyámhivatal)
5. Dr. B. Aczél Anna igazgató (Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium Rákospalotai Javító Intézet)
6. Dr. Banicz Erika elnök (Pécsi Városi Bíróság)
7. Dr. Brávác Ottóné főosztályvezető (Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Magánjogi Főosztály) (2 előadás)
8. Dr. Csendes László rendőr-alezredes, osztályvezető (ORFK Bűnmegelőzési Osztály)
9. Dr. Fodor László főorvos, igazságügyi neurológiai szakértő (Honvéd Kórház)
10. Dr. Forgács László osztályvezető (Szociális és Családügyi Minisztérium) (2 előadás)
11. Dr. Györe Gyöngy pszichiáter, osztályvezető főorvos (Sümei Városi Kórház)

12. Dr. Györéné dr. Lénárt Mária hivatalvezető-helyettes (Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Gyámhivatala)
13. Dr. Schiffer András jogász (Társaság a Szabadságjogokért)
14. Dr. Herczog Mária kutatási igazgató (Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet) (3 előadás)
15. Dr. Jáger László gyámhivatal-vezető (Ajakai Városi Gyámhivatal)
16. Dr. Juhász László kollégiumvezető bíró (Baranya Megyei Bíróság)
17. Dr. Kilényi Géza egyetemi tanár (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)
18. Dr. Kovács Erzsébet főosztályvezető-helyettes (Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium Gyermek- és Ifjúságvédelmi Főosztály)
19. Dr. Kovács Zsuzsanna gyámhivatal-vezető (Baranya Megyei Gyámhivatal) és elnök (Magyar Gyámügyi Társaság) (10 előadás, illetve konferencia összefoglaló)
20. Dr. Kovárik Erzsébet államtitkár (Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium)
21. Dr. Kunszt Róbert gyámhivatal-vezető (Belváros-Lipótváros Budapest Főváros V. kerületi Gyámhivatala)
22. Dr. Lantai Csilla munkatárs (Szociális és Családügyi Minisztérium) (4 előadás)
23. Dr. Laskai Emőke munkatárs (Szociális és Családügyi Minisztérium)
24. Dr. Morvai Krisztina egyetemi docens (Női és Gyermekjogi Kutató és Oktató Központ)
25. Dr. Nagy Magdolna igazgató (Heves Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat)
26. Dr. Németh László ügyvéd (Budapest) (4 előadás)
27. Dr. Őze Éva közjegyző (Veszprém)
28. Dr. Payrich Mária pszichiáter (Zirci Mentálhigiénés Szakszolgálat)
29. Dr. Pélyi László csoportvezető ügyész (Pécsi Városi Ügyészség)
30. Dr. Péter Katalin főelőadó (Veszprém Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnmegelőzési Osztály)
31. Dr. Pongrácz Tiborné demográfus
32. Dr. Popper Klára elnök (Magyar Biztosítók Országos Szövetsége Jogi Tagozata)
33. Dr. Prevcis Erzsébet pszichológus (Humánium Humánszolgáltató GMK) (3 előadás)
34. Dr. Purda Zsuzsanna gyámhivatal-vezető (Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Gyámhivatala) (3 előadás)
35. Dr. Radoszav Miklós igazgatóhelyettes (Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat) (3 előadás)
36. Dr. Rónaszéki Éva vezető (Országos Gyermekvédelmi Bizottság)
37. Dr. Somfai Balázs adjunktus (PTE ÁJK Családjogi és Szociális jogi munkacsoport), valamint kuratóriumi tag (Betegjogi Ellátottjogi és Gyermekjogi Közalapítvány) (2 előadás)
38. Dr. Staub Borbála ügyintéző (Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Gyámhivatala)
39. Dr. Szabó Lajos főigazgató-helyettes (Igazságügyi Hivatal)
40. Dr. Szabó Péter pszichiáter jogi és etikai bizottság vezetője (Magyar Pszichiátriai Társaság)
41. Dr. Vincze Edina bíró (Veszprémi Vrosi Bíróság)
42. Erőss Katalin munkatárs (Fővárosi Gyámhivatal)

43. Gáspár Károly főosztályvezető (Szociális és Családügyi Minisztérium) (5 előadás)
44. Göncz Kinga miniszter (Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium)
45. Hatvani Erzsébet főigazgató (Igazságügyi Hivatal)
46. Heiter Sándor rendőr-alezredes (Veszprém Megyei Rendőr-főkapitányság)
47. Holl Magdolna tanácsadó (Veszprém Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat)
48. Horváthné Kecskés Diána intézményvezető (Veszprém Megyei Jogú Város Családsegítő Szolgálat, Gyermekjóléti Központ és Családok Átmeneti Otthona)
49. Hrenné Gergely Zsuzsanna osztályvezető helyettes (OTP Rt. Veszprémi Igazgatóság)
50. Katonáné dr. Pehr Erika főosztályvezető (Szociális és Családügyi Minisztérium) (11 előadás)
51. Kovács Melinda ügyvezető igazgató (Értelmi Fogyatékosok és Segítők Országos Érdekvédelmi Szövetsége)
52. Mentuszné dr. Perjék Irén gyámhivatal-vezető (Heves Megyei Gyámhivatal)
53. Nagy Gáborné társelnök (Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége)
54. Németh Ágnes rendőr-alezredes osztályvezető (ORFK Bűnmegelőzési és Áldozatvédelmi Főosztály)
55. Piros Zsuzsanna osztályvezető (Belügyminisztérium)
56. Szabó Zsoltné önálló bírósági végrehajtó (Veszprém)
57. Szigetiné dr. Sutka Mária elnökhelyettes (Veszprémi Városi Bíróság) (2 előadás)
58. Szócs Róza gyámhivatal-vezető (Bóly Városi Gyámhivatal)
59. Szöllősiné dr. Csepeli Ágota gyámhivatal-vezető (Fővárosi Gyámhivatal) (2 előadás)
60. Szűcs Miklós cégvezető (Abacus Kft.)
61. Takács Ilona munkatárs (Zala Megyei Gyámhivatal)
62. Teller Tamásné gyámhivatal-vezető (Budaörs Város Polgármesteri Hivatal Gyámhivatala)
63. Vörösné dr. Fodor Zsuzsa gyámhivatal-vezető (Bács-Kiskun Megyei Gyámhivatal)
64. Wágner János munkatárs (Partners Hungary)
65. Zsíros Sándorné polgármester (Alsózsolca)

JEGYZETEK

- 1 Az írás a folyóirat „A közigazgatási közelmúlt intézményei és szakmai programjainak feldolgozása” című kutatási és publikációs felhívására készült.
- 2 E cikk anyagát a konferencia meghívói adják, amelyek közül az 2007-es és 2009-es sajnos hiányzik, így a meglévő anyagok alapján készültek a statisztikák is.
- 3 A Magyar Gyámügyi Társaság 1991-ben alakult, később Magyar Gyámügyi Társaság néven működött – tudomásom szerint – 2010-ig.
- 4 Két év (2007 és 2009) konferencia anyaga hiányzik, ezért szerepel 10 év a statisztikában.

HUDI JÓZSEF

Pápa kiváltságos mezőváros írásbelisége a 18–19. Században

*Written administration in the privileged
market-town of Pápa in the 18-19th centuries*

•
SZERZŐ:

HUDI JÓZSEF levéltáros, történész, a Dunántúli Református Egyházkerület
Levéltárának vezetője, hudi5602@gmail.hu, ORCID: 0000-0002-9079-593X

JEL kód: Z13

Kulcsszavak: urbanizáció • városigazgatás • várostörténet • városfejlesztés
• reformkor

Absztrakt: A reformkorban a magyarországi középvárosok alsó kategóriájába tartozó, 1847-ben 12 332 lakosú Pápa mezővárosban csak 1848-ban szűnt meg a gróf Esterházy család földesúri hatalma, ekkor jött létre az egységes közigazgatású polgárváros. Ezt megelőzően több önkormányzat létezett egymás mellett. A 18. században külön önkormányzatot épített ki az Alsóváros, a Felsőváros és a Belsőváros, melyek 1842-ben egyesültek. A polgári forradalom előtt a településen élő nemesek, zsidók és a város határában lévő szőlőhegy birtokosai is önálló községbe tömörültek. Ha ezekhez hozzászámítjuk a városban működő 24 céhet, a kereskedőtársulatokat, kórházakat, különböző egyházközségeket, felekezeti iskolákat, a kulturális egyesületeket, akkor megállapíthatjuk, hogy több mint negyven szervezet, intézmény rendelkezett önálló adminisztrációval, levéltárral. A tanulmány ezek kialakulását, egymáshoz való viszonyát mutatja be és bizonyítja, hogy a mezővárosnak fejlett írásbelisége volt, amely a 14. századig nyúlik vissza.

AUTHOR:

JÓZSEF HUDI, Archivist and historian, Director of the Archive of the Transdanubian Reformed Church District, hudi5602@gmail.hu, ORCID: 0000-0002-9079-593X

JEL code: Z13

Keywords: urbanisation • urban administration • urban history • urban development • Reform Era

Abstract: *The power wielded by the landowner and count family Esterházy ceased only in 1848 in the market-town of Pápa with a population of 12 332 in 1847, ranked at the lower level of the Hungarian middle-sized towns in the Reform Era. The single administrative civil town was born then. Before, several self-governments existed at the same time. In the 18th century, the Lower-town, the Upper-town and the Inner-town had their own self-government, which united in 1842. Before the civil revolution, noblemen, Jews and the owners of the grape-hill located at the edge of the town formed a group of a sovereign village. With 24, crafts, trading companies, hospitals, different parishes, denominational schools, cultural societies existing in the town, more than forty organizations and institutions owned their independent administration and archives. Current study shows their rise and their relations to one another and proves that the market-town was in possession of highly developed written administration which goes back to the 14th century.*

BEVEZETÉS

Az írásbeliség kutatása interdiszciplináris tudományterület, melyet eltérő nézőpontból vizsgál a művelődés-, igazgatás- és levéltártörténet, illetve újabban a nyelv-, információ- és kommunikációtörténet (Csizmadia, 1976; Körmendy, 2009; Messerli – Chartier, 2000; Ong, 1982; Z. Karvalics, 2004.) A történész gyakorlati és elméleti szempontból egyaránt megközelítheti a kérdéskört; ha gyakorlati szempontból, az íráshasználat felől vizsgálódik, vizsgálati terepe lehet lokális, regionális és univerzális. A lokális, településszintű vizsgálat a helyi társadalom rétegződésének, átalakulásának finom elmozdulásait is képes kimutatni, szemben a makrostrukturális megközelítésekkel, amelyek elsősorban statikus kép megalkotását, a nagy szerkezeti változások nyomán követését teszik lehetővé.

E tanulmány a lokális jellegű vizsgálatok eredményeként Pápa mezőváros önkormányzatainak, intézményeinek, szervezeteinek írásbeliségét vázlatosan mutatja be. A többszám használata az önkormányzatiság terén azért indokolt, mert 1848 előtt – más magyarországi mezővárosokhoz hasonlóan – Pápan sem létezett egységes városigazgatás: a három városrész (a falusias Alsó- és Felsőváros, valamint a tényleges polgárváros, a Belsőváros) csak 1842-ben egyesült, a zsidó és nemesi község pedig csak az 1848-as jobbágyfelszabadítás következtében szűnt meg (Hudi, 1995). Ezek mellett külön autonómiaként tartjuk számon a

szőlőhegyi önkormányzatokat és a céheket, melyeket csak részben érintett a polgári átalakulás (Égető, 1985, 2006; Mezey – Gosztonyi, 2020:211–212.).

A reformkor végén a gróf Esterházy család birtokában lévő több, mint 12 ezer lakosú, katolikus többségű város a magyarországi városhálózat középvárosi kategóriájának alsó harmadában foglalt helyet. Az 1439 óta harmincadvám-mentességet élvező kiváltságos város stratégiai jelentőségénél, igazgatási (uradalmi központ, vármegyei alközpont, járási székhely) szerepkörénél, gazdasági piacközpont, iskolaváros jellegénél fogva a tágabb környék központjának számított. A városi hivatalos írásbeliséget a Belsőváros és a külvárosok testesítették meg.

Az önkormányzatok történetének kutatását nagyban megnehezíti, hogy Pápa város levéltára a háborús pusztítások és gyakori tűzvészek során komoly károkat szenvedett, és a második világháború végén nagyrészt megsemmisült (Molnár, 1942, 1997; Jakab, 2006:17–18.). Az elsődleges források pusztulása miatt megnőtt a másodlagos (uradalmi, egyházi, vármegyei, országos kormányzati) források jelentősége (Hudi, 1995:16.).

AZ ÍRÁSBELISÉG HORDOZÓI: AZ AUTONÓMIÁK

A lakosság több mint négytizedét tömörítő Belsővárosban élt a polgárjoggal rendelkező kézművesek és kereskedők többsége, ők alkották a városi tanácsot. A tisztújító közgyűlésen a 19. század első felében átlagosan a választópolgárok (12 tanácsnok, 40 ún. választott személy) közel 80%-a vett részt, egy-egy alkalommal 8–11 tisztséget töltöttek be (Hudi, 1995:75.). A belső tanács a főbíróból és 12 tanácsnokból állt. Az adminisztráció fejlődését jól mutatja, hogy 1802-ben 60 tanácsülésen összesen 465 ügyet, 1847-ben 87 tanácsülésen 1797 ügyet tárgyaltak. Az ülésekről a választott község képviselői gyakran távol maradtak, ezért a döntés felelőssége a belső tanács tagjaira nehezedett (Hudi, 1995:44.).

1847-ben két tiszteletbeli tanácsnok (Bischitzky Miksa kereskedő és Mayer György keménycserép- és posztógyáros) is segítette a tanács munkáját. A város rendezett tanácsának számított, mivel a bírósági üléseken jogtudó értelmiségit/értelmiségieket alkalmazott. A tanácsüléseken ekkoriban 14 tanácsnok döntött. Az ügyészi teendőket nemes Kőnczöl János ügyvéd, a főjegyzőt Kőnyve Ferenc ügyvéd, az aljegyzőt Artner József, a népszószólóit Pakrótz Ferenc látta el. Prosz János az adószedői, a bécsi politechnikumban végzett Voita (Woita) József építőmester a gyámnoki (gyámatyai) tisztséget viselte. A 21 önkormányzati tisztségviselő, illetve alkalmazott mindegyike képzett, az ügyvitelben jártas személy volt (Szalkay, 1847:167.).

A paraszti jellegű Alsóváros és Felsőváros 1842-ig, a Belsővárossal való egyesülésig külön-külön önkormányzatot tartott fenn. Városháza egyik külvárosban sem volt. Mindkét városrészt évente választott bíró és előjáróság irányította, az ügyintézkést a jegyző (notarius) végezte.

1782-ben a lakosság 33%-a élt az Alsóvárosban, amelyben a bíró, jegyző mellett a 12 tagú belső és a 6-9 tagú külső tanács intézte a közügyeket. A 19. század elején a tanács évente 40-50 alkalommal (vagyis nagyjából heti rendszerességgel) ülésezett, egy-egy ülésen rendszerint 2-3 ügyet tárgyaltak. Városháza híján a mindenkori bíró házában üléseztek. A közpénztárból tartották fenn az iskolát és az alkalmazottakat (tanítót, hajdút, pásztorokat,

bakterokat). Az országos és vármegyei adó beszedését az adószedő végezte, az éjjeliőrök fizetése érdekében házakra kivetett adót az utcánként választott 1-2 kollektor hajtotta be. A kollektorok év eleji választásán a nemesség 2-3 képviselője is részt vett. Az Alsóváros jegyzőkönyveit, iratait a „város ládájában” őrizték. A jegyző látta el a levéltárosi teendőket is. 1842-ben 357 elintéztett ügy iratait vették leltárba (Hudi, 1995:18, 76–81.). Az Alsóvárosnak napjainkban csak 1816–1828 között vezetett jegyzőkönyveit és számadásainak töredékét őrzi a Veszprém Vármegyei Levéltár (Jakab, 2006:17.).

1782-ben a lakosság 25%-a élt a Felsővárosban, amelynek igazgatását a bíró és 12 tagú tanács végezte. A városrész már a 18. század végén állandó jegyzőt alkalmazott, a közpénztárat a neki alárendelt adóevő kezelte, ő készítette az éves számadásokat is, amelyeket az úriszék vizsgálta meg, hagyott jóvá. Az 1830-as években már ügyvédet is alkalmaztak, aki a város jogi képviselőjét látta el. A polgárjogi, gyámügyi és szociális igazgatás terén a Felsőváros a Belsővárosnak volt alárendelve. 1842-ben a városi ingatlanok (csordásház, kocsmák, tűzoltószertár, kertek, rétek, szántók) értéke megközelítette a 35 ezer váltóforintot. A várossegysítést komoly belső viták előzték meg, a Felsőváros csak vonakodva egyesült a Belsővárossal (Hudi, 1995:18, 81.). Iratai teljes egészében elpusztultak.

A zsidó község a földesúr engedélyével 1748-ban letelepült és dinamikusan növekvő létszámú zsidóságot irányította. A zsidóság lélekszáma a folyamatos betelepülés és a belső szaporulat következtében dinamikusan nőtt, 1847-ben már megközelítette a 3000 főt (2947), ezzel a katolikusok (61%) után a második (24%) volt a felekezetek rangsorában (Hudi, 1995:18–19.). A községi önkormányzat működését a földesúr által jóváhagyott statútumok szabályozták. A bíró (Richter) az esküdtek (Geschworene), a szószóló (Vormund), a templomatyá (Synanog-Vater) közreműködésével irányította a közösséget, tartotta fenn a közösségi intézményeket: a temetőt, fürdőt, iskolát, zsinagógát. A rabbi a fizetett alkalmazottak közé tartoztak (Jakab, 2014:91–127.). A különleges jogállású zsidó község iratai nem maradtak fenn (a zsidók jogállásáról: Frank, 1845:106–107.).

A városban élő nagy számú nemesség (1785-ben 673, 1847-ben 1199 fő) szintén külön önkormányzat, az ún. nemesi község hatósága alá tartozott. A nemesi községet (nemesi komunitást) a kisbirtokos nemesek és a vármegyének személyük után adózó, taxát fizető címerleveles (armalista) nemesek alkották. A nemesi tanács a belsővárosi önkormányzathoz hasonlóan rendezett tanácsnak számított, mert törvénytudó jegyzőt alkalmazott, a törvények értelmében, szóbeli perekben 200 pengőforint értékhatárig bírászkodhatott. Az eljárók (bíró és esküdtek) a bírászkodásért a vármegyei statútumok értelmében személynként 1-1 pengőforint munkadíjat számolhattak el. A nemesek csak kivételesen szereztek polgárjogot, de alkalmazottként ott voltak a városi önkormányzatokban. Befolyásukra jellemző, hogy a reformkorban már 11 magánpraxist folytató nemes származású ügyvéd élt a városban. A közösség ügyeiben a tanács döntött, ez választotta meg a „nemesi rend” bíróját és a tisztségviselőket: a jegyzőt, az adóevőt (perceptor), gyámtyát és a malombírót. Az ügyvitelt itt is jegyző végezte, jegyzőkönyvek, oklevelek, iratok hitelesítéséhez évszám nélküli, nemesi szimbolikájú (magyar lovas vitézt kivont szablyával ábrázoló), magyar köriratú pecsétet használt (Hudi 1995:97–105.). A nemesi község archívuma teljes egészében elpusztult, egyetlen irata sem maradt fenn.

A város határában lévő szőlőhegy, az ún. Öreghegy birtokosai alkották a hegyközséget, amely a promontórium gazdálkodási és erkölcsi rendjét is meghatározta. Az ún. Öreghegy

egyreszein az idők során – több földesúr lévén – több hegyközség is működött. Artikulusaikat az 1620-as végétől ismerjük. A Pápa városi polgároknak a késő középkor óta a Somlón (és részben a Balaton-felvidéken) is volt szőlőjük. E szőlőhegyek történetét is a másodlagosan fennmaradt artikulusok és más fennmaradt források tükrözik (Csoma, 1986; Lichtneckert, 1990).

Míg a városi önkormányzatoknak, a zsidó községnek és a hegyközségnek a feljebbviteli fóruma a földesúri úriszék volt, addig a nemesi község ítéletei ellen a vármegyei törvényszékhez lehetett fellebbezni. Az egységes polgári közigazgatás az 1848-as polgári átalakulás során valósult meg. A város történetében ekkor, a 1848. június 14–16-i tisztújítások során választottak először polgármestert Willax Antal tímármester, addigi városbíró személyében (Hudi, 2001:156–157).

A városi lakosság és a földesúr közti jogviszonyt a külső városoknak 1730-ban, a Belsővárosnak 1732-ben kiadott ún. örökös szerződés szabályozta, melyeket a későbbiekben (pl. 1788-ban, 1793-ban, 1794-ben) kiegészítettek. A külsővárosok mint a belsővárosi telkek külső tartozékai (majorjai) alakultak ki a 16–17. században. A majorok kezdetben nem voltak állandó lakóhelyek, de beépültek és fokozatosan azzá váltak. Az örökös szerződés a külsővárosok kilenc utcáját nevezte meg. A külsővárosok függése a Belsővárostól bizonyos mértékig később is megmaradt, ugyanis polgárjogot csak a belsővárosi tanács adhatott. A polgárjog megszerzése volt az előfeltétele az aktív és passzív városi választójog gyakorlásának. A polgárjogot szerzett kézműves mester vagy kereskedő lehetett tagja a különféle testületeknek: az ún. választott községnek, illetve a 12 tagú belső tanácsnak. Egy-egy egyéni hivatali karrier alapja letelepedési engedély megszerzése (a lakhatási jog biztosítása), a leányból a mesterré vagy kereskedővé válás, majd a polgárjog megszerzése volt. A polgárság kötelékébe való felvétel a polgári eskü letételével vált teljessé. Ha valakit ezután beválasztottak a választott községbe, lehetővé vált, hogy idővel a belső tanácsnak is tagja lehessen. A tanácsnokti tisztség élethosszig szólt, csak akkor szűnt meg, ha valaki egészségileg alkalmatlanná, vagy pedig valamilyen okból méltatlanná vált a tisztség viselésére.

A városi hatóság tehát kettős kontrollal: a letelepedési engedély megszerzésének elősegítésével és a polgárjog adományozásával szűrhetette ki a polgárjog elnyerésére érdemtelenekeket. A tanács azt is mérlegelte, hogy a letelepedni vágyó egzisztenciálisan ne veszélyeztesse a kézműveseket, kereskedőket. A fennmaradt jegyzőkönyvek tanúsága szerint a városi előljárásság és a 40 tagú ún. választott község (electa communitas) tagjainak jelenlétében felavatott polgárok száma meglehetősen ingadozott. Az 1790-es években egyszerre 50-60 polgárt is feleskettek, a 19. század elején azonban számuk lecsökkent. Volt olyan év, amikor 10-20 között mozgott az új polgárok száma. 1794–1847 között a fennmaradt tanácsí jegyzőkönyvekből megismerhető polgárjogot szerző személyek mintegy 87%-a a kézművesek, 12%-a a kereskedők, 1%-a az uradalmi bérlők és alkalmazottak közül került ki (Hudi, 2005:205–210.).

A városi polgárjog elnyerésével a feleskettett mesterember, kereskedő egy újabb közösség, a pápai „becsületos polgárság” tagjává, polgárlevél tulajdonosává vált. Polgárként új jogokat nyert, és cserébe bizonyos kötelezettségeket vállalt. A polgár élhetett a harmincadvámmentességgel (árui után az országon belül a harmincadvám-szedő hivatalnál nem kellett fizetnie), szabadon költözhetett, házában bizonyos feltételekkel szabadon árulhatott sót, dohányt, pálinkát és bort. Passzív és aktív választójoga révén bekerülhetett a különböző (állandó és ideiglenes) testületekbe, melyekben tisztségeket viselhetett. Rangban a belső tanács állt az

első helyen: a szenátorok (tanácsnokok) számítottak a legtekintélyesebb polgároknak, ők választották maguk közül (1795 után már 3 évre) a városbíró és a többi tisztségviselőt. A polgári öntudatot megalapozta, hogy a városi polgárt nem lehetett „paraszt módjára” büntetni, testi fenyegetésben részesíteni. A jogokért cserébe a polgár teljesítette kötelességeit: adót fizetett, részt vett a (magyar és német) fegyveres polgárság fegyvergyakorlatain, ünnepi (úrnapi és egyéb) felvonulásain, az éjjeli őrszolgálatokon. Ha kiütött a tűz, a tűzvédelmi szabályzatban számára kijelölt helyen és módon társaival együtt részt vett a tűzoltásban.

A példás polgári életvitelnek, a polgári éthosznak velejárója volt a józan, mértékletes, dolgos munkásélet, a város érdekeinek szolgálata, a vallási normák betartása, a jótékonykodás (pl. az egyház támogatása, a szegények segítése). Cserébe minden „érdemes polgár” része lehetett a közösség elismerésének: a megbecsülésnek, a tiszteletnek, amely még a végtiszteség megadásakor is kijárt neki.

A VÁROSI ÍRÁSBELISÉG JELLEMZŐI

Pápa mezőváros írásbelisége a 14. század derekától kísérhető nyomon. A kis számban fennmaradt oklevelek 1339-ben említik először a szombati hetipiacot. 1363-ban a hospes-jogú település élén bíró (villicus) állt, aki a későbbiekben 12 esküdtel együtt járt el a mezőváros (oppidum) ügyeiben. A tanács a XIV. század derekán már pecsétet is használt, ami azt jelenti, hogy okleveleket is kiadott, a maga körében hiteleshelyi tevékenységet folytatott. A várost és uradalmat bíró Garai László 1439-ben harmincad-mentességet szerzett Erzsébet királynétól, amely biztosította, hogy a pápai kereskedők, polgárok, népek és jobbágyok szabadon, határvám fizetése nélkül bekapcsolódhattak a külkereskedelembé. A kiváltságot II. László (1500) és II. Lajos (1518) teljes vámmentességre egészítette ki (Kubinyi, 1994:75–88.). Pápa a királyokkal 1839-ig számos alkalommal megerősítette régi kiváltságait, melyeket a Pápai Levéltár kommentárokkal együtt kiadott (Petrik, 2010). Az V. Ferdinánd magyar király által Bécsben 1839. október 17-én kiadott, Veszprém vármegye 1840. január 7-i közgyűlésén kihirdetett utolsó kiváltságlevél amellel, hogy a korábbi uralkodók okleveleit megerősítette, azt is kimondta, hogy a város polgárai a városi tanács bírósága alatt állnak, annak ítéletei ellen az úriszékhez, másodfokon a vármegyei törvényszékhez fellebbezhetnek. A város privilégiumait és legfontosabb, legféltettebb iratait, kincseit az ún. titkos levéltárban (archivum secretum), egy több (1842 után 4) kulccsal zárható, pléhvel borított tűzbiztos ládában őrizték (Molnár, 1997:27–40).

A város a 16–17. században a végvári védelmi vonalhoz tartozott és végvári szabadságot élvezett: a „sereg”, a végvári katonaság a bécsi haditanács irányítása alá tartozott, míg az erődített polgár város kiváltságait megtartva széleskörű autonómiával rendelkezett. A szabók 1510-ben kaptak a földesúrtól céhlevelet, amely a céh belső rendtartását is szabályozta (Kubinyi, 1994:89.). A század végén már több céh működhetett a városban. A 17. században a földesúr hozzájárulásával tovább nőtt a számuk: 16–17 céhet ismerünk, egyes céhek a győri, illetve a kismartoni céhektől vették át céhlevelüket. Céhes iparos bőven akadt a végvári katonák között is (Szakály, 1994:141, 157–161.).

A városi tanács, továbbá a végvári katonaság felett ítélkező ún. seregszék mellett a céhek is saját ügyvitelt vezettek, mindegyiknek volt jegyzője (notarius), aki az igazgatási dönté-

seket, bírósági ügyeket feljegyezte. Az uradalomnak szintén viszonylag fejlett írásbelisége volt, archívuma részben fennmaradt. Az Esterházy-uradalmak pápai központi tisztségviselőitől a 18–19. században elvárták a magyar, latin, német nyelv ismeretét, a gimnáziumi (ritkábban a jogi) végzettséget, továbbá az uradalmi igazgatásban megszerzett gyakorlatot. Alsóbb tisztségekben (pl. kulcsár) még az 1760-as években is előfordult írástudatlan személy, akinek adminisztrációs kötelezettségeit (havi-negyedévi jelentések, táblázatos kimutatások készítése) a mellé rendelt íródeáknak kellett elvégeznie.

A 18. században a városi írásbeliségből eltűnt a végvári katonaság, amely polgári foglalkozást választott; a bevezetőben említett községek (önkormányzatok) saját ügyvitelt folytattak és saját jegyzőt alkalmaztak. A hegyközség szintén gyűléseket tartott, melyekről felfogadott jegyzője jegyzőkönyvet vezetett és szükség esetén iratokat állított ki. A céhek száma a reformkor végére 24-re nőtt, többnek (kádár, szíjártó és köteles, posztós) nem volt artikulusa, előjáróik 1846-ban úgy nyilatkoztak, hogy újat kérnek a királytól.

Ezekon kívül a város egészségügyét szolgáló intézmények; a késő középkori eredetű városi kórház, az 1756-ban alapított Szentilonay Ispotály, az 1757-ben létrehozott irgalmasrendi kórház, a vármegyei és uradalmi kezelésben lévő, 1816-ban alapított női kórház (asszonykórház) és tébolyda, valamint a 18. század óta működő izraeliták kórháza is önálló ügyvitelt folytatott. Az orvosok, seborvosok pontos kimutatásokat készítettek a betegekről, a gyógyítás eredményéről. A jegyzőkönyveket, iratokat a jegyzői feladatokkal megbízott személy őrizetére bízták. A számadásra kötelezett tisztségviselők mindegyike adminisztrációban jártas személy volt. Csupán egyetlen példát említünk: a szociális otthon funkcióját is ellátó Szentilonay Ispotály volt kulcsárja, Bregovics József 1804-ben költözött Devecserbe, a pápai gróf Esterházy család másik uradalmi központjába, ahol a mezőváros jegyzőjeként alkalmazták. Tisztségét 1813-ban bekövetkezett haláláig viselte. Hagyatékára mostohaanyja, a Bécsben szolgálóként élő hajadon Horváth Erzsébet tartott igényt (MNL VcVL IV. 1.b. 112/1826. (augusztus 8.) sz.)

A pápai mezővárosi írásbeliségnek szerves részét képezték a különféle felekezetek: a katolikus plébánia, az izraelita községből 1846 után kialakuló hitközség, az evangélikus és református egyházközség, amelyek saját ügykezelést végeztek, irataikat saját archívumaikban őrizték, ezek – az izraelitáit kivéve – hiányosan fennmaradtak. A szerzetesrendeknek (a pálos konventnek, cisztercita és a bencés rendháznak) szintén saját levéltára (és könyvtára) volt, amely részben fennmaradt. Legkorábban a reformátusok és a pálosok (1638) kezdték meg a keresztes, házassági és halotti anyakönyvek vezetését, amelyek ekkoriban még ritkásnak számítottak, a 18. században azonban már az anyakönyvezési gyakorlat országosan általánossá vált (Koltai – Vajk, 2023.). 1895-től a polgári (állami) anyakönyvek is a történeti források közé tartoznak (Bernád et al., 2023:38–45.; Halász, 2023:46–52.).

Az egyházak Pápán a népoktatás mellett a közép- és felsőfokú oktatásból is kivették részüket. A 19. század első felében már mindegyik felekezet tartott fenn elemi népiskolát, a bencés és református gimnázium biztosította a középfokú képzést, a református kollégium akadémiai tagozata a jogász- és papképzést. Az izraeliták részben magántanítók, részben nyilvános iskolák segítségével gondoskodtak gyermekeik képzéséről. Az iskolák működési rendjét és ügyvitelét a mindenkor fenntartó határozta meg és ellenőrizte. Archívumaik többnyire igen hiányosan maradtak fenn.

A különféle vallási társulatok éppúgy vezettek jegyzőkönyvet, „termeltek” ügyiratokat, mint a civil egyesületek: a diáktársulatok (az 1840-ben alakult református kollégiumi olvasótársaság, az 1841-ben abból szervezett kollégiumi Képzőtársaság, a teológiai hallgatók által 1847-ben megalakított Homiletikai Társulat); az 1832-ben létesült Pápai (Úri) Kaszinó, a belőle 1837-ben kivált Polgári Kaszinó. Az egyesületek könyvtárai a kölcsönzés révén tagjaikat, azok családtagjait, ismerőseit is bőven ellátták olvasnivalóval. A református főiskolai nagykönyvtár könyveit a tanárok, segédtanárok, diákok egyaránt kölcsönözhatték. Tekintve, hogy a diákok többsége albérletben lakott, az általuk kölcsönzött könyvek, folyóiratok a háztulajdonosok családja számára is hozzáférhetővé váltak. A kölcsönzés tényét a könyvtárnokok a mai kölcsönzési naplónak megfelelő nyilvántartásban rögzítették.

1841-ben, a városeyesítés előtti évben az önkormányzatokat, egyházközösségeket, hitközségeket, vallási és kulturális egyesületeket számba véve, több, mint 40 önkormányzati, testületi iratképző szerv működött Pápán. A hivatalok mellett egyes nemes- és polgárcsaládok is jelentős mennyiségű iratanyagot őriztek; az emberi gondatlanság és a kedvezőtlen politikai változások következtében archívumaik javarésze mára az enyészet martaléka lett.

Az írásbeli információhordozók mellett ismételtelen megjelent a helyben nyomtatott szöveg. A kulturális életben hatalmas előrelépést jelentett az egyházkerületi (főiskolai) nyomda priviligiumlevélének megszerzése (1837), majd 1838 tavaszán (májusában) a kisüzem beindítása, amely 1949-ig, államosításáig főként a dunántúli reformátusságot látta el egyházi és iskolai kiadványokkal, a magyarul tudó olvasóközönséget szépirodalmi, tudományos, tudományos-ismeretterjesztő és szórakoztató irodalommal (Tóth, 1939; Horváth, 1986.). A kulturális forradalomnak is nevezhető változások következtében Pápa mezőváros kétségkívül nagy lépést tett előre a polgári fejlődés útján.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bernád Rita-Magdolna – Keresztes Veronika – Molnár Tibor – Mačkovič, Stevan – Söveges Lipovšek Gordana – Vajk Ádám: *Anyakönyvi kutatás külhonban*, Családfa – Családtörténeti Magazin, 2023/2, 38–45.
- Cszimadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- Csoma Zsigmond: *Nászéjszakák bora: a somlai, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986.*
- Dominkovits Péter: *A mezővárosi írásbeliség egy dokumentuma a XVII. század elejéről, Gálházy Miklós mosoni bíró levele Sopron város magisztrátusához, 1608*, Arrabona, 2012/1, 63–72.
- Égető Melinda: *Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Veszprém vármegyéből (1626–1828)*, L’Harmattan Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- Égető Melinda: *Szőlőbegyi szabályzatok és begyközségi törvények a 17–19. századból, (Szöveggyűjtemény)*, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadása, Budapest, 1985.
- Franciscs Károly: *Kis kamorámban gyertyát gyújték*, Válogatta és sajtó alá rendezte Vörös Károly, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- Frank Ignác: *A’ közigazgatás törvénye Magyarhonban, I. rész*, Buda, 1845.
- Fügedi Erik: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek, Tanulmányok a magyar középkorról*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- Halász János: *Állami anyakönyvek kutatása a levéltárban*, Családfa – Családtörténeti Magazin, 2023/2, 46–52.

- Hermann István, ifj.: *A XVII. századi pápai katolikus anyakönyvek vizsgálata, Kísérlet a kapcsolatbáló-elemzés történeti alkalmazására*, Sic itur ad Astra, 2004, 9–28.
- Hermann István: *Pápa város vallásfelekezeti élete a reformáció kezdetétől, különös tekintettel a 17. század vallási viszonyainak változására*, in: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): *Erőgyűjtés és újrakezdetés, A veszprémi egyházmegye története a 17. században*, [Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár], Veszprém, 2019, 47–70.
- Hermann István: *Pápai bírák a XVII. században*, Pápai Múzeumi Értesítő, 1997/7, 71–106.
- Horváth József: *Fejezetek a pápai nyomdászat történetéből*, Pannon Nyomda, Veszprém, 1986.
- Hudi József: *Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847)*, Fejezetek Pápa város történetéből 2., Pápa, 1995.
- Hudi József (szerk.): *Források Pápa város 1848/49. évi történetéből*, Pápai Református Gyűjtemények, (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 2.), Pápa, 2001.
- Hudi József: *Adalékok Pápa város zenetörténetéhez I., A pápai fegyveres polgárság zenekara 1814-ben*, Acta Papensia, 2005/1–2, 205–210.
- Hudi József: *Pápa szabadalmas mezőváros polgársága a 18–19. században*, in: Á. Varga László (szerk.): *Vera (nem csak) a városban, Rendi társadalom – polgári társadalom: supplementum*, Salgótarján, 1995, 95–105.
- Hudi József: *Pápa város önkormányzata a 18. században*, in: Kubinyi András (főszerk.): *Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig*, Pápa, 1994, 287–320.
- Jakab Réka (szerk.): *A Veszprém Megyei Levéltár ideiglenes fődjegyzeke*, II. kiadás, Veszprém, 2006.
- Jakab Réka: *Bérlőlől polgár, Pápa város zsidó közösségének társadalom- és gazdaságtörténete 1748–1848*, A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára – L'Harmattan, 2014.
- Kapossy Lucián (összeáll.): *Pápa város egyetemes leírása*, Pápa, 1905.
- Kiss István: *A pápai plébánia története*, Egyházmegyei Könyvnyomda, Pápa, 1908.
- Kocsi Csergő Bálint: *Kösziklán épült ház ostroma*, ford. Bod Péter, in: *Galeria omnium sanctorum*, Magyarországi gályarab prédikátorok emlékezete, Magyar Helikon, Budapest, 1976, 29–110.
- Koltai András – Vajk Ádám: *Kulcs a családkutatásához: az egyházi anyakönyvek*, Családfa – Családtörténeti Magazin, 2023/2, 33–37.
- Koncz Pál: *Pápa XVIII. századi papírmalma*, MTESZ Papír- és Nyomdaipari Műszaki Egyesület, Budapest, 1986, 5–11.
- Koncz Pál: *Pápa, Igal és Soly papírmalmai a XVIII–XIX. században, Die Papiermühlen bei Pápa, Igal und Soly im XVIII–XIX. Jahrhundert*, A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17, 1984, Veszprém, 1985, 567–602.
- Koncz Pál: *Papírművesség és könyvművészet Veszprém megyében a 18–20. században*, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2017.
- Köblös József – Kránitz Zsolt (szerk.): *A Dunántúli Református Egyházkerület Prédikátorai és rektorai, I, 1526–1760*, Pápa, 2009.
- Köblös József – Kránitz Zsolt (szerk.): *A Dunántúli Református Egyházkerület Prédikátorai és rektorai, II/1–2, 1761–1849*, Pápa, 2018.
- Köblös József (szerk.): *A pápai református kollégium diákjai 1585–1861*, Pápa, 2006.
- Körmeny Lajos (szerk.): *Levéltári kézikönyv*, Osiris Kiadó – Magyar Országos Levéltár, Osiris Kézikönyvek, Budapest, 2009.
- Kövy Sándor: *A magyar polgári-törvény*, Sárospatak, 1822.
- Kránitz Zsolt (szerk.): *„A késő idők emlékezetében éljenek...”, A Dunántúli Református Egyházkerület lelkesi anyakönyvei 1823–1952*, Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2012. [A kötet alapján készített kimutatás saját összeállítás.]
- Kubinyi András: *A középkori Pápa*, in: Kubinyi András (főszerk.): *Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig, Pápa Város Önkormányzata*, Pápa, 1994, 78–124.

- Lichtneckert András: *A Balatonfüred-csapaki borvidék története*, Veszprém Megyei Levéltár, (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 7.) Veszprém, 1990.
- Magyar Mihály: *A magyar könyvkereskedés és irodalom ügyében*, III, Pesti Divatlap, 1848/9 (február 27.), 257–261.
- Messerli, Alfred – Chartier, Roger (hrg.): *Lesen und Schreiben in Europa 1500–1900*, Schwabe & Co AG Verlag, Basel, 2000.
- Mezey Barna – Gosztonyi Gergely (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*, Osiris Kiadó, Osiris Tankönyvek, Budapest, 2020.
- Miklós Dezső: *Az első rendszeres magyar református egyháztörténet, (A gályarab Kocsi Csergő Bálint „Brevis delineatio-ecclesiarum reformatarum in Hungaria et Transylvania” c. műve 1677-ből)*, szerzői kiadás, Budapest, 1993.
- Mithay Sándor: *A pápai fegyveres polgárság, Veszprém megyei honismereti tanulmányok*, XII., Veszprém, 1986, 43–63.
- Molnár István: *Pápa megyei város levéltára*, Pápa, 1942.
- Molnár István: *Pápa megyei város levéltára*, Lapok Pápa Történetéből, 1997/5–6, 27–40.
- Nagy Imre: *Egy emlékirat a XVI. századból*, Századok, 1867, 47–52.
- Ong, Walter J.: *Orality and literacy, The technologizing of the world*, London – New York, Methuen, 1982.
- Petrik Iván (szerk.): *Memoriae commendamus, Emlékezetül adjuk; Válogatás Pápa város történetének forrásaiból*, A Pápai Levéltár kiadványai, I., Pápa, 2010.
- Pfeiffer János: *A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630–1950), Püspökei, kanonokjai, papjai, Görres Gesellschaft*, (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII.), München, 1987.
- Rosos 1848: *N. Veszprém megye alispánjának Szent Király Szabadgyai Rosos István urnak a’ megye állapotjáról 1847-ik évre készített hivatalos jelentése*, Veszprém, 1848.
- Szakály Ferenc: *Pápa a török korban*, in: Kubinyi András (főszerk.): *Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig*, kiadja Pápa Város Önkormányzata, Pápa, 1994, 125–200.
- Szalkay Gergely (szerk.): *Iparos czímtár (...) minden műiparos használatára kalendáriummal 1848-ik szökő évre*, Pest, é. n. [1847.]
- Szlemenics Pál: *Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény, Első kötet*, Snischek Károly ny., [Pozsony,] 1822.
- Tóth Lajos: *A pápai főiskolai nyomda története*, Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1939.
- Tüskés Anna: *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365–1526, Students from Hungary at the University of Vienna 1365–1526*, (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 1.), Budapest, 2008.
- V. Ecsedy Judit: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában 1473–1800*, Balassi Kiadó, Budapest, 1999.
- Z. Karvalics László: *Bevezetés az információtörténetbe*, Gondolat – Infonia, Budapest, 2004.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
- P 1216 Capsa 51. nr. 1. Esterházy család levéltára. Prefektusi levélmásolati könyv (1759–1766)
- Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára (MNL VeVL)
- IV. 1. b. Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai (1697–1848)
- V. 2. a. Pápa város tanácsának jegyzőkönyvei (1761–1847)
- V. 2. b. Pápa város tanácsának töredékes iratai (1732–1861)
- V. 2. c. Pápa város bíraskodásának iratai (1837–1848)
- V. 12. Pápa Alsóváros tanácsának iratai (1730–1848)

Szerzői útmutató

(rövid változat)

Author's guide

A Comitatus Önkormányzati Szemle a Comitatus Társadalomkutató Egyesület tudományos folyóirata. A szerkesztőség elsődlegesen a területi egységeket, településeket, a társadalmat érintő témák valamelyikében íródott kéziratok benyújtását várja.

A benyújtott kéziratok elbírálásának és elfogadásának joga a szerkesztőbizottságot illeti meg. A kéziratok közlési formáját szigorúan ellenőrizzük, és csak a minden tekintetben megfelelőket fogadjuk el. Az előírásnak nem megfelelő anyagokat szerzőinknek visszaadjuk, hogy a hiányosságokat pótolhassák. Nem megfelelően kidolgozott, tematikailag nem idevágó, nem értelmezhető szerkezetű kéziratokat a szerkesztőség nem fogad el és erről értesíti a szerzőt. A szerkesztőség kéziratot nem őriz meg.

KÉZIRAT BENYÚJTÁSA

Az írások ajánlott terjedelme tanulmányok esetén 15-20 000 karakter, kisebb cikkek (recenziók, megemlékezések stb.) esetében 5-10 000 karakter. A kéziratok maximális terjedelme 40 000 karakter lehet (szóközökkel, irodalomjegyzék nélkül), ennél hosszabb írás csak kivételes esetben, a szerkesztőbizottság engedélyével jelenhet meg.

A kéziratokat elektronikus formában, mellékletként kérjük beküldeni a pozsgai.andrea@sze.hu szerkesztőségi e-mail címre. A kéziratokat .doc vagy .docx kiterjesztésben tudjuk elfogadni. Az anonimitás biztosítása érdekében kérjük, hogy a szerzők a tanulmányban ne tüntessék fel személyes adataikat, egy külön fájlban közöljék a következőket (magyarul és angolul): név, tudományos fokozat, beosztás, intézmény/munkahely, e-mail cím, levelezési cím, ORCID-azonosító.

LAPZÁRTÁK HATÁRIDEJE

Kéziratok beérkezési határideje:

Február 15.
Április 15.
Június 15.
Október 15.

A közlés első lehetséges határideje:

első szám
második szám
harmadik szám
negyedik szám

A szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy az egyes cikkek közlési sorrendjét, maga határozza meg.

SZAKMAI BÍRÁLAT

A kézirat benyújtását követően a szerkesztőség ellenőrzi, hogy a kézirat beilleszkedik-e a folyóirat profiljába és megfelel-e a szerzői útmutató alapkövetelményeinek. Amennyiben a kézirat nem felel meg ezeknek a feltételeknek, minden további lektorálás nélkül visszautasítható. A követelményeknek megfelelő kéziratok esetén a főszerkesztő megbízza a szerkesztőséget a kézirat szakmai bírálatának lebonyolításával. A kéziratok bírálata anonim referenci rendszerben működik (kettős vak bírálat), amely során a főszerkesztő, illetve a főszerkesztőhelyettes a szakmai bírálatra olyan személyeket kér fel, akik a bírálendő tanulmány témájában jártasak és a szerzőtől függetlenek. A szaklektorok és a szerző(k) nem ismerhetik egymás kilétét. A szaklektorok mérlegelik a felkérést, figyelembe véve a megküldött tanulmány témájában való jártasságukat, az összeférhetetlenség lehetőségét, valamint megadott határidőt. Ezután jelzik a főszerkesztőnek/főszerkesztő helyettesnek, hogy elfogadják vagy elutasítják a szakmai bírálatra való felkérést. Amennyiben nem tudják vállalni a kézirat szakértői véleményezését, lehetőség szerint, más szaklektort is javasolhatnak. A szaklektorok egy bírálati lap segítségével véleményezik a kéziratot és javaslatot tesznek annak közlésére. A főszerkesztő és a főszerkesztő helyettes mérlegeli a visszaküldött véleményeket és a szakértői véleményezés alapján közösen döntenek a kézirat közzétételéről. A kézirat közlésére vonatkozó döntést a szerkesztőségi titkár e-mailben közli a szerzővel.

Az általános formázást tartalmazó SZERZŐI ÚTMUTATÓ MINTA elérhető a folyóirat honlapján: <https://comitatus.sze.hu/>

A tanulmánynak tartalmaznia kell a magyar és angol nyelvű címet, absztraktot (körülbelül 1500 karakter), 3-5 kulcsszót, illetve a JEL kódot. Az absztrakt tartalmazza a tanulmány célját, mutassa be a cikk felépítését, valamint a főbb eredményeket.

Ábrák, grafikonok, táblázatok

Az ábrákat, grafikonokat és a táblázatokat a szövegbe építve is küldje be. Az illusztrációk felbontása minimum a 2Mpixel (1920x1080) és 3Mpixel (2340 x 1080) körüli méret legyen. Ábrákat, grafikonokat, táblázatokat számozással, címmel (magyar és angol), forrásmegjelöléssel kell ellátni. A vizuális eszközök az online megjelenésben színesek, a nyomtatott formában fekete-fehér/szürkeárnyalatos kivitelezésben készülnek. Ábrákat, grafikonokat, táblázatokat csak korlátozott számban tudunk közölni. Kérjük, hogy az ábrákat külön fájlban is csatolja a kéziratához. Az ábrák szerzői jogainak rendezése a kézirat szerzőjének felelőssége.

Szövegközi hivatkozások

A szakirodalmi hivatkozások minden esetben a főszövegben szerepelnek zárójelben, a mondatvégi vagy a mondatközi írásjel előtt, kétkel szedve, a következő hivatkozási formát használva: Szerző, évszám (pl. Csatári, 2008). Több műre való hivatkozás esetén az egyes tételeket pontosvesszővel kell elválasztani (pl. Csatári, 2008; Kovács, 2010, 2013). A szövegtörzsben szereplő közvetlen hivatkozás esetében a zárójelben történő hivatkozásnál az oldalszám is szerepeljen (pl. Kovács 2016:3.). Többszerzős műre való hivatkozás esetén három szerző fölött az első szerző utáni et al. rövidítést kell használni.

Irodalomjegyzék

A főszöveget az Irodalomjegyzék követi a szerzők (szerkesztők) neve szerinti betűrendben, a <https://comitatus.sze.hu/> weboldalon elérhető szerzői útmutatóban ismertetett formázási alapelvek alapján.

FONTOS: Minden olyan irodalomtételnél, ahol van DOI azonosító, fel kell tüntetni!
Javasolt keresési felület: <https://search.crossref.org/>

A szerkesztő munkájának megkönnyítése érdekében minél kevesebb formázást használjon, követve az általános formázási mintát. A szöveg végén, az irodalomjegyzék előtt helyezze el az esetleges köszönetnyilvánítást, illetve itt nevezze meg a kézirat megjelenését támogató intézményeket, szervezeteket, ösztöndíjakat.

Kéréseink figyelembevételét előre is köszönjük!

A szerkesztőség

•
Bakó Péter: Az öreg király

•
Bakó Péter: Mária és Erzsébet

„...rávilágítottunk a megfelelés (compliance) szerepére a fenntarthatósági jelentéstételei kötelezettség teljesítésében. Ezért ez a terület a következő időszakban egyre fontosabb lesz a vállalati hatékonyságban, szervezeti kultúra fejlesztésében és a jogszabályi megfelelésben. A nem pénzügyi adatszolgáltatási kötelezettség új korszakot nyit a vállalati közzétételi gyakorlatban, amely várhatóan tovább fog fejlődni a következő években. A következő években a vállalatok többsége komoly kihívásként fogja meg tapasztalni az ESRS szabvány követelményeinek való megfelelést, amihez a korábbiaktól eltérő rendszerben való gondolkodásra, új stratégiai célok felállítására és új kompetenciák megszerzésére lesz szükség.” (Töröcsváry – Benedek, 18. o.)

„...Berlin klímapolitikájának komplex stratégiai rendszere és az eddig bejárt fejlődési útjából levonható tanulságok kiindulási pontként szolgálhatnak más, kevésbé fejlett klímapolitikával rendelkező város számára. Jelen kutatás Berlin klímastratégiáinak főbb jellemzőit foglalta össze, hangsúlyozva az erősségeket, a fejlődési irányokat és a gyengeségeket, így kiemelve azokat a tényezőket, klímastratégiai tanulságokat, amelyek jelentős szerepet játszhatnak egy sikeres klímastratégia kialakításában.” (Konka, 39. o.)

„A tanulmány szakirodalmi szintézise rámutatott arra, hogy a fenntarthatóság beágyazottság (sustainability embeddedness) fogalom megközelítése addig terjed, hogy a vállalatok stratégiájába ágyazódik a fenntarthatóság gondolata, azonban nem a szociológiából származó, majd később a gazdaságföldrajz és a regionális tudomány által adaptált és továbbfejlesztett beágyazottság elméletből indul ki, annak ellenére, hogy a beágyazottság és a fenntarthatóság koncepciói számos vonatkozásban hasonlóságot mutatnak.” (Pálffy, 56. o.)

„Jelen tanulmány célja az volt, hogy feltárja egy hazai középnyagy város (Szombathely) kulturális és kreatív fejlesztési törekvéseit településfejlesztési dokumentumain keresztül. Bár számos jó példát láthatunk arra Magyarországon is, hogy kulturális, vagy kreatív fejlesztési stratégiák megjelennek városi szinten (Debrecen Megyei Jogú Város Kulturális Stratégia 2018–2030; Miskolc Megyei Jogú Város Kulturális Stratégiája 2022–2023; Kreatív Győr–Győr Megyei Jogú Város kulturális és kreatív gazdasági stratégiája 2019–2028), azonban a kultúraalapú városfejlesztés hazánkban még mindig nem gyökerezett meg.” (Horváth, 73. o.)

„A tanulmány fókuszában a magyarok körforgásos gazdaságról alkotott véleménye áll. A kutatás célja e vélemény és a lehetséges befolyásoló tényezőinek (demográfia, általános értékrendszer) feltárása. A primer kérdőíves felmérésből származó 6295 fős minta elemzése leíró statisztikákkal és kapcsolatvizsgálatokkal történik. Az eredmények azt mutatják, hogy a demográfiai jellemzők és az általános értékrendszer nem befolyásolják erősen a zöld attitűdöt.” (Neumanné Virág – Banász, 77. o.)

